

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK **3/4'02⁽³³⁾**

**KRAJOWE CENTRUM DORADZTWA
ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu,
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax: 820-19-71
e-mail: poznan_sekretariat@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół redakcyjny:

A.P. Wiatrak (redaktor naczelny),
A. Bartkiewicz, E.K. Chylek, J. Kania, W. Kujawiński,
E. Matuszak, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmankowska

Druk:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 44/2002, nakład 800 egz.

Czytelnikom i Sympatykom
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego”
z okazji

zbliżających się Świąt Bożego Narodzenia
serdeczne życzenia radości,
spokoju i rodzinnego ciepła,
a w nadchodzącym 2003 Roku
pomyślności w życiu osobistym i sukcesów
w pracy zawodowej

składa

Zespół Redakcyjny
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego”

Poznań 2002 rok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

BARBARA PEREPECZKO: Nowe funkcje rolnictwa i obszarów wiejskich a oświata pozaszkolna	7
EDWARD MATUSZAK, KRZYSZTOF MOŚCICKI: Doradztwo rolnicze w kontekście integracji z Unią Europejską.....	17
BOGDAN M. WAWRZYŃIAK: Wizja doradztwa rolniczego w świetle projektów ustaw sejmowych.....	24
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Doradca rolniczy jako autorytet	35
JÓZEF KOBYŁECKI: Systemy kształcenia rolniczego w wybranych krajach Unii Europejskiej	43
JANUSZ HELLER: Kształtowanie zasad jednolitego rynku w negocjacjach z Unią Europejską	55
PAWEŁ GAŚIOREK: Atuty, bariery i perspektywy samoorganizowania się producentów rolnych w województwie podlaskim.....	66
DANUTA MIERZWA: Unie spółdzielni rolniczych we Francji – jako forma intergacji podmiotów spółdzielczych.....	76
KATARZYNA GRALAK: Zewnętrzne uwarunkowania powstawania i rozwoju gospodarstw agroturystycznych	85
MARIA GRZYBEK: Zarządzanie środowiskowe czynnikiem zwiększającym korzyści firm agrobiznesu.....	94
BEATA DONARSKA: Wpływ poziomu intensywności na efektywność gospodarstw rodzinnych	100
MAREK SMOLEŃ, LESŁAW URBAN: Podatek VAT w rolnictwie	107

INFORMACJE

EUGENIUSZ KOŚMICKI: Leksykon rolnictwa – podstawowe problemy i aspekty produkcji rolnej	117
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: „Przygotowanie do wdrożenia wspólnej polityki rolnej” - projekt Phare PL 99.06.04.....	122
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: Informacja o projekcie Phare PL 01.04.02 – Krajowy System Doradztwa Rolniczego”	127
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	136
ROCZNY SPIS TREŚCI	137
ROCZNY SPIS TREŚCI W JĘZYKU ANGIELSKIM	140

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

BARBARA PEREPECZKO: The new functions of agriculture and rural areas and out of school education	7
EDWARD MATUSZAK, KRZYSZTOF MOŚCICKI: Agricultural advisory in the context of integration with European Union.....	17
BOGDAN M. WAWRZYŃIAK: A vision of agricultural extension service in the light of the Act projects.....	24
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: An agricultural adviser as an authority.....	35
JÓZEF KOBYŁECKI: Agricultural education systems in selected European Union countries	43
JANUSZ HELLER: Formation of uniform market principles in the negotiations with European Union	55
PAWEŁ GAŚSIOREK: Tramp cards, barriers and prospects in self-organization of agricultural producers in Podlasie province.....	66
DANUTA MIERZWA: Unions of agricultural co-operatives in France as a form of co-operative enterprise integration.....	76
KATARZYNA GRALAK: The outside conditions in creation and development of agritourism farms.....	85
MARIA GRZYBEK: An environmental management as a factor increasing advantages of agrobusiness companies	94
BEATA DONARSKA: The influence of intensity level on family farm effectiveness.....	100
MAREK SMOLEŃ, LESŁAW URBAN: VAT in agriculture	107

INFORMATION

EUGENIUSZ KOŚMICKI: An agriculture lexicon - basic problems and agricultural production aspects.....	117
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: PHARE PL 99.0604 Project - „Preparation to Common Agricultural Policy implementation”.....	122
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: PHARE PL 01.04.02 Project - „National Agricultural Advisory System”	127
PUBLISHING NEWS	136
ANNUAL TABLE OF CONTENTS IN POLISH	137
ANNUAL TABLE OF CONTENTS IN ENGLISH	140

ARTYKUŁY

BARBARA PEREPECZKO
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
Warszawa

NOWE FUNKCJE ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH A OŚWIATA POZASZKOLNA

Sytuacja rolnictwa a potrzeby oświatowe

Wszyscy są zgodni, że zmiany na wsi są koniecznością; taki pogląd ma także większość rolników. Zmiany te już zachodzą. Mentalność rolników w ciągu ostatniego 10-lecia ulega zmianom pod wpływem bodźców gospodarczych, politycznych i społecznych, choć większość - szczególnie publicystów - utyskuje na powolne ich tempo. Jednak trzeba wziąć pod uwagę fakt, że system wartości nie ulega pospiesznym zmianom, a transformacja ma charakter wielowymiarowy. Jeżeli, jak pisze P. Sztompka [1974], o jej przebiegu zdecyduje interakcja między poziomem organizacyjno-instytucjonalnym a mentalno-kulturowym, a nie kształt każdego z tych poziomów osobno, to nie należy się dziwić powolnemu tempu procesu zmian.

Uważa się, że głównym problemem jest dezagraryzacja i dywersyfikacja dochodów ludności rolniczej. Aktualne problemy współczesnej wsi w coraz mniejszym stopniu są tożsame z rolnictwem, bo choć wg statystyk GUS mamy 27% ludności rolniczej, to jednak osób czerpiących dochód z rolnictwa, wyłączny lub dominujący w budżecie rodzinnym, jest około połowy mniej. Tak więc rolnicy nie są monolitem społeczno-ekonomicznym. Posługując się różnymi kryteriami można wyłonić kilka subsektorów. Charakterystykę subsektorów rolnictwa polskiego przedstawił W. Dąbkowski [1999], którą przedstawiam w tabeli 1. Odmienne są problemy każdego z tych subsektorów i różne potrzeby edukacyjne.

Tabela 1

Struktura subsektorów rolnictwa polskiego

Wyszczególnienie	Subsektory		
	I	II	III
Liczba gospodarstw w %	69,0	22,4	8,6
Powierzchnia użytków rolnych w %	28,2	30,9	40,9
Zatrudnienie w %	46,8	33,7	19,5
Wartość produkcji towarowej w %	4,7	21,8	73,5

Dwa ostatnie subsektory dostarczają 95% żywności na rynek. Są to gospodarstwa większe, sprawniejsze, bliższe (II) lub typowe (III) dla gospodarki rynkowej. Ale nie oznacza to wcale, że zmiany ich nie dotyczą, a jedynie tyle, że szybciej się dostosowują do sytuacji. Działalność edukacyjna (szkolna i pozaszkolna) przez ponad 40 lat skierowana była na nakłanianie rolników do intensyfikacji produkcji. Modernizacja, rozwój przez urbanizację wsi i rozwój rolnictwa przez jego industrializację dość mocno „wszczepiły się” i głęboko ugruntowały w świadomości wsi i dążeniach producentów. Tymczasem znacznie większe zaawansowanie w procesach modernizacyjnych krajów Unii Europejskiej ujawniło drugie, „janusowe” oblicze takiego systemu rolnictwa nastawionego na maksymalizację produkcji w postaci wielu skutków ubocznych - zagrożeń. Okazał się on kapitał- i energochłonny, nieefektywny ekonomicznie (zwłaszcza jeśli uwzględnia się koszty zewnętrzne, np. stan gleb, wód), negatywnie oddziałujący na środowisko naturalne i społeczno-kulturowe (bezrobocie, patologie społeczne, wyludnianie się wsi). Ponadto okazało się, że jakość żywności traci na wartości odżywczej. Stąd idea zrównoważonego rozwoju [Kierunki 2000]. Czy dla Polski pewne zapóźnienie w industrializacji rolnictwa może być szansą na ominięcie tych zagrożeń? Czy renta zapóźnienia jest bytem realnym, czy mitycznym?

Nowe funkcje rolnictwa i obszarów wiejskich przyjęte przez UE są i dla nas wskazaniem, których przyjęcie pozwoli uniknąć pułapki modernizacyjnej pod warunkiem, że rolnicy zrezygnują z dotychczasowych celów maksymalizacji produkcji na rzecz jakości produkowanej żywności, ochrony krajobrazu i środowiska przyrodniczego oraz kulturowego. Sprzyja takim technologiom rynek, na którym coraz trudniej sprzedać, gdzie wymogi konsumenta na rzecz jakości rosną. Ale większości rolników polskich brakuje jeszcze świadomości ekologicznej, co może być przeszkodą w upowszechnianiu technologii produkcyjnych przyjaznych dla środowiska [Majewski, Perepeczko 2000]. Może to wpłynąć niekorzystnie na trwałość przyrodniczą agrosystemów, będzie barierą dla udziału rolników w grze rynkowej na wspólnym europejskim rynku. Tak więc, ważnym zadaniem dla edukacji rolniczej i doradztwa - jest doskonalenie systemów pro-

dukcji ukierunkowanych na wyższy poziom poprawności technologicznej z uwzględnieniem ochrony środowiska przyrodniczego, dobrostanu zwierząt i podnoszenia efektywności ekonomicznej nakładu oraz właściwego przygotowania do sprzedaży wg standardów jakościowych. Warunkiem jest świadomość nieuchronności przemian pod groźbą eliminacji z rynku i konieczność doskonalenia się rolników, a nie traktowanie zmian jako kolejnej krzywdy wyrządzonej rolnikom i wsi polskiej.

Nowe elementy zawodu rolnika

Zmienia się stale swoistość pracy rolniczej, można nawet twierdzić, że upodabnia się do innych zawodów wskutek mechanizacji i automatyzacji, bo w miarę redukcji pracy fizycznej stawia ona współcześnie coraz większe wymagania aspektowi umysłowemu tego zawodu. Proces zarządzania gospodarstwem staje się coraz bardziej złożony, bo zawiera, odległą ongiś od rolnictwa, wiedzę marketingową, prawną i ekonomiczną. Rośnie złożoność pracy rolnika, bo wymaga ona koordynowania wielu czynności i podejmowania wielu decyzji. Wymaga to nawet umiejętności korzystania z wiedzy i ekspertyz zewnętrznych, tzn. świadczonych przez ekspertów, doradców czy inną wyspecjalizowaną kadrę specjalistów, co także wskazuje na rosnące zależności techniczne, ekonomiczne, społeczne [Podedworna 2000]. Wzrasta znaczenie wiedzy, umiejętności decyzyjnych, przedsiębiorczości. Oczywiście nie mały procent rolników jeszcze uważa, że należy czekać, biernie się opierać mechanizmom rynkowym, nie zdając sobie sprawy, że rynek producentów minął bezpowrotnie i tylko orientacja na nabywcę, i to o coraz wyższych wymaganiach, jest wyjściem z trudnej sytuacji. To z kolei wymaga wiedzy, umiejętności odbierania sygnałów rynkowych i ich wykorzystywania w podejmowaniu decyzji. Przekonania, że przeszłość, czyli „rynek producenta” powróci - to jedna strona, a drugą są mity (znacznie rzadsze) o wspólnej polityce rolnej UE. Niektórzy postrzegają ją jako „świat uporządkowany” z rozbudowanym systemem wspomagania dochodów rolników i regulacji rynku, jaki ich też obejmuje. Jednak ochrona rolnictwa w krajach UE nie oznacza wyeliminowania gry rynkowej, bo producenci konkurują i tam o lepszych odbiorców i rynki zbytu. Ponadto rolników polskich czekają znacznie większe wyzwania związane ze spełnieniem wymogów i sprostania warunkom coraz bardziej konkurencyjnego otoczenia rynkowego UE.

Niewielu rolników potrafiło uporać się samodzielnie z dość gwałtowną zmianą. Są to w większości rolnicy wykształceni, o szerokich kontaktach, odważni i otwarci. Wobec takiej sytuacji i potrzeb zmian polskiego rolnictwa, problemem jest uczynienie tego zewnętrznego programu wewnętrznym programem rolników. Cechą swoistą dorosłych jest większy niż u dzieci opór przed zmianą, bo funkcjonuje wypracowany styl obrony przed „nowym” jako zagrażającym, niekorzystnym, pogarszającym stan rzeczy. Nasi producenci orientują się, że czeka

ich ograniczenie samodzielności. Konieczność podporządkowania się w przyszłości twardemu reżimowi technologicznemu, sanitarno-higienicznemu, organizacyjnemu, tak jak rolników w krajach UE, powoduje, że większość nie jest zwolennikami integracji [Perepeczko 2000]. Jak wynika z badań Wspólna Polityka Rolna UE budzi zainteresowanie większości rolników, a tylko 10% czuje się dobrze poinformowana [Pyszna 2000]. Tak więc postawa niechęci wobec UE jest oparta głównie na emocjach i to negatywnych. Zrozumienie nowych warunków, poznanie prawidłowości, czyli rozbudowanie poznawczego elementu postawy rolników, jest najlepszym aktualnie rozwiązaniem, które może zmniejszyć ich lęk, poczucie zagubienia i krzywdy. Ponadto wiedza o UE jest skorelowana z rozumieniem nieuchronności procesu integracji [Mach, Niedźwiedzki 2002].

Na wsi jest zapotrzebowanie przede wszystkim na przekaz bezpośredni, interaktywny, czyli szkolenia, spotkania na ten temat. Postawy i poglądy rolników wpływają na przebieg i skutek szkoleń. Rolnicy przeżywają silną frustrację, mizериę dochodową i poczucie krzywdy - ostatnio także jako skutek konfrontacji oczekiwań związanych z integracją i propozycjami UE, która utrwała postawę niechęci wobec niej. Odzwierciedlają to bieżące sondaże. Rolnicy są w tej sytuacji bardzo trudnymi uczestnikami szkoleń, bo negatywne emocje utrudniają myślenie, zwłaszcza abstrakcyjne, utrudniają dotarcie z argumentami racjonalnymi. Niełatwo się przebić przez postawę obronną wobec racji przeciwnych, przez tendencję do lamentów i negowania wszelkich odmiennych argumentów. Ponadto retoryka przywódców opinii negatywnych uważanych, a jeszcze bardziej uważających się za trybunów ludowych, rozpowszechniana przez telewizję - czołowe źródło informacji rolników - sprzyja utwierdzaniu rolników w postawie „skrzywdzonego dziecka” [Berne 1997], która odbiera ludziom poczucie mocy. Rolnicy utwierdzają się wzajemnie w opiniach, a eurosceptycyzm stał się w tym środowisku normą społeczną. Przekonanie rolników o własnej sprawności zawodowej, pracowitości skonfrontować trzeba będzie z rzeczywistością, przedstawiając efektywność, wydajność pracy rolników w krajach UE. „Odarcie” z autostereotypów i mitów będzie dla rolników polskich bolesne. Łatwiej dotrzeć z racjonalnymi argumentami do tych, którzy pracują z myślą o dochodzie, co dotyczy przede wszystkim gospodarstw towarowych. Ale spora część naszych rolników traktuje gospodarstwo jako miejsce trwania rodziny, a w coraz mniejszym stopniu jako podstawę bytu materialnego; gospodarstwa takie nie realizują celów ekonomicznych, a wątpliwe poczucie bezpieczeństwa rodziny. Na dochody rozporządzalne rodzin w gospodarstwach rolników coraz częściej i w coraz większym stopniu składają się dochody nierolnicze zarobkowe i niezarobkowe [Pawłowska-Tyszkowska 2002].

Dostępnym źródłem informacji o UE jest dla większości telewizja, radio i prasa, czyli środki masowej komunikacji. Akcja informacyjna o UE nabrała cech agitacji. Doraźny cel - czyli referendum w sprawie akcesji - rzutuje także

na tematykę szkoleń. O ile dyskusję publiczną zdominował temat terminu, daty przystąpienia Polski do UE, to rolnicze sprawy sprowadza się przede wszystkim do dopłat i kwot produkcyjnych, planów referencyjnych, czyli tematyki makroekonomicznej. Celem stało się przekonanie rolników, że polityka rolna UE jest bardziej przychylna rolnictwu niż polityka polska, a więc nasze członkostwo będzie korzystne dla polskiego rolnictwa. Agitacyjny styl wywołuje – zapewne obok innych przyczyn – reakcje obronne rolników, a czasem wręcz budzi ich agresję. Sprowadzanie tematyki szkoleń do subwencji jest niebezpieczne z dwóch względów – po pierwsze, warto się z tym tematem wstrzymać do zakończenia negocjacji, kiedy będą już znane warunki członkostwa, po wtóre, wciąga to rolników w gorące spory w sprawie, na którą nie mają wpływu, a która pogłębia ich poczucie krzywdy.

To, co ważniejsze, to umożliwienie zrozumienia przez rolników logiki, sensu, wewnętrznej spójności Wspólnej Polityki Rolnej, a nawet rozumienia tendencji do jej zmian. Wskazanie współzależności globalnych rozwiązań problemów świata, wspólnot gospodarczych i naszego kraju na pewno nie tylko ich zainteresuje, ale i podniesie poczucie godności wynikające z bycia traktowanym partnersko, a nie przedmiotowo, jak w agitacji. Sądzę, że jest to szczególnie ważne wobec tej kategorii rolników – na ogół lepiej wykształconych, a i bardziej zainteresowanych sytuacją spadku dochodów z gospodarstw, które są dla nich wyłącznym lub głównym źródłem utrzymania rodziny i odnawiania produkcji. Rozpoczynanie zajęć (i to nie wykładów, a pogadanek) od zasadniczych trudności, jakie odczuwają rolnicy (zbyt, ceny, dochody) umożliwia prezentowanie instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, które w krajach UE regulują te kłopoty. Zagadnienia o większym stopniu szczegółowości, a niezbędne i dla zrozumienia ich sensu i wymogów, którym muszą sprostać rolnicy – to standardy UE określające normy jakościowe surowców rolnych, żywności oraz wymogi sanitarne, weterynaryjne wraz z przepisami o ochronie środowiska. Rolnicy muszą poznać normy, odnieść je do własnych gospodarstw, uświadomić, jakie zmiany będą musieli wprowadzić i skalkulować koszty, które będą konieczne. Przykładowe omówienia i wyliczenia dla gospodarstw o profilu produkcyjnym typowym dla okolicy, w której szkolenie się odbywa, przybliży to, co nieznanne, napawające lękiem i może wpłynąć na zmianę nastawienia rolników z obronnego na zadaniowe.

Dostosowanie gospodarstw polskich do standardów obowiązujących w UE nie może być tylko tematem szkoleń, nawet przeprowadzanych metodami aktywizującymi. Wymaga to utrwalonego źródła informacji, w które zaopatrzy się rolników – broszury, książeczki napisane w sposób prosty, ale wyczerpujący i jasny. Takie wydawnictwa, opracowywane w niektórych ODR-ach, już się ukazują i są kolportowane wśród rolników.

Nowe zawody i źródła dochodu na obszarach wiejskich

Opisane problemy i potrzeby oświatowe dotyczą tych gospodarstw towarowych, które będą w przyszłości podstawą naszego rolnictwa. Obok nich istnieją takie, które nasilające się procesy gospodarki rynkowej, a ostatnio i dekonstrukcja, a także własna bezradność i niemożność sprośowania zmianom zepchnęły w ubóstwo. Pauperyzacja rolników jest rozległa (60% ubogich polskich mieszka na wsi) i w miarę utrwalania staje się coraz głębsza. Stan ubóstwa doprowadza gospodarstwa do dekapitalizacji i w konsekwencji do produkcji w prowadze lub wyłącznie na samozaopatrzenie.

Jest to wchodzenie w „spiralę regresu”, z którego czasem nie da się wyjść inaczej, niż odchodząc z rolnictwa. A to dla połowy rolników, jak wynika z badań na próbie reprezentatywnej [Fedyszak-Radziejowska 2001] byłoby bolesne, bo praca we własnym gospodarstwie jest najbardziej pożądanym źródłem zarobkowania, choć przyszłość taką dla własnych dzieci widzi tylko 13%. W sytuacji istnienia alternatywnego zatrudnienia: 44% byłoby skłonne sprzedać ziemię, a 76% ją wydzierżawić.

Uwzględniając tych rolników, którym dochód z gospodarstwa nie wystarcza nie tylko na reprodukcję, ale i na utrzymanie rodziny oraz zwalnianych z pracy krewnych mieszkających w gospodarstwie i bezrobotnych absolwentów, którzy jeszcze nie znaleźli zatrudnienia, niezbędne jest utworzenie wielu miejsc pracy i to poza produkcją rolniczą. Trzeba pamiętać, że szkoły rolnicze zanim zaczęły profilem i specjalnościami przystosowywać się do potrzeb gospodarki, dostarczały absolwentów na pusty rynek pracy, czyli dostarczały bezrobotnych. Stąd dodatkowe i to o dużym zakresie zadanie oświaty dorosłych nie tylko w tej funkcji właściwej, czyli aktualizowania wiedzy, ale i zastępczej - przede wszystkim przekwalifikowania, dokształcania w celu uzyskania przez te kategorie osób kwalifikacji bardziej adekwatnych do potrzeb dzisiejszego rynku pracy i w najbliższej przyszłości. Takie działania oświatowe wspierające urzeczywistnienie koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi [Kłodziński, Rosner 1997] jest niezbędne, bo uwalnianie wolnej siły roboczej w rolnictwie będzie następowało stale, choć stopniowo, ponieważ będzie wzrastała wydajność pracy w gospodarstwach. Stworzenie szans na zatrudnienie pozarolnicze, wkomponowanie nowych pozarolniczych funkcji daje szansę na ożywienie społeczno-gospodarcze wsi, podniesienie poziomu życia wielu rodzin.

Bezrobotni na wsi [Sikorska 2000] to w prowadze ludzie młodzi, najczęściej z wykształceniem na poziomie szkoły zasadniczej. Ludzie bez pracy z rodzin rolniczych charakteryzują się nieco lepszym poziomem wykształcenia, przeważają mężczyźni. Zasięg i struktura bezrobocia jest zróżnicowana, np. w makroregionie południowo-wschodnim przeważają rozpoczynające samodzielne życie dzieci rolników i kierownicy gospodarstw zbyt małych, by dochody mogły być

podstawą utrzymania oraz zwolnieni chłopo-robotnicy. W rejonach popegeerowskich dominuje bezrobocie strukturalne dotykające północne województwa Polski. Inne są strategie wychodzenia z bezrobocia dla tych typów i inne programy pomocowe, w tym szkoleniowe, ale zawsze przekwalifikowanie, rekonwersja do potrzeb stanowiska pracy jest istotnym elementem każdej strategii. Gorzej, gdy są to szkolenia na rynek bez ofert pracy, dla peryferyjnie położonych i terytorialnie rozproszonych osób.

Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wydaje się bardziej realną szansą niż nadzieja na zatrudnienie w mieście, zwłaszcza że wyż demograficzny wchodzący na rynek pracy zwiększa konkurencyjność. Pozarolniczą aktywność gospodarczą propaguje się od kilku lat, a także dokumentuje i upowszechnia szczególnie inspirujące przedsięwzięcia [Przykłady 2001]. Na wsi powstało wiele nowych przedsiębiorstw, ale zwykle jedno- lub dwuosobowych. Zakładający je pochodzili najczęściej z rodzin rolniczych. Uruchamiali własne zasoby materialne i niematerialne (kwalifikacje, kontakty). Najczęściej drobne przedsiębiorstwa zajmują się handlem, przetwórstwem lub uszlachetnianiem żywności, usługami transportowymi, budowlanymi, czasem rzemiosłem.

Największe sukcesy można odnotować w agroturystyce, co nie dotyczy oczywiście wszystkich terenów i nie rozwiązuje problemów bezrobocia, ale w rejonach o walorach turystycznych można zauważyć ożywienie, niestety zwykle sezonowe. Korzystają nie tylko kwaterodawcy, ale i osoby zajmujące się turystyką wiejską szerzej pojętą; następuje „efekt mnożnikowy” miejsc pracy. Jest kilka przyczyn powodzenia agroturystyki i mogą być one wzorem dla innych przedsięwzięć. Jako stymulatory, oprócz zapotrzebowania rodzin rolników na dochód, towarzyszyły rozwojowi agroturystyki dwa procesy - samoorganizacja i doksztalcanie. Były to działania, które „rosły” oddolnie i rozwijały się szybko, bo powstające agroturystyczne stowarzyszenia regionalne jednym z celów uczyniły doskonalenie członków. Równolegle zajęli się różnymi formami doskonalenia doradcy z ODR. Możliwość kredytów na inwestycje i dotacji na działalność szkoleniową sprzyjały rozwojowi agroturystyki. Nie bez znaczenia jest także fakt, że agroturystyka to właściwie rolnicze gospodarstwo domowe „na sprzedaż”, czyli rozszerzenie takich usług poza rodzinę. Nie jest to nowość bezwzględna, bo i przed wojną letnicy bywali na Podhalu, w leśniczówkach. Ta działalność jest przede wszystkim domeną kobiet wiejskich - osób chętnie uczestniczących w szkoleniach, wycieczkach, konkursach. Jeśli tylko były warunki sprzyjające (położenie, baza), dość szybko następowały zmiany w obęjściu i domu uwzględniające potrzeby gości. Ta działalność znalazła także wsparcie w postaci wielu publikacji, od popularnonaukowych poradników [Bimberg, Majewski 1993], po opracowania naukowe [Drzewiecki 1995] i dysertacje [Balińska 2001]. Środowiska naukowe, fundacje, agencje zaangażowały się - bezpośrednio lub pośrednio - w tę działalność dość powszechnie. Można na agroturystykę wskazać

jako na przykład zespolenia z jednej strony uświadomionych potrzeb (i to nie tylko finansowych) właścicieli gospodarstw (gospodyń przede wszystkim) i różnorodnego wsparcia w ich zaspokajaniu z zewnątrz.

To jednak, mimo tych sukcesów, „krople” w postaci dochodów z agroturystyki, małej przedsiębiorczości, migracji zarobkowych będą drażyły „skały” bezrobocia i ubóstwa na wsi, ale ich nie rozbiją. W perspektywie kilku najbliższych lat jedynym źródłem wydają się być fundusze Unii Europejskiej. Wykorzystanie większości programów oprócz obowiązku współfinansowania wymaga umiejętności skorzystania z nich. Żeby skorzystać np. z funduszy strukturalnych, trzeba przygotować samorządy i kadry urzędnicze, rozbudować administrację rolną. Przyswojenie procedur unijnych – to nie tylko zadanie kadr administracji, samorządów, ale i rolników, zarówno z tych około 20% gospodarstw, które powinny być konkurencyjne na jednolitym rynku europejskim, jak i pozostałych, które będą czerpać dochody przede wszystkim z pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa, czyli z ochrony środowiska przyrodniczego, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego. Wdrażanie standardów jakościowych, środowiskowych i organizowanie grup producenckich nie może odbywać się bez oddziaływań oświatowych. W ramach programów przedakcesyjnych UE jest wspierane doradztwo rolnicze, edukacja i szkolenie [Wspólna 2002].

Specjaliści od integracji uważają, że najpoważniejszym zagrożeniem w szybkim uruchomieniu nowych możliwości rozwojowych dla rolnictwa i obszarów wiejskich Polski, jakich oczekujemy po integracji europejskiej, są czynniki edukacyjny i instytucjonalny [Wspólna 2002]. Badacze [Mach, Niedźwiedzki 2002] wskazują na brak kompetencji cywilizacyjnych, powodujący negatywne postawy wobec integracji europejskiej, która jest społecznościom wiejskim niezbędna jako bodziec i szansa rozwoju. Ale kompetencje cywilizacyjne to nie tyle wykształcenie, co cechy osobowości określające zdolność ludzi do funkcjonowania w nowoczesnym, otwartym społeczeństwie.

LITERATURA

1. Balińska A. (2001): Uwarunkowania rozwoju agroturystyki na przykładzie Doliny Bugu. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa (maszynopis pracy doktorskiej).
2. Berne E. (1987): W co ludzie grają? Psychologia stosunków międzyludzkich. Warszawa.
3. Bimberg H., Majewski J. (1993): Wakacje na wsi. Poradnik dla rolników rozpoczynających biznes turystyczny. Wyd. Fundacja im. M. Rataja, Warszawa.

4. Dąbkowski W. (1999): Próba usystematyzowania i scharakteryzowania zbiorowości ekspansywnych gospodarstw rolnych na tle ogółu gospodarstw rolnych w Polsce. IRWiR PAN, Warszawa (maszynopis).
5. Drzewiecki M. (1995): Agroturystyka. Instytut Wydawniczy Świadectwo, Bydgoszcz.
6. Fedyszak-Radziejowska B. (2001): Wspólnota wiejska wobec zmiany społecznej. Ludzie i instytucje - działania, interesy, normy, wartości. [w:] „*Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*”. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa. Kierunki i możliwości zrównoważonego rozwoju w gospodarce żywnościowej. Zeszyty Naukowe SGGW. „*Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*” 2000 nr 40 i 41.
7. Kłodziński M., Rosner A. – red. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce. Wyd. SGGW, Warszawa.
8. Mach Z., Niedźwiedzki D. – red. (2002): Polska lokalna wobec integracji europejskiej. Universitas, Kraków.
9. Majewski E., Perepeczko B. (2001): Rolnicy – ich postawy i poglądy. [w:] „*Jakość zarządzania w gospodarstwach rolniczych w Polsce w świetle badań*”. Wyd. SGGW 2001.
10. Pawłowska-Tyszko J. (2002): Poziom i struktura dochodów indywidualnych gospodarstw rolniczych 1987-1988. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa (maszynopis pracy doktorskiej).
11. Perepeczko B. (2002): Rolnicy polscy wobec Unii Europejskiej – między obawami i nadzieją. [w:] „*Problem barier świadomościowych na wsi wobec integracji Polski z Unią Europejską*”. Akademia Rolnicza, Poznań.
12. Podedworna H. (2001): Polscy farmerzy: cele i strategię działania. [w:] „*Węzłowe kwestie społeczne wsi polskiej u progu XXI wieku*”. Wyd. UJ, Kraków. Przykłady przedsięwzięć pozarolniczych na obszarach wiejskich. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.
13. Pyszna D. (2000): Informowanie ludności wiejskiej o integracji Polski z Unią Europejską. [w:] „*Chłop. rolnik, farmer? Nadzieje i obawy polskiej wsi*”. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
14. Sikorska A. (2000): Sytuacja ludności wiejskiej na rynku pracy w świetle badań IERiGŻ. [w:] „*Węzłowe kwestie społeczne wsi polskiej u progu XXI w.*”. Wyd. UJ, Kraków.
15. Sztompka P. (1974): Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. „*Studia Socjologiczne*”, nr 4.
16. Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej a polskie rolnictwo. Rozważania o korzyściach i kosztach. UKiE, Warszawa 2002. Biblioteka Europejska nr 21.

BARBARA PEREPECZKO

**NOWE FUNKCJE ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH A OŚWIATA
POZASZKOLNA**

STRESZCZENIE

Różne będą losy rolników z gospodarstw rodzinnych i odmienne sposoby oraz treści edukacyjne przygotowujące ich do zmian. Jednym potrzebne jest wsparcie oświatowe w przygotowaniu do sprostania konkurencji w ramach UE, innym niezbędne będzie przygotowanie do nowych zawodów, czyli zatrudnienia pozarolniczego, do uzyskiwania dochodów spoza produkcyjnych funkcji rolnictwa - ochrony środowiska przyrodniczego, krajobrazu czy dziedzictwa kulturowego.

BARBARA PEREPECZKO

**NEW FUNCTIONS OF AGRICULTURE AND RURAL AREAS VERSUS
ADULTS' EDUCATION**

SUMMARY

Future chances of farmers from family farms will be different. Preparing farmers to changes requires varied approaches and different contents of educational programs. For some farmers educational support facilitating preparation for a more competitive economic environment within the EU is needed. For other farmers professional courses allowing them to move to non-agricultural jobs, as well as training related to such functions of agricultural sector as environment protection landscape management and cultural heritage maintaining will be required.

EDWARD MATUSZAK, KRZYSZTOF MOŚCICKI
Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich

DORADZTWO ROLNICZE W KONTEKŚCIE INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Negocjacje w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej zostały zakończone. Uzgodniono ogólne warunki akcesji, w tym również zakres i warunki wsparcia rolnictwa oraz rolników polskich po przystąpieniu do UE. Trwający proces dostosowawczy rolnictwa do integracji z UE zapewne z tego powodu nie zwolni tempa, a wręcz przeciwnie, niewiele czasu jaki pozostał do akcesji należałoby jak najefektywniej wykorzystać.

W negocjacjach sprawy rolnictwa były jednym z najtrudniejszych problemów. Zapóźnienia strukturalne w rolnictwie, nadmiar siły roboczej, bezrobocie na wsi i brak perspektyw na jego zmniejszenie powodują, że sprawy wsi i rolnictwa wymagają wsparcia finansowego ukierunkowanego na zmiany w samym rolnictwie, ale równie ważne jest równoczesne tworzenie miejsc pracy i źródeł dochodu dla mieszkańców wsi poza rolnictwem.

Przygotowywane programy finansowego wspierania rozwoju rolnictwa i wsi zawarte są w dwóch projektach dokumentów:

- Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” (SOP) [Sektorowy Program ... 2002],
- oraz Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) [Plan Rozwoju ... 2002].
- Obydwa projekty zawierają propozycje kierunków i finansowych instrumentów wspierania rozwoju wsi i rolnictwa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Sektorowy Program Operacyjny zakłada następujące kierunki wspierania rozwoju rolnictwa:

1. Wspieranie inwestycji w gospodarstwach rolnych w latach 2004-2006.
2. Ułatwianie startu młodym rolnikom.
3. Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa.

W ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich proponowane są następujące kierunki wspierania rolnictwa:

1. Renty strukturalne.
2. Dopłaty dla gospodarstw na obszarach o niekorzystnych warunkach (ONW).
3. Programy rolno-środowiskowe.
4. Zalesianie gruntów rolnych.
5. Pomoc dla gospodarstw niskotowarowych.

Sektorowy Program Operacyjny nie określa ilościowego zakresu pomocy (w znaczeniu przybliżonej liczby rolników, którzy potencjalnie będą mogli skorzystać z instrumentów wsparcia SOP). Na podstawie danych liczbowych zawartych w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich ilościowy zakres pomocy oszacować można następująco:

1. Renty strukturalne	około 20 000 rolników
2. Dopłaty dla gospodarstw na obszarach	około 600 000 rolników
	o niekorzystnych warunkach
3. Programy rolno-środowiskowe	około 90 000 rolników
4. Zalesianie gruntów rolnych	10 000 – 20 000 rolników
5. Pomoc dla gospodarstw niskotowarowych	około 300 000 rolników.

Wielkości te mogą ulec zmianie w miarę postępu prac nad ostatecznym zakresem Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, chociażby w związku z dodatkowymi instrumentami wynegocjowanymi na szczycie w Kopenhadze, a mianowicie propozycją finansowego wspierania gospodarstw, które podejmą działania mające na celu dostosowywanie warunków ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt oraz warunków w zakresie higieny produkcji, zgodnie z wymogami Unii Europejskiej oraz propozycją finansowego wsparcia grup producenckich, za wyjątkiem grup producentów owoców i warzyw, które wspierane będą zgodnie z zasadami obowiązującymi w krajach Unii Europejskiej. Wspomniane dodatkowe dwa kierunki wspierania gospodarstw realizowane będą poprzez ograniczenie środków finansowych dla innych instrumentów – prawdopodobnie poprzez zmniejszenie środków na dopłaty dla gospodarstw na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Rola doradztwa we wdrażaniu instrumentów wspierania rolnictwa

Efektem wdrażania instrumentów przewidzianych w SOP i PROW powinno być znaczne przyspieszenie procesów zmian w rolnictwie i na obszarach wiejskich. We wspomnianych projektach w sposób ogólny przedstawiono wymagania, jakie w przyszłości będą musieli spełnić ich beneficjenci. Niektóre z przewidzianych instrumentów doczekały się już polskich rozwiązań ustawowych (zale-

sianie gruntów rolnych [Ustawa...2001, Rozporządzenie...2002] renty strukturalne [Ustawa...2001]) oraz przepisów wykonawczych, określających instytucje odpowiedzialne za realizację danego programu, obowiązujące wymagania i procedury oraz dokumentację. Zapisane w tych ustawach rozwiązania odbiegają od funkcjonujących w krajach Unii Europejskiej, jest zatem prawdopodobna ich nowelizacja.

Przyspieszone zmiany w rolnictwie wymagały będą wsparcia ze strony doradztwa rolniczego. Zakres zadań dla doradztwa znacznie się powiększy. Będą musiały nastąpić również zmiany jakościowe w sposobie funkcjonowania doradztwa rolniczego i współpracy doradztwa z rolnikami.

Obecne kredyty preferencyjne na rozwój inwestycyjny gospodarstw prawdopodobnie przestaną funkcjonować po wejściu Polski do UE. W zamian rolnicy będą mogli korzystać z pomocy finansowej na realizację inwestycji w gospodarstwach na innych zasadach (podobnych do zasad obowiązujących dla Działania 2 programu SAPARD), tj. bezzwrotnej pomocy finansowej po spełnieniu kryteriów i warunków właściwych dla danego programu. Warunki te opisane są w sposób ogólny w Rozporządzeniu Rady (WE) 1257/99 w sprawie wsparcia rozwoju wsi oraz właściwych dla każdego instrumentu rozporządzeniach wykonawczych.

Wymienione niżej kierunki wspierania gospodarstw:

- wspieranie inwestycji w gospodarstwach rolnych w latach 2004–2006,
- ułatwianie startu młodym rolnikom,
- różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa,
- pomoc dla gospodarstw niskotowarowych,

są adresowane do gospodarstw o różnej sytuacji ekonomicznej, różnym potencjale i możliwościach rozwoju w sferze działalności rolniczej lub poza rolnictwem. Uzyskanie określonego wsparcia wymagało będzie uprzedniej identyfikacji potencjału rozwojowego gospodarstwa i opracowania planu jego rozwoju. Zważywszy na planowany zakres ilościowy, wynikający z potencjalnej kwoty środków przewidzianych na pomoc w ramach ww. wsparcia występowało będzie duże zapotrzebowanie *na opracowanie programów rozwoju gospodarstwa*. Plan rozwoju gospodarstwa (podobnie jak strategia rozwoju gminy) będzie prawdopodobnie podstawą odniesienia dla sporządzania wniosków o dofinansowanie działań w ramach poszczególnych instrumentów. Stopień złożoności wymaganej dokumentacji będzie różny dla poszczególnych kierunków wspierania rozwoju gospodarstw. Można w tym momencie zadać sobie pytania:

- czy i jak długo wieloletnie plany rozwoju gospodarstwa będzie można opracowywać w oparciu o analizę gospodarstwa sporządzoną na podstawie wspólnej z rolnikiem rozmowy, odtwarzaniu sytuacji produkcyjnej

i ekonomicznej z przeszłości bazując na zapisach „w pamięci rolnika” i wiedzy zawodowej doradcy,

- czy podstawą sporządzania planów rozwoju gospodarstwa nie powinny być w przyszłości wiarygodne zapisy prowadzonej działalności gospodarczej,
- czy w prowadzeniu rachunkowości rolniczej doradztwo rolnicze pełniło będzie funkcję edukacyjną, informacyjną, pomocniczą czy też będzie tylko korzystało z wiarygodnych zapisów rachunkowości przy sporządzaniu analiz, wieloletnich planów rozwoju gospodarstw i krótkookresowych biznes planów pod poszczególne przedsięwzięcia o charakterze inwestycyjnym, realizowane z udziałem środków pomocowych,
- czy obowiązkowa w przyszłości „rachunkowość rolnicza” prowadzona będzie przez instytucje doradcze (podobnie jak w Danii),
- czy współpraca z rolnikami, którzy inwestując w rozwój gospodarstwa korzystać będą z pomocy finansowej państwa, ograniczała będzie się do wspólnego przygotowania wniosku i sporządzenia biznes planu, czy będzie to systematyczna współpraca przynajmniej przez okres realizacji danego programu czy spłaty celowego kredytu inwestycyjnego.

Również *programy rolno-środowiskowe* wymagały będą pomocy rolnikom zarówno na etapie przygotowania programu jak i w trakcie jego realizacji.

Wymienione wyżej nowe zadania dla doradztwa wynikają wprost z nowych możliwości jakie pojawiają się przed rolnikami po integracji z Unią Europejską. Nie jest to zamknięta lista nowych zadań dla doradztwa.

Korzystanie z wymienionych instrumentów uwarunkowane będzie określonymi wymaganiami. Z całą pewnością wymagania te dotyczyły będą:

- zachowania warunków ochrony środowiska zgodnie z wymaganiami UE,
- zachowania warunków dobrostanu zwierząt zgodnie z wymaganiami UE,
- zapewnienia wymagań jakościowych dla produktów rolnych i technologii ich wytwarzania co będzie warunkiem korzystania z pomocy finansowej jak również warunkowało będzie możliwość sprzedaży po korzystniejszej cenie.

Wzrost konkurencji na rynku produktów rolnych, wyższe ceny środków do produkcji rolniczej zwiększą prawdopodobnie *zainteresowanie rolników wspólnymi formami gospodarowania* stymulowane dodatkowo możliwością pozyskania pomocy finansowej dla grup producentów.

Inny obszar współpracy doradztwa z rolnikami to dopłaty bezpośrednie i Zintegrowany System Kontroli i Zarządzania. W początkowym okresie dopłaty bezpośrednie będą realizowane w sposób uproszczony, lecz po tym okresie realizowane będą w taki sam sposób jak w pozostałych krajach UE, co może mieć wpływ na organizację produkcji w gospodarstwie z punktu widzenia maksymalizacji dochodów w krótszych okresach czasu. Dla rolników będzie to ostatni czas

na uregulowanie spraw własności użytkowanych gruntów i innych trwałych składników majątku produkcyjnego oraz aktualizację dokumentów z tego zakresu. Będzie to również czas na przyspieszoną edukację rolników i doradców dotyczącą funkcjonowania gospodarstw rolnych w nowych warunkach.

Doradztwo w okresie przed przystąpieniem do Unii Europejskiej

W wielu dyskusjach, programach publicystycznych, czasopismach poświęconych wsi i rolnictwu podejmowane były różne aspekty dostosowywania rolnictwa do integracji z Unią Europejską. Po trzynastym grudnia 2002 roku obszar dyskusji został zawężony do „wynegocjowanych warunków”. Tym samym punkt ciężkości w dyskusjach dotyczących wsi i rolnictwa przesuwa się w kierunku poszukiwania najlepszych rozwiązań w ramach wynegocjowanych warunków. W ramach tych poszukiwań warto zwrócić uwagę na sytuację doradztwa rolniczego. Opinie i oceny są różne, często skrajne i formułowane w oparciu o występujące sytuacje w jego współpracy z rolnikami czy instytucjonalnymi „odbiorcami usług”. Przez jednych doradztwo rolnicze jest krytykowane, inni określają je jako jedyne instytucje, w których rolnicy mogą liczyć na jakąkolwiek pomoc.

Instytucje samorządowe (urzędy gmin, starostwa powiatowe) generalnie dobrane oceniają działalność Ośrodków Doradztwa Rolniczego, równocześnie formułują pod adresem instytucji doradczych duże oczekiwania, w tym również związane z dostosowywaniem rolnictwa do integracji z Unią Europejską [Matuszak 2001]. Opinia i oczekiwania instytucji samorządowych są ważne, gdyż one – w ramach tworzenia i realizacji lokalnych (regionalnych) strategii rozwoju – będą miały wpływ na rozwój wsi i rolnictwa, tworzenie nowych miejsc pracy dla mieszkańców wsi co będzie istotnym czynnikiem zmian w samym rolnictwie.

Kadra doradcza doradztwa rolniczego – pomimo trudnej sytuacji finansowej – przygotowuje się do realizacji nowych zadań korzystając z możliwości podwyższania swoich kwalifikacji zawodowych – między innymi - w ramach różnych projektów finansowanych ze środków PHARE [Turski, Ramatowska 2002(a) i 2002(b)]. Kierunki doskonalenia zawodowego kadr doradczych – zarówno te zrealizowane w ramach projektów PHARE jak i planowane do realizacji¹ – dotyczą tych dziedzin, które zapisane zostały w projektach PROW i SOP. Można zatem spodziewać się, że po wejściu Polski do UE doradcy przygotowani będą do udzielania rolnikom pomocy w zakresie korzystania przez nich z instrumentów wspierania rozwoju rolnictwa i wsi. Doświadczenia praktyczne zdobywane są w ramach pomocy rolnikom w przygotowywaniu wniosków o pomoc finansową na rozwój inwestycji w ramach Działania 2 programu SAPARD „Inwesty-

¹ Szkolenia dla kadr doradczych planowane są w ramach innych realizowanych projektów PHARE, między innymi dotyczących przygotowania do realizacji programów rolno-środowiskowych i wsparcia dla grup producenckich

cje w gospodarstwach rolnych”, a wkrótce także w ramach Działania 4 „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”

Dotychczasowe doświadczenia związane z udzielaniem rolnikom pomocy doradczej w pozyskiwaniu pomocy finansowej z programu SAPARD wskazują, że największym dla Ośrodków Doradztwa Rolniczego problemem jest brak wystarczających środków na finansowanie kosztów współpracy z rolnikami związanych z pomocą w przygotowywaniu wniosków (dojazdy do gospodarstw, niezbędne kontakty z instytucjami i urzędami, telefony).

Mając na uwadze fakt, że wielkość dostępnych dla rolników środków pomocowych po integracji z UE będzie nieporównywalnie większa i skala potrzebnej rolnikom pomocy podobnie, sytuacja finansowa ośrodków doradztwa musi ulec zmianie, jeżeli będą:

- pomagać w prowadzeniu rachunkowości dla potrzeb Zintegrowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolnych,
- pomagać w prowadzeniu rachunkowości gospodarstw rolnych dla potrzeb kredytowych i fiskalnych,
- pomagać rolnikom w pozyskiwaniu pomocy finansowej w ramach programów proponowanych w SOP i PROW,
- wspierać rozwój grup producenckich,
- pomagać we wdrażaniu technologii spełniających wymagania w zakresie jakości produktów rolnych, ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt,
- realizować dotychczasowe zadania w zakresie informacji, edukacji i doradztwa.

LITERATURA

1. Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” – projekt. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, październik 2002.
2. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 – wyciąg z wersji roboczej. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, październik 2002.
3. Ustawa o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesiania z dnia 8 czerwca 2001 roku (Dz. U. Nr 73, poz. 764).
4. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 lutego 2002 r. w sprawie zasad współdziałania Lasów Państwowych ze starostami w zakresie sporządzania planów zalesiania i uproszczonych planów urządzania lasu, szkoleń, nadzoru nad wykonywaniem prac zalesieniowych oraz dostarczania sadzonek (Dz. U. Nr 12 z 2002 r., poz. 121).
5. Ustawa o rentach strukturalnych w rolnictwie z dnia 26 kwietnia 2001 r. (Dz. U. Nr 52 z 2001 r., poz. 539).

6. Matuszak E. (2001): Potrzeby informacyjne urzędów gmin i starostw w zakresie wspierania rozwoju rolnictwa i wsi. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4, 2001, s.17-35.
7. Turski J., Ramatowska M. (2002a): Przygotowanie do wdrożenia Wspólnej Polityki Rolnej – projekt PHARE PL 99.06.04. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/4, 2002.
8. Turski J., Ramatowska M. (2002b): Informacje o projekcie PHARE PL 01.04.02 „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr, 2002.

EDWARD MATUSZAK, KRZYSZTOF MOŚCICKI

DORADZTWO ROLNICZE W KONTEKŚCIE INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

STRESZCZENIE

W artykule przedstawione zostały nowe zadania dla doradztwa rolniczego jakie wynikają z konieczności dostosowywania rolnictwa do warunków funkcjonowania w Unii Europejskiej. Podstawą ich określenia są projekty dwóch dokumentów, a mianowicie Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” oraz Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich. Projekty tych dokumentów zawierają propozycje różnych form finansowego wspierania rolnictwa w Polsce po integracji z UE. Uzyskanie pomocy finansowej uwarunkowane będzie spełnieniem określonych wymagań, przygotowaniem planów rozwoju gospodarstw i innych dokumentów właściwych dla każdej z form pomocy i realizacji przedsięwzięć w gospodarstwie, zgodnie z zaakceptowanym planem. Większość rolników - zwłaszcza w początkowym okresie funkcjonowania nowych instrumentów - oczekiwała będzie od doradztwa pomocy w ich przygotowywaniu.

EDWARD MATUSZAK, KRZYSZTOF MOŚCICKI

AGRICULTURAL ADVISORY IN THE CONTEXT OF INTEGRATION WITH EUROPEAN UNION

SUMMARY

The article presents new tasks for agricultural advisory resulted with a needs of adjustment of agriculture to perform conditions in European Union. Principles to define this tasks are projects of two documents; Sectorial Operation Program Restructurization and Modernization of Food Sector and Development of Rural Areas”, and Plan for Development of Rural Areas. Projects of this documents contains propositions of different financing forms to support Polish agriculture after integration with EU. Obtaining financial help will be conditioned by compliance with particular requirements, to prepare farm development plans and others documents adequate to each form of help, and realization of on farm enterprises in accordance with accepted plan. Most farmers, especially on the beginning of new tool functioning, in preparation all of it the help from advisory will be expected.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

WIZJA DORADZTWA ROLNICZEGO W ŚWIETLE PROJEKTÓW USTAW SEJMOWYCH

Wstęp

Pozycja zawodowa danej profesji zależy od wielu czynników, w tym zwłaszcza od umocowania prawnego. W Polsce doradztwo funkcjonuje już od ponad 120 lat. Dotychczasowe uregulowania prawne dotyczące doradztwa opierały się na aktach niższego rzędu ale nie doczekały się regulacji ustawowej. Nie oznacza to, że decydenci (posłowie) nie dostrzegają takiej konieczności. Wręcz przeciwnie, duża liczba projektów ustaw wskazuje na odwrotne tendencje. Jednakże projekty nie mogą przyjąć postaci ustawy, co można interpretować jako próbę lokowania służby doradczej na niskim szczeblu hierarchii zawodowej.

W okresie międzywojennym nie zachodziła potrzeba wyłonienia odrębnej ustawy związanej ze służbą doradcza, ponieważ stanowiła ona integralną część ustawy o izbach rolniczych (ustawa o izbach rolniczych z 1928 i 1932 r.).

Po wojnie izby rolnicze zlikwidowano (1947 r.), zaś służbę doradcza porzucano po różnych instytucjach i organizacjach rolniczych. Dopiero w 1957r. powstały realne przesłanki restytuowania tego zawodu, w powiązaniu z żywiołowym i oddolnym tworzeniem kółek rolniczych i kół gospodyń wiejskich.

Od 1957 r. minęło kolejnych 45 lat i służba doradcza w sensie ustawowym nie istnieje, co było i jest źródłem częstej jej reorganizacji i przypisywania coraz to nowym podmiotom prawnym, począwszy od kółek rolniczych, poprzez gromadę, gminę, WOPR, ODR, a także procesu biegnącego od centralizacji (ministrowie) do decentralizacji (województwa) i odwrotnie (tab. 1).

1. Analiza dotychczasowych aktów prawnych regulujących kwestie funkcjonowania służby doradczej

Analizę tę należy rozpocząć od stwierdzenia, że w okresie omawianych tutaj 45 lat ukazało się 20 aktów prawnych niższego rzędu niż ustawa sejmowa, które przybierały postać zarządzeń Ministra Rolnictwa (9 razy), uchwał Rady Mini-

strów (8 razy), dwóch rozporządzeń Rady Ministrów oraz jednej decyzji Prezydium Rządu (tab. 2). Z punktu widzenia prawa największe znaczenie ma rozporządzenie Rady Ministrów, które traktowane jest jako akt wykonawczy do ustawy.

Bliższa analiza tabeli 2 wskazuje, że decyzje dotyczące powoływania, ustalania zadań oraz określania metod pracy doradztwa podejmował zawsze Minister Rolnictwa. Natomiast Rada Ministrów określała sposoby wynagradzania służby doradczej.

Tabela 1

Etapy rozwoju służby doradczej

Etap	Lata	Instytucje lub organizacje rolnicze	Rodzaj stanowisk
I	1944-1949	Izby rolnicze (do 1947 r.) Związek Samopomocy Chłopskiej	Instruktorzy rolni Instruktorki wiejskiego gospodarstwa kobiecego
II	1950-1956	Państwowa administracja rolna Państwowe ośrodki maszynowe	Agronom powiatowy Agronom
III	1957-1959 1960-1967 1963-1967	Powiatowy związek kółek rolniczych Powiatowy związek kółek rolniczych Wydział rolnictwa i leśnictwa prezydium powiatowej rady narodowej	Agronom rejonowy Agronom gromadzki Zootechnik gromadzki
IV	1968-1972	Prezydium gromadzkiej rady narodowej – gromadzka służba rolna Rolniczy rejonowy zakład doświadczalny	Agronom gromadzki, asystent agronoma Zootechnik gromadzki, asystent zootechnika Referent rolny Powiatowy inspektor doradztwa specjalistycznego ds. produkcji roślinnej i zwierzęcej
V	1973-1981 1975-1981	Urząd gminny – gminna służba rolna Wojewódzkie Ośrodki Postępu Rolniczego	Kierownik gminnej służby rolnej Instruktor rolny Instruktor ds. budownictwa wiejskiego Instruktor wgd Instruktor ds. melioracji i łąkarstwa Inspektor ds. gospodarki ziemią (od 1977 r.) Geodeta (od 1977 r.) Specjalista zakładowy Specjalista terenowy (rejonowy)
VI	1982-1990	Wojewódzkie Ośrodki Postępu Rolniczego Urzędy gminne – administracyjna służba rolna Związki i zrzeszenia branżowe Związek spółdzielczości wiejskiej Przemysł rolno-spożywczy	Specjalista zakładowy Kierownik rejonowy Specjalista rejonowy Specjalista wgd Kierownik administracyjnej służby rolnej Inspektor asr Specjalista branżowy Inspektor poradnictwa surowcowego Inspektor poradnictwa ogrodniczego Inspektor kontraktacji i skupu Inspektor plantacyjno-surowcowy

Etap	Lata	Instytucje lub organizacje rolnicze	Rodzaj stanowisk
VII	1991	Ośrodki Doradztwa Rolniczego Zakłady przemysłu rolno-spożywczego Okręgowe spółdzielnie mleczarskie Związki i zrzeszenia branżowe	Specjalista zakładowy Kierownik rejonu Specjalista gminny Specjalista wgd Inspektor ds. kontraktacji i surowców Inspektor poradnictwa surowcowego Specjalista branżowy
VIII	1999	Regionalne Centra Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich	Zlokalizowane w 7 dawnych ODR – Barzkowice, Poświętne, Przysiek, Radom, Stare Pole, Wrocław, Częstochowa

Źródło: Opracowanie własne.

Historycznie patrząc pierwszym aktem prawnym sankcjonującym działalność służby rolnej było zarządzenie nr 122 Ministra Rolnictwa z dnia 11 stycznia 1958 r. w sprawie zadań instruktorów rolnych. Było to duże wydarzenie w stosunku do poprzedniego okresu, kiedy to instruktorzy rolni podporządkowani powiatowym związkom kółek rolniczych zajmowali się raczej sprawami organizacyjnymi (w tym rejestracją nowych kółek, pisanie protokołów z zebrania KR, rozprowadzaniem kalendarzy rolniczych), aniżeli sprawami merytorycznymi związanymi z podnoszeniem poziomu produkcji rolniczej.

Tabela 2

Zestawienie aktów prawnych regulujących funkcjonowanie
służby rolnej i doradczej

Lp.	Rodzaj aktu prawnego	Data (z dnia)	W sprawie (dotyczy)
1.	Zarządzenie nr 122 Ministra Rolnictwa	11.I.1958 r.	Zadań instruktorów rolnych
2.	Zarządzenie nr 173 Ministra Rolnictwa	24.XII.1960 r.	Zadań służby agronomicznej w zakresie podnoszenia produkcji rolniczej
3.	Zarządzenie nr 27 Ministra Rolnictwa	25.III.1963 r.	Powołania i ustalenia zadań zootechników gromadzkich
4.	Uchwała Rady Ministrów nr 378/60	9.XI.1960 r.	Budowy agronomów
5.	Zarządzenie nr 73 Ministra Rolnictwa	29.IV.1961 r.	Wprowadzenia do rolniczych spółdzielni produkcyjnych agronomów – kierowników produkcji
6.	Zarządzenie nr 14 Ministra Rolnictwa	6.II.1968 r.	Wytycznych w sprawie zadań i metod pracy gromadzkiej służby rolnej oraz referenta rolnego
7.	Uchwała Rady Ministrów nr 187	3.IX.1971 r.	Uregulowania systemu premiowania gromadzkiej służby rolnej
8.	Rozporządzenie Rady Ministrów	30.XI.1972 r.	Zasad organizacji, zadań i wynagradzania gminnej służby rolnej
9.	Zarządzenie nr 209 Ministra Rolnictwa	23.XII.1972 r.	Wykonania niektórych przepisów rozporządzenia Rady Ministrów dotyczących zasad organizacji, zadań i wynagradzania gminnej służby rolnej
10.	Zarządzenie nr 276 Ministra Rolnictwa	27.XII.1976 r.	Premiowania pracowników gminnej służby rolnej oraz dodatków za trudne warunki pracy

Lp.	Rodzaj aktu prawnego	Data (z dnia)	W sprawie (dotyczy)
11.	Uchwała nr 125/75 Rady Ministrów	10.VII.1975 r.	Utworzenia wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego
12.	Decyzja nr 44/81 Prezydium Rządu	24.VIII.1981 r.	Usprawnienia działalności oraz poprawy warunków pracy pracowników gminnej służby rolnej i służby doradczej wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego
13.	Rozporządzenie Rady Ministrów	24.VIII.1981 r.	Organizacji i zadań gminnej służby rolnej
14.	Uchwała nr 176/81 Rady Ministrów	24.VIII.1981 r.	Zasad wynagradzania pracowników służby doradztwa specjalistycznego wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego
15.	Uchwała nr 184/81 Rady Ministrów	24.VIII.1981 r.	Zmieniająca uchwałę w sprawie utworzenia wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego
16.	Uchwała nr 109/85 Rady Ministrów	26.VI.1985 r.	Zmiany niektórych zasad wynagradzania pracowników jednostek i zakładów budżetowych resortu rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz doradztwa rolniczego wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego
17.	Uchwała nr 116/86 Rady Ministrów	5.VIII.1986 r.	Zmieniająca uchwałę w sprawie zmiany niektórych zasad wynagradzania pracowników jednostek i zakładów budżetowych resortu rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz doradztwa rolniczego wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego
18.	Uchwała nr 124/87 Rady Ministrów	17.VIII.1987 r.	Zasad wynagradzania pracowników jednostek i zakładów budżetowych resortu rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz doradztwa rolniczego wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego
19.	Zarządzenie nr 2 Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej *	21.I.1991 r.	Utworzenie Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
20.	Zarządzenie nr 1 Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej	25.I. 1995 r.	Zmiana zarządzenia w sprawie utworzenia Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
21.	Zarządzenie nr 2 Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej	25.I.1995 r.	Zmieniające zarządzenie w sprawie utworzenia placówki doskonalenia zawodowego nauczycieli przedmiotów zawodowych szkół rolniczych i gospodarki żywnościowej, o ogólnopolskim zasięgu działania **
22.	Zarządzenie nr 36 Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej	15.VI.1992 r.	Powołania Krajowej Rady Doradztwa Rolniczego
23.	Zarządzenie nr 9 Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej	18.XII.1998 r.	Utworzenia Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich

Źródło: Opracowanie własne.

* - Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie powstało jako jednostka budżetowa w 1991 roku na bazie zlikwidowanego Centralnego Ośrodka Oświaty i Postępu w Rolnictwie działającego pod tą nazwą jako jednostka badawczo-rozwojowa w latach 1985-1991, a w latach 1974 – 1985 pod nazwą Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr i Upowszechniania Postępu w Rolnictwie.

** - na podstawie tego zarządzenia powstało w Brwinowie – istniejące w latach 1995 – 1998 - Centrum Doskonalenia Nauczycieli Szkół Rolniczych i nastąpił instytucjonalny rozdział problematyki podwyższania kwalifikacji kadr doradczych i nauczycieli przedmiotów zawodowych szkół rolniczych.

Kolejne akty prawne, które wydawał Minister Rolnictwa, to w istocie konsekwencje burzliwych zmian organizacyjnych, jakim poddawano służby doradcze. Chronologicznie biorąc w 1960 r. powołano agronoma gromadzkiego, a w 1963 r. zootechnika gromadzkiego. Potrzeba dalszych uregulowań prawnych wystąpiła w 1968 r., kiedy to służbę rolną przeniesiono z powiatowych związków kółek rolniczych do prezydium gromadzkiej rady narodowej.

Tempo zmian rosło i tak w 1972 r. utworzono gminną służbę rolną (powstały gminy zamiast gromad), a już w 1975 r. powołano wojewódzkie ośrodki postępu rolniczego, z licznymi modyfikacjami usytuowania WOPR, włącznie z przejęciem w 1982 r. prawie połowy kadry doradczej z gmin (powstały nowe województwa i zlikwidowano powiaty).

Jest rzeczą zadziwiającą, że tak ważkich decyzji, jak przekształcenie WOPR w Ośrodki Doradztwa Rolniczego (ODR), co miało miejsce w 1991 r., nie regulowały żadne przepisy prawne, lecz jedynie pismo Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, które zalecało wojewodom powołanie jednostek budżetowych pod nazwą Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Ale już Krajowa Rada Doradztwa Rolniczego powołana została zarządzeniem Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Kolejną próbą dokonania wyłomu w stosunkowo jednolitym systemie doradztwa było utworzenie w 1999 r. Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z siedzibą w Brwinowie, łącznie z wyodrębnieniem najpierw sześciu, a od 2002 roku siedmiu regionalnych centrów na bazie dawniejszych ODR. Tę ideę chociaż częściowej centralizacji doradztwa udało się przeforsować przy okazji ustawy wprowadzającej reformę administracji publicznej (16 województw zamiast 49 oraz powrót do 272 powiatów).

W ten sposób powstał trójukładowy system, w którym obok ODR, funkcjonują wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego oraz regionalne centra doradcze.

Według badań A. Pabich [Pabich 2001] do województw, które swoje struktury pozostawiły bez zmian, można zaliczyć:

- woj. kujawsko-pomorskie – ODR Minikowo i Zarzeczewo oraz RCDRRiOW w Przysieku,
- woj. lubuskie – ODR Lubniewice i Kalsk,
- woj. śląskie – ODR Mikołów i Bielsko-Biała oraz RCDRRiOW w Częstochowie,
- woj. zachodniopomorskie – ODR Koszalin oraz RCDRRiOW w Barzkowicach.

Do połowy 2002 roku zlikwidowane zostały trzy spośród 49 funkcjonujących do końca 1998 roku Ośrodków Doradztwa Rolniczego, a mianowicie w Białymstoku, Korytnikach i Iwoniczu.

W pozostałych województwach utworzono Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego na wzór dawniejszych WOPR, zaś dawniejsze ODR leżące na terenie danego województwa uzyskały status oddziałów (filii).

Reasumując dotychczasowe rozważania można powiedzieć, że w ciągu analizowanych 45 lat funkcjonowania służby doradczej wydano 20 aktów prawnych (23 akty prawne) różnej rangi, które wpływały na pozycję i prestiż zawodowy tej służby oraz regulowały zasady jej wynagradzania. Retrospektywnie patrząc, do ważniejszych decyzji można zaliczyć budowę agronomówek z Funduszu Rozwoju Rolnictwa i wprowadzenie w 1968 r. bodźcowych stawek wynagradzania i premiowania w powiązaniu z przyrostem produkcji rolniczej (za przyrost zbóż, żywca i mleka). Nie można zapomnieć o znaczeniu stopniowego odchodzenia od metod administracyjnego kierowania rolnictwem na rzecz klasycznego doradztwa indywidualnego i grupowego, w powiązaniu z systemem upowszechniania i wdrażania postępu rolniczego.

Do istotnych i najważniejszych wad regulacji prawnych należy zaliczyć ich zbyt dużą częstotliwość, dokonywanie zmian bez żadnej myśli przewodniej i wysługiwanie się służbą doradczą jak „strażą pożarną” przy sytuacjach awaryjnych w rolnictwie.

2. Propozycje uregulowań systemowych w doradztwie rolniczym

W całym okresie funkcjonowania doradztwa rolniczego podejmowane były próby nadania doradztwu jednolitych ram instytucjonalnych, które uchronią służbę przed zbyt częstymi zmianami reorganizacyjnymi [Wawrzyniak 2001]. Taką próbą było przedstawienie przeze mnie „Wstępnych założeń krajowego systemu doradztwa rolniczego”, które zaprezentowałem w 1984 r. [Wawrzyniak 1984].

We wstępnych założeniach dążono do uregulowań systemowych, które doprowadziłyby do:

- zapewnienia ładu wewnętrznego i powiązania go z nadrzędnym systemem społecznym,
- układu więzi społecznych łączących ludzi między sobą i czynników składających ich do współpracy i współdziałania,
- struktury podporządkowania organizacyjnego i wytworzenia się określonych układów zależności i hierarchii służbowej,
- występujących wzorów wartości i norm postępowania, dostarczających motywów działania i wzorów regulujących zachowania się ludzi.

Wstępne założenia nigdy nie przyjęły charakteru projektu ustawy, biorąc pod uwagę potęgę personalną WOPR, które w 1982 r. przejęły znaczną część pracowników z ówczesnej gminnej służby rolnej i nie były zainteresowane rezygnacją ze swej pozycji.

W maju 1990 r. został powołany zespół ds. opracowania nowego systemu upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie. Autorzy założeń widzieli potrzebę ścisłego powiązania szkolnej i pozaszkolnej oświaty rolniczej z elementami upowszechniania i wdrażania innowacji rolniczych. W skład systemu upowszechniania miały wchodzić:

- szkoły rolnicze,
- ośrodki postępu rolniczego,
- ośrodki doskonalenia kadr rolnictwa,
- środki masowego przekazu działające na rzecz rolnictwa,
- inne instytucje oświatowo-wychowawcze realizujące zadania dla rolnictwa.

Był to pierwszy projekt, który pojawił się u zarania tworzenia zrębów III RP i funkcjonowania nowego Sejmu. Nowatorstwo jego polegało też na tym, że doradztwo miało być częścią izb rolniczych, których projekty ustaw pojawiły się także w obiegu parlamentarnym.

W 1996 r. w Senacie odbyło się seminarium pt.: „Rola i zadania doradztwa rolniczego w procesie modernizacji i integracji rolnictwa polskiego z Unią Europejską”, na którym Legutko przedstawił „Status prawny doradztwa rolniczego w Polsce” [Legutko 1996].

W uzasadnieniu konieczności regulacji prawnej doradztwa rolniczego Legutko wskazuje, że brak tego uregulowania utrwala niepewność w zakresie:

- majątku ośrodków doradztwa rolniczego,
- istnienia ODR i ich miejsca w procesie doradczym,
- kadry doradców ODR,
- sposobu finansowania ODR,
- płaszczyzny współpracy z innymi instytucjami rolniczymi,
- uzależnienia funkcjonowania ODR od aktualnych trendów politycznych.

We wnioskach przedstawił schemat powiązań funkcjonalnych i merytorycznych doradztwa w systemie intelektualnego wspierania rozwoju wsi i rolnictwa.

Od tego momentu licząc pojawiło się wiele projektów ustaw sejmowych, które rodziły się głównie w Ministerstwie Rolnictwa. Było to pokłosie dyskusji członków Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi Sejmu RP, którzy dążyli do nadania kształtu ustawowemu doradztwu rolniczemu.

Wg E.K. Chyłka [Chyłek 1999] założenia do ustawy o systemie doradztwa na rzecz rolnictwa i rozwoju wsi powinny wynikać z następujących przesłanek merytorycznych, które uszeregować można jako:

- doradztwo rządowe,
- doradztwo publiczne,
- doradztwo komercyjne.

Doradztwo rządowe - powinno realizować zadania wynikające z polityki rządu wobec wsi i rolnictwa, narodowego programu przygotowania do członkostwa w UE oraz przyjętych umów i porozumień międzynarodowych. Doradztwo to powinno służyć realizacji zadań ministra właściwego ds. rolnictwa i rozwoju wsi wynikających z ustawy o działach administracji rządowej.

Doradztwo publiczne – powinno realizować zadania wynikające z polityki regionalnej w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich oraz w zakresie pomocy rolnikom i mieszkańcom wsi w rozwiązywaniu ich problemów przez świadczenie usług doradczych. Publiczne usługi doradcze wykonywane byłyby na własną odpowiedzialność organizacji doradczych i realizowane w interesie mieszkańców regionów.

Doradztwo publiczne wg tych założeń realizowałyby samorządy terytorialne, izby rolnicze, branżowe związki producentów rolnych oraz inne podmioty o charakterze publiczno-prawnym przeznaczające dochody na działalność statutową.

Doradztwo komercyjne prowadzone byłoby w oparciu o przepisy Kodeksu Handlowego przez organizacje działające w otoczeniu rolnictwa.

Zapewne biorąc pod uwagę powyższe przesłanki w 1996 r. opracowano projekt ustawy o utworzeniu Agencji Doradztwa Rolniczego, który w 1998 r. został poszerzony jako dotyczący Agencji Doradztwa na rzecz Wsi i Rolnictwa.

W projektach tych ustaw mało się mówi o powiązaniu strukturalnym i merytorycznym dotychczasowych ośrodków doradztwa rolniczego, hierarchii zależności służbowej, statusie doradcy oraz metodach wprowadzania postępu rolniczego.

W 1997 r. został opracowany projekt ustawy o organizacji państwowego doradztwa rolniczego, który był kompilacją ustawy o ośrodkach doradztwa rolniczego oraz wspomnianej wyżej Agencji.

Wreszcie należy wspomnieć o kolejnym projekcie ustawy z 1998 r. o Krajowym Centrum Rozwoju Wsi i Rolnictwa oraz Regionalnych Ośrodkach Rozwoju Wsi i Rolnictwa. Projekt nie znalazł uznania i zrozumienia w oczach posłów, jednak Minister Rolnictwa „skonsumował” ten projekt i tuż przed zasadniczą reorganizacją krajowej administracji państwowej w 1999 r. zarządzeniem nr 9 z dnia 18 grudnia 1998 r., powołał Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, wprowadzając nazewnictwo nieco rozbudowane, jak na potrzeby praktyki.

W pierwotnym projekcie regionalne centra doradcze miały powstać nie tylko w województwach, ale też ich oddziały w powiatach i gminach.

3. Projekt ustawy o państwowych jednostkach doradztwa rolniczego z 2002 r.

Kolejny projekt ustawy o państwowych jednostkach doradztwa rolniczego z 2002 r. jest obszernym i szczegółowym dokumentem wraz z logicznym uza-

sadnieniem¹. Jego przesłanie zasadza się na idei utworzenia jednego Krajowego Centrum Doradztwa wraz z wojewódzkimi ośrodkami doradztwa podległymi bezpośrednio ministerstwu rolnictwa.

W uzasadnieniu podaje się, że konieczność centralizacji wynika z faktu, iż dotychczasowe przepisy ustawy o finansach publicznych uniemożliwiają dofinansowanie zadań z zakresu upowszechnienia postępu w jednostkach będących w gestii wojewody. Ponadto wojewodowie nie mają obowiązku przedkładania ministrowi rolnictwa planów działania i sprawozdań, co prowadzi do braku pełnej informacji o tym, co dzieje się w jednostkach doradztwa na poziomie województwa.

Nie bez znaczenia byłaby możliwość utworzenia przy ośrodkach „gospodarstw pomocniczych”, które poprzez świadczenie określonych usług przysparzałyby dodatkowych środków finansowych na realizację statutowych zadań instytucji doradczych.

W świetle projektu ustawy system doradztwa rolniczego jawi się jako struktura trzystopniowa, przy czym:

- Krajowe Centrum Doradztwa Rolniczego byłoby dysponentem I stopnia środków budżetowych,
- Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego – dysponent II stopnia środków budżetowych,
- Oddziały terenowe - dysponenti III stopnia środków budżetowych.

Wydaje się, że ten projekt nie oznacza żadnej rewolucji w dotychczasowej sieci WODR i ODR, za wyjątkiem województw, które dotychczas nie wyłoniły wiodącego ośrodka. Zapowiedź zwiększenia liczby doradców i usadowienia ich w terenie idzie po myśli dotychczasowych wyników badań terenowych.

Dyskusyjne wydają się zadania i cele ośrodków doradztwa rolniczego. Wyśunięcie na plan pierwszy „działań na rzecz doskonalenia zawodowego rolników lub mieszkańców wsi” wchodzi nieco na teren szkolnej i pozaszkolnej oświaty rolniczej.

Brak też ścisłych powiązań między WODR a tworzonymi obecnie wojewódzkimi i powiatowymi oddziałami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Zintegrowanym Systemem Zarządzania i Kontroli (IACS).

W zakończeniu projektu ustawy przedstawiono bardzo dobre, merytorycznie poprawne „uzasadnienie”, które więcej mówi o celowości zmian, niż sama ustawa, zwłaszcza w kontekście naszego wejścia do Unii Europejskiej.

Wobec braku pracy parlamentarzystów nad ustawą, projekt wejścia jej w życie 1 stycznia 2003 r. należy uznać za prognozę nierealistyczną.

---

¹ internet: www.minrol.gov.pl

Uwagi końcowe

Wizja doradztwa rolniczego z pozycji projektów ustaw jest odbiciem panującej w tym okresie struktury, zależności organizacyjnej doradców, poglądów decydentów na skuteczność oddziaływania doradców na rolników czy partykularnych potrzeb określonych ośrodków nacisku.

W okresie do 1989 r. doradcy byli potrzebni nie do wdrażania i upowszechniania jakichś rewolucyjnych innowacji, lecz do przyziemnych potrzeb podnoszenia wyników produkcyjnych i dostarczania coraz większych ilości produktów rolnych na rynek. Często mylnie sądzono, że rozbudowa służb doradczych do olbrzymich rozmiarów, jak to miało miejsce w okresie funkcjonowania WOPR (21 tys. doradców), skłoni rolników do wysiłku produkcyjnego i przysporzy dóbr pochodzenia rolniczego. Nic takiego się nie stało. Ponadto zbyt częste poczynania reorganizacyjne i przenoszenie doradców ze związków kółek rolniczych do gromad, a stamtąd do gmin, by wreszcie wcielić do WOPR, nie sprzyjało poczynaniom o charakterze ustawowym, a raczej myślano, jak spożytkować tę kadrę „tu i teraz”, a nie jak uwikłać ją w układy systemowe, biorąc pod uwagę fakt, że oprócz WOPR, gminnej służby rolnej, istniały służby specjalistyczne, branżowe i surowcowe.

Początek lat dziewięćdziesiątych nasunął myśl zespolenia doradztwa ze szkolnictwem rolniczym. Już zresztą przedtem istniały zespoły szkół – centra kształcenia rolniczego, w których funkcjonowali zastępcy dyrektora ds. upowszechniania postępu w rolnictwie. Dalsze projekty ustaw zostały zablokowane, gdy Sejm podjął dyskusję o izbach rolniczych. Wielu posłów optowało za myślą wcielenia do izb rolniczych ośrodków doradztwa rolniczego, przywołując doświadczenia międzywojenne.

Kadencja Sejmu trwa tylko 4 lata, zaś przygotowywane projekty nie znajdują w tym czasie wystarczającego zainteresowania ze strony Parlamentu. Sejm zajął się ustawami związanymi z naszą integracją z Unią Europejską. Doradztwo rolnicze zgodnie z dyrektywą UE nie wymaga regulacji ustawowej. Los tego projektu ustawy zależy więc od dobrej woli posłów.

LITERATURA

1. Chyłek E. K. (1999): Struktura organizacyjna oraz rola i zadania doradztwa na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich po wprowadzeniu reform w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, 1999/1.
2. Legutko S. (1996): Status prawny doradztwa rolniczego w Polsce. Seminarium, Kancelaria Senatu.
3. Pabich A. (2001): Stan zatrudnienia w ośrodkach doradztwa rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, 2001/4.

4. Wawrzyniak B. (1991): Doradztwo rolnicze, Cz. I. Rozwój służby rolnej i doradczej w Polsce. WTN, Włocławek.
5. Wawrzyniak B. M. (2000): Doradztwo w agrobiznesie. WSH-E, Włocławek.
6. Wawrzyniak B. M. (2001): Strategiczne cele doradztwa w agrobiznesie. [w:] Rolna nauki w rozwoju wsi, rolnictwa i rynków rolnych w procesie integracji z Unią Europejską. Brwinów 2001.
7. Wawrzyniak B. M. (1984): Wstępne założenia krajowego systemu doradztwa rolniczego. [w:] Systemy wdrażania i upowszechniania postępu w rolnictwie. Materiały na konferencję. Przysiek 1984.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

**WIZJA DORADZTWA ROLNICZEGO W ŚWIELE PROJEKTÓW
USTAW SEJMOWYCH**

STRESZCZENIE

Celem artykułu było wykazanie, w oparciu o jakie akty prawne funkcjonowała służba rolna i doradcza. Stwierdzono, że działała w oparciu o akty niższego rzędu, a nie ustawy sejmowe.

W okresie od 1958 r. do 1998 r. ukazały się 23 akty prawne różnej rangi. Dotychczas żaden z projektów ustaw sejmowych nie został przyjęty przez Sejm.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

**VISION OF AGRICULTURAL ADVISORY IN THE LIGHT OF PARLIAMENTARY
BILL PROJECTS**

SUMMARY

The aim of the paper is to show the rules on the basis of which is functioning the advisory system. It was affirmed that the system works in the basis of lower range regulations than parliamentary bills.

Since 1958 till 1998 appeared 23 regulations of different range. So far neither of parliamentary bill projects was not accepted by the Parliament.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

DORADCA ROLNICZY JAKO AUTORYTET

Celem niniejszej pracy jest przybliżenie doradcom zatrudnionym w strukturach państwowego doradztwa rolniczego, czym jest autorytet i jakie są jego rodzaje oraz przekonanie, że jeśli nim będą, to ich wpływ na zapewnienie właściwego rozwoju rolników i ich gospodarstw może być znacznie większy.

1. Autorytet i jego rodzaje

Termin „autorytet” pochodzi od łacińskiego wyrazu „auctoritas” i tłumaczony jest jako rada, wola, ważność, powaga moralna, wpływowa osoba. Występuje wiele różnych definicji autorytetu. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje twierdzenie zamieszczone w Leksykonie Filozofii Klasycznej wydany w 1997 r. pod redakcją Józefa Herbuta. Zgodnie z nim „ N jest autorytetem dla S w dziedzinie D wtedy i tylko wtedy, gdy S przyjmuje w zasadzie wszystko, co N podaje mu do wiadomości z zakresu dziedziny D ” [J. Herbut (red.) 1997, s. 68-70].

Autorytet ujawnia się wyłącznie w trakcie relacji zachodzącej pomiędzy podmiotem autorytetu (N), jego przedmiotem (S) i dziedziną (D), w której N jest autorytetem dla S , tzn. w ramach określonych stosunków interpersonalnych. Dochodzi wówczas do jednostronnej lub dwustronnej interakcji w sferze poznawczej (informacji, pomysłów, poglądów, wartości itp.), emocjonalno-motywacyjnej (uczuć, zachęt, pobudek itp.) oraz sprawczej (sposobów działania, rodzajów zachowań, postępowania itp.).

Istnieje wiele rodzajów autorytetu. W zależności od tego, kto stanowi jego podmiot wyróżnia się autorytety jednostkowe (np. papież) i autorytety ponadjednostkowe (np. sąd, kościół, ONZ).

Spośród autorytetów jednostkowych najważniejszymi są:

- autorytet epistemiczny, oparty na sprawnym intelekcie oraz bogatej i stale wzbogacanej wiedzy z danej dziedziny;

- autorytet deontyczny, oparty na władzy i sankcji¹, bądź na władzy i solidarności²;
- autorytet moralny, oparty na nieskazitelnym charakterze oraz postępowaniu moralnym zgodnym z nadrzędnymi wartościami ogólnoludzkimi;
- autorytet wyzwalający, oparty na inspiracji i stymulacji samodzielnej oraz twórczej aktywności jednostek i grup w warunkach znacznej swobody działania;
- autorytet ujarzmiający, oparty na wygórowanej ambicji i żądzy władzy oraz dążeniu do podporządkowania sobie swoich podopiecznych.

2. Jakim autorytetem winien być doradca rolniczy?

W odniesieniu do wymienionych wcześniej rodzajów autorytetów jednostkowych i własnej koncepcji doradztwa rolniczego [W. Kujawiński 2002(a)] autor uważa, że współczesny doradca rolniczy powinien być dla rolników autorytetem integralnym, tzn. epistemiczno-moralnym [K. Kołowski 1996, s. 36] typu wyzwalającego. Będąc takim autorytetem integralnym powinien chcieć i umieć zachęcać rolników - swoich partnerów do wykonywania zalecanych lub proponowanych przez niego zadań, a zwłaszcza wdrażać do chętnego współdziałania z nim i innymi rolnikami w ich realizacji. Tylko w sytuacjach wyjątkowych, a szczególnie ekstremalnych (np. zagrażających zdrowiu lub życiu tych rolników) powinien być też autorytetem deontycznym, ale opartym na władzy i solidarności.

O uznaniu doradcy za autorytet stanowi:

- on sam, jako podmiot autorytetu;
- rolnik (rolnicy) pozostający w interakcji z doradcą, jako przedmiot autorytetu;
- dziedzina autorytetu, w której zachodzi jednostronna lub dwustronna interakcja między podmiotem i przedmiotem autorytetu.

Dziedziną autorytetu może być każdy rodzaj zadań wyznaczonych obszarem działania doradcy.

Aktualnie zadania doradcy zatrudnionego w państwowej rolniczej organizacji doradczej mieszczą się w obszarze doradztwa rolniczego jako działalności podstawowej oraz wszystkich (lub niektórych) działań doradztwo uzupełniających, tj. oświatowych, informacyjnych i upowszechnieniowych [W. Kujawiński 2002(a), s. 160–163]. I tak:

- **zadania doradcze** związane są z prowadzoną działalnością doradczą, czyli *współdziałaniem doradcy z jego rolniczym partnerem, zmierzającym do*

¹ Cele główne podmiotu i przedmiotu autorytetu są różne, a związek między działaniami i celem głównym przedmiotu jest ustanowiony wolą podmiotu.

² Cele główne podmiotu i przedmiotu są identyczne, a związek między działaniem podmiotu i jego celem głównym jest niezależny od jego woli.

rozwiązania problemów zawodowych partnera oraz pozwalającym przygotować go do podejmowania skutecznych działań zapobiegających niepowodzeniom w pracy oraz nabycia zdolności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów,

- **zadania oświatowe** związane są z prowadzoną przez rolniczą jednostkę doradczą działalnością oświatową, polegającą na *przekazywaniu wiadomości o stanach obiektywnej rzeczywistości i sposobach ich wykorzystywania w działaniach praktycznych oraz uświadamianiu odbiorcy możliwych następstw respektowania (lub nie) stanów rzeczy i zjawisk tej rzeczywistości,*
- **zadania informacyjne** związane są z prowadzoną przez rolniczą jednostkę doradczą działalnością informacyjną, czyli *przekazywaniem odbiorcy informacji bez ich oceny, testowania i badania,*
- **zadania upowszechnieniowe** związane są z prowadzonymi przez rolniczą jednostkę doradczą działaniami innowacyjnymi, a bliżej z upowszechnianiem innowacji - czyli *procesem sterowanego przez rolniczą jednostkę doradczą przekazu innowacji od źródła ich powstania do miejsca pełnego zastosowania* [W. Kujawiński 2002(a), s. 162-163].

3. Uwarunkowania procesu stawania się autorytetem przez doradcę rolniczego

Aby doradca mógł być autorytetem w środowisku rolników muszą zostać spełnione odpowiednie warunki. Najogólniej można je podzielić na uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne.

Do wewnętrznych uwarunkowań procesu stawania się autorytetem przez doradcę rolniczego zalicza się jego cechy osobowości i kompetencje.

Przypomnijmy, że **cechy osobowości** to względnie stałe właściwości charakteryzujące daną osobę i różniące ją od innych pod względem zachowania oraz przebiegu procesów psychicznych (np. odporność, wrażliwość, odwaga, mechanizmy kontroli, temperament) [W. Kujawiński 2002(b), s. 18].

Cechy te determinują reakcje danej osoby na jakikolwiek zespół zdarzeń, które pozwalają na ujawnienie danej cechy. Dlatego też cechy osobowości określają typowy schemat myślenia i wynikające z niego cechy behawioralne danej osoby w różnych sytuacjach.

Z obserwacji i doświadczeń autora wynika, że w zakresie cech osobowości najważniejszymi dla budowania autorytetu doradcy rolniczego są:

- poziom moralny,
- stosunek do siebie i innych,
- wrażliwość na problemy,
- elastyczność myślenia,

- ekspansywność i zdolność do podejmowania uzasadnionego ryzyka,
- łatwość komunikowania się,
- sumienność i pilność w codziennej pracy,
- wyobraźnia,
- entuzjazm,
- realizm.

Do cech osobowości wykluczających możliwość bycia autorytetem należy uznać:

- niewydolność intelektualną,
- zachowanie postaw sztywności przy poszukiwaniu rozwiązań,
- nietolerancję we wszelkich przejawach,
- trudność w utrzymaniu właściwego kontaktu z rozmówcą.

Natomiast **kompetencje** to zdolność wykorzystania przez człowieka własnej wiedzy, umiejętności, systemu wartości oraz cech osobowości, aby osiągać cele, wyniki i standardy oczekiwane w związku z zajmowaniem przez siebie określonego stanowiska pracy. Pojęcie to jest często stosowane zamiennie z terminem kwalifikacje. Kompetencje (w odróżnieniu od kwalifikacji) stanowią jednak pewien wewnętrzny potencjał, przejawiający się w zachowaniach człowieka przyczyniających się do zaspokojenia wymagań otoczenia, szczególnie w nowych sytuacjach zawodowych. Potocznie mówiąc jest to coś, czym dana osoba „jest w stanie się wykazać” [W. Kujawiński 2002(b), s. 67].

A zatem przez kompetencje doradcy rolniczego rozumieć należy zdolność wykorzystania własnej wiedzy, umiejętności, systemu wartości oraz cech osobowości, aby osiągać cele, wyniki i standardy oczekiwane w związku z zajmowaniem właściwego stanowiska w państwowej rolniczej organizacji doradczej.

Na kompetencje doradcy rolniczego, warunkujące to, iż jest on autorytetem dla rolników - swoich partnerów, składają się:

- kompetencje poznawcze, czyli prezentowana wiedza i umiejętności doradcy (pozwalające mu być postrzeganym przez rolnika jako potencjalny, wzorowy przedsiębiorca rolny); przede wszystkim w zakresie samodzielnego identyfikowania oraz rozwiązywania problemów rolniczych, samodzielnego gromadzenia i przetwarzania informacji potrzebnych przy podejmowaniu decyzji dotyczących prowadzenia gospodarstwa rolnego, własnego samokształcenia;
- kompetencje metodyczne doradcy w zakresie dostrzegania i trafnego odczytywania potrzeb doradczych rolnika, wyznaczania odpowiednich zadań edukacyjnych i ich stosownej realizacji (w tym stosowania form edukacyjnych pracy rolników pod kierunkiem doradcy oraz współdziałania doradcy z rolnikami i rolników ze sobą), a także posługiwania się metodami nauczania i metodami dwustronnego wspierania edukacyjnego, itp.;

- kompetencje komunikacyjne doradcy w zakresie nawiązania rozmowy i skutecznego komunikowania się, kształtowania odpowiedniego klimatu do współdziałania z pojedynczym rolnikiem czy grupą rolników;
- kompetencje organizatorskie doradcy w zakresie sprawnego przygotowywania, realizowania, kontrolowania i oceniania wszelkich działań doradczych, zorientowanych zarówno na pojedynczego rolnika, jak i grupę rolników.

Twierdzi się, że kompetencje doradcze mieszczą w sobie wszystkie te, które są niezbędne do sprawnej realizacji zadań w ramach działań uzupełniających doradztwo rolnicze, tj. oświatowych, informacyjnych i upowszechnieniowych.

W procesie doradczym mogą występować bowiem:

- zadania oświatowe, jak np.:
  - umotywowanie rolników do podjęcia jakiegoś działania,
  - pogłębienie u rolników posiadanej wiedzy z jakiejś dziedziny,
  - wyrobienie u rolników pewnych praktycznych umiejętności zawodowych.
- zadania informacyjne, jak np.:
  - pośrednie poinformowanie rolników o jakiejś kwestii poprzez własnoręcznie opracowane ulotki, broszury, doniesienia, itp.,
  - bezpośrednie podanie grupie rolników jakiejś prostej informacji,
  - bezpośrednie podanie określonej rolnikowi jakiejś głęboko przetworzonej informacji w celu podjęcia przez niego trafnej decyzji i jej późniejszej sprawnej realizacji.
- zadania upowszechnieniowe, jak np.:
  - bezpośrednie lub pośrednie (ulotka, doniesienie itp.) zainteresowanie grupy rolników jakąś innowacją,
  - bezpośrednie pogłębienie wiedzy rolników na temat jakiejś innowacji i możliwości jej zastosowania w ich gospodarstwach,
  - bezpośrednie wyrobienie u rolników niezbędnych umiejętności w zakresie wprowadzenia i/ lub stosowania jakiejś innowacji.

A zatem osoba kompetentna w zakresie realizacji zadań doradczych, jest jednocześnie kompetentna w zakresie realizacji zadań oświatowych, informacyjnych i upowszechnieniowych.

Należy podkreślić, że doradca rolniczy nie jest autorytetem dla swoich partnerów, jeśli nie dysponuje odpowiednimi kompetencjami. Z drugiej strony nawet najbardziej kompetentny doradca nie jest autorytetem, jeśli np. postępuje niezgodnie z powszechnie uznawanym systemem wartości, reprezentuje niski poziom moralny, posiada niski prestiż społeczny i nieatrakcyjny wygląd.

Do zewnętrznych uwarunkowań procesu stawiania się autorytetem przez doradcę rolniczego zalicza się:

- ogólną koncepcję doradztwa rolniczego,
- rangę profesji doradcy rolniczego w społeczeństwie i środowisku lokalnym,
- stopę życiową doradcy.

Przystępując do próby określenia wpływu zewnętrznych uwarunkowań procesu stawiania się autorytetem przez doradcę rolniczego należy zauważyć, że w Polsce aktualnie występują dwie niezależne struktury państwowego doradztwa rolniczego. Pierwszą z nich tworzą Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego (WODR) podległe poszczególnym Wojewodom. Drugą - Regionalne Centra Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (RCDRRiOW) wchodzące w skład podległego Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (KCDRRiOW). Obie te struktury oprócz stymulowania rozwoju rolników działają na rzecz stymulowania rozwoju rodziny rolniczej, a także społeczności wiejskich. Dla sprawnej realizacji powierzonych im zadań Wojewódzkie Ośrodki oraz Regionalne Centra dysponują odpowiednim potencjałem materialnym i osobowym. Pracownicy tych jednostek zaangażowani bezpośrednio we wspieranie rozwoju rolników określani są powszechnie terminem „doradcy rolniczy”. Osoby te posiadają na ogół wyższe wykształcenie rolnicze, a wymagane na zajmowanych przez nie stanowiskach kompetencje pozaprzemysłowe (metodyczne, komunikacyjne i organizatorskie) uzyskały albo łącznie w procesie doksztalcenia (np. podyplomowe studia pedagogiczne) i doskonalenia zawodowego (kursy i seminaria metodyczne), albo tylko doskonalenia zawodowego.

Należy jeszcze dodać, że Ministerstwo Edukacji Narodowej nie ujmuje w swych klasyfikacjach zawodu doradcy rolniczego (czego konsekwencją jest brak kształcenia do tego zawodu), a w publikowanych dotąd przez Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej „Klasyfikacjach zawodów i specjalności” brak syntetycznego opisu zawodu doradcy rolniczego³.

Z drugiej strony krajowe środowiska naukowe interesujące się tematyką doradztwa rolniczego nie opracowały dotąd jednej ogólnie uznanej jego koncepcji, która m.in. mogłaby stanowić podstawę do tworzenia odpowiednich aktów prawnych regulujących sytuację państwowego doradztwa rolniczego, a istniejącym strukturom pomóc wyznaczać najważniejsze zadania i określać odpowiednie sposoby ich realizacji. Zdaniem autora sytuacja ta wymaga możliwie szybkiego rozwiązania.

Ponadto, w kontekście naszych przedmiotowych rozważań, pojawia się też pilna potrzeba realizacji - obok kilku innych - jeszcze jednego ważnego zadania, jakim jest przeprowadzenie kompleksowych badań empirycznych, obejmujących wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania procesu stawiania się przez współczesnego doradcę rolniczego autorytetem dla rolników. Badaniami tymi należy objąć obie struktury państwowego doradztwa rolniczego, które obecnie tworzą WODR i RCDRRiOW. Warto w nich uwzględnić też reprezentantów obu istniejących orientacji metodycznych, tj.: doradztwa autorytatywnego i nieautorytatywnego.

³ Prawdopodobnie sytuacja ta już wkrótce ulegnie zmianie, ponieważ w przygotowywanej do druku nowej edycji klasyfikacji zawodów w grupie „specjaliści nauk przyrodniczych (kod 221)” i podgrupie „agronomie i pokrewni (kod 2214)” występuje zapis „doradca rolniczy (kod 221401)”.

Wydaje się, bowiem że innym autorytetem staje się doradca, który podczas realizacji zadań doradczych, oświatowych i upowszechnieniowych głównie kieruje aktywnością rolników, a innym, który zachowuje optymalne proporcje pomiędzy samokierowaniem, kierowaniem i współkierowaniem ich aktywnością z jego równoprawnym udziałem. Gdy preferuje kierowanie umysłową i inną aktywnością rolników według własnej woli i zdolności, to przypuszczalnie staje się autorytetem epistemiczno-deontycznym typu ograniczającego ich samodzielność i twórczość, a gdy preferuje samokierowanie działalnością indywidualną rolników i optymalnie wykorzystuje współkierowanie kooperacją partnerską ze swoim równoprawnym udziałem, to może stać się autorytetem epistemiczno-moralnym typu wyzwalającego samodzielność i kreatywność rolników. Jest to możliwe dlatego, że istotą kooperacji partnerskiej jest wymiana dwustronna informacji, pomysłów, poglądów itp., a także uczuć, motywów, ocen, wartości itp. Właśnie podczas współkierowania z rolnikami wspólnym rozwiązywaniem problemów doradca najbardziej odstawia przed nimi zasoby swojej wiedzy, która może być mniej lub bardziej obszerna, przydatna i operatywna, a także, odkrywa przed rolnikami sferę moralną swojej osobowości i swój talent pedagogiczny, który stara się jak najlepiej wykorzystać dla wyzwalania ich samodzielności i twórczości. Takiego doradcę podziwia i szanuje się za coś innego, niż doradcę - kierownika procesu doradczego [J. Kujawiński 2002, s. 6].

Zakończenie

Doradca pozostaje autorytetem w środowisku rolniczym wtedy, gdy postrzegany jest tam jako osoba szczerze oddana pracy i współpracy dla dobra tego środowiska, odpowiedzialna za swoje słowa i czyny, postępująca zgodnie z głoszonymi przez siebie poglądami, mówiąca prawdę i dotrzymująca danego słowa, nie wywyższająca się, nie osądzająca nikogo pochopnie. Doradca nie przestanie być też autorytetem dla rolników, jeśli przyzna się do jakiegoś błędu popełnionego podczas swej pracy czy niewiedzy w jakiejś dziedzinie związanej z funkcjonowaniem gospodarstwa rolnego. Jednak takie przyznanie się doradcy wymaga przekonania wszystkich zainteresowanych rolników, że popełniony błąd jest on w stanie szybko naprawić, a dostrzeżone braki wiedzy usunąć.

LITERATURA

1. Herbut J. (red.) (1997): *Leksykon filozofii klasycznej*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
2. Kocowski T. (1996): *Motywacja* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna* (pod red. W. Pomykała). Fundacja Innowacja, Warszawa.
3. Kotłowski K. (1996): *Autorytet nauczyciela*. [w:] *Encyklopedia pedagogiczna* (pod red. W. Pomykała). Fundacja Innowacja, Warszawa.

4. Kujawiński J.(2002a): *Autorytet współczesnego nauczyciela i jego uwarunkowania*. Maszynopis powielony na Wydziale Studiów Edukacyjnych UAM, Poznań.
5. Kujawiński W. (1997): *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR, Poznań.
6. Kujawiński W. (2002): *Metodyka i organizacja doradztwa rolniczego*. KCDRRiOW, Poznań.
7. Kujawiński W. (2002b): *Słownik metodyczny doradcy rolniczego*. KCDRRiOW, Poznań.
8. Smolski R., Smolski M., Stadtmüller E. H. (1999): *Słownik Encyklopedyczny - Edukacja Obywatelska*. Wydawnictwa Europa.
9. Kołodziejczyk W. (2000): *Przywództwo oparte na zasadach*. [w:] *Edukacja i Dialog* nr 9 (122). Społeczne Towarzystwo Oświatowe, Warszawa.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

DORADCA ROLNICZY JAKO AUTORYTET

STRESZCZENIE

W prezentowanej pracy autor wyjaśnia się następujące kwestie: co to jest autorytet i jakie są jego rodzaje, jakim autorytetem dla rolników powinien być współczesny doradca rolniczy i co stanowi o uznaniu doradcy rolniczego za autorytet.

Ponadto przedstawia on uwarunkowania procesu stawania się autorytetem przez doradcę rolniczego z podziałem na wewnętrzne (tj. jego cechy osobowości i kompetencje) oraz zewnętrzne (tj.: ogólna koncepcja doradztwa rolniczego, ranga profesji doradcy rolniczego w społeczeństwie i środowisku lokalnym i stopa życiowa doradcy) oraz wskazuje na pilną potrzebę przeprowadzenia kompleksowych badań empirycznych w tym zakresie z uwzględnieniem reprezentantów obu istniejących orientacji metodycznych, tj.: doradztwa autorytatywnego i nieautorytatywnego.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

AGRICULTURAL ADVISER AS AUTHORITY

SUMMARY

In this paper author explains the following issues: what is the authority, and what kinds of the authority are, what the authority for farmers should be a contemporary agricultural adviser and what determinates recognition of agricultural adviser as an authority.

Moreover, the author presents internal and external conditions of process becoming an authority by agricultural adviser. Internal conditions are i.e. his personality characteristics and competence, and external are, i.e. general conception of agricultural advisory service, the agricultural adviser's profession rank in the society and the local environment as well as his living standard. The author points also an urgent need of comprehensive empirical research carrying out in this range including representatives of the both existing methodological orientations, i.e.: authoritative and non-authoritative advisory service.

JÓZEF KOBYLECKI
Akademia Podlaska w Siedlcach

SYSTEM KSZTAŁCENIA ROLNICZEGO W WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Wstęp

Kształcenie i edukacja, postrzegane są dziś przez Unię Europejską jako główna broń przeciwko bezrobociu. Każde państwo decyduje, czy wykonywanie danego zawodu może być ostatecznie zabezpieczone poprzez działanie mechanizmu swobodnej konkurencji, czy też pewne zawody muszą podlegać określonym uregulowaniom i w jaki sposób winno to przebiegać. Kwalifikacje niezbędne do wykonywania zawodu, który podlega uregulowaniu, są z reguły oparte na narodowym systemie edukacyjnym, dlatego też stanowią przeszkodę w wykonywaniu tego zawodu przez osobę, która nabyła kwalifikacje w innym państwie.

Poziom i treści takiego nauczania są przeważnie określone w odniesieniu do krajowego systemu edukacji, co oznacza istnienie pewnego elementu dyskryminacyjnego, tzn. wymogu nabycia wykształcenia w danym kraju. Ponadto, aby praktykować wybrany zawód, należy również nabyć określone kwalifikacje. W każdym z państw Unii Europejskiej wymogi te odnoszą się do obywateli danego państwa oraz obywateli pozostałych państw. Z oczywistych względów obywatele pozostałych państw nie zawsze mogą sprostać tym wymaganiom.

Celem opracowania jest przedstawienie funkcjonujących w krajach Unii Europejskiej systemów kształcenia rolniczego oraz wykazanie, że nie obowiązują w niej jakieś jednolite standardy edukacyjne, lecz każdy z członków opiera kształcenie na własnym systemie wypracowanym w swoim kraju.

W literaturze nie można doszukać się specjalistycznych prac zwartych na temat stanu oraz systemów oświaty rolniczej w krajach Wspólnoty Europejskiej. Na uwagę zasługuje jedynie opracowanie J. Krosnego charakteryzującego system kształcenia rolniczego w RFN [Krosny 2001] oraz M. Butkiewicza, który opisuje systemy kształcenia zawodowego w większości krajów Europy [Butkiewicz 1995]. Struktury systemów kształcenia szeroko ujmuje Fundacja Rozwoju

Systemu Edukacji „EURIDICE” [EURIDICE 1998]. Opracowanie niniejsze jest efektem przede wszystkim badań bezpośrednich.

Podstawową metodą badawczą był sondaż diagnostyczny oraz analiza porównawcza, w ramach których użyte zostały takie techniki badawcze, jak: ankieta, wywiad, obserwacja, analiza literatury przedmiotu oraz badanie dokumentacji, badania porównawcze oraz badania statystyczne. Badania dotyczyły systemów edukacji w krajach Unii Europejskiej, a w opracowaniu przedstawiono wyniki badań dokonane w pięciu, najbardziej charakterystycznych dla Wspólnoty Europejskiej, krajach, tj. w Austrii, Danii, Holandii, Niemczech i we Francji.

Przyjęta metodyka i organizacja badań umożliwiły zebranie materiału empirycznego w zakresie, jaki był niezbędny dla dokonania diagnozy stanu oraz sformułowania uogólnień i wniosków praktycznych.

2. System kształcenia rolniczego w Unii Europejskiej

W Austrii [Butkiewicz 1995, Tadeusiewicz 1997] obowiązek szkoły ogólnokształcącej trwa 9 lat i składa się z trzech cykli:

Cykl pierwszy, to czteroletnia szkoła podstawowa (*Grundschule*), dająca wszystkim dzieciom jednolite wykształcenie elementarne.

Cykl drugi, trwający 8 lat, dotyczy młodzieży w wieku 10–19 lat i obejmuje dwa stopnie kształcenia: niższy, dla młodzieży w wieku 10–14 lat życia i wyższy, dla młodzieży w wieku 14–19 lat. Uczniowie z lepszymi wynikami nauczania kierowani są do ogólnokształcącej szkoły wyższej (*AHS – Allgemeinbildende Höhere Schule*), trwającej 8 lat i kończącej się świadectwem dojrzałości. Pozostali uczniowie podejmują naukę w czteroletniej szkole głównej (*Hauptschule*), z której poprzez klasę politechniczną (*Polytechnischer Lehrgang*) droga prowadzi najczęściej do nauki zawodu systemem przemianym (dualnym), bądź w 3- lub 4-letnich średnich szkołach zawodowych lub w 5-letnich kończących się maturą zawodową, tzw. wyższych szkołach zawodowych (*BHS – Berufsbildende Höhere Schule*) – odpowiednikach polskich techników.

Cykl trzeci obejmuje kształcenie pomaturalne – kolegia, akademie, wyższe szkoły zawodowe oraz uniwersytety.

Aby zostać przyjętym do placówki kształcenia średniego zawodowego wyższego uczniowie muszą pomyślnie ukończyć ósmy rok nauki i zdać test dopuszczeniowy.

Absolwenci średnich wyższych szkół rolniczych, po zdobyciu trzyletniego doświadczenia nabywają prawo do używania tytułu „*Ingenieur*” i mogą prowadzić własne przedsiębiorstwo rolne.

Większość austriackich rolników zdobywa kwalifikacje systemem przemianym, które rozpoczyna się po ukończeniu szkoły przedzawodowej (politechnicz-

nej) i trwa trzy lata. Kwalifikacje zawodowe nabywane są w gospodarstwie, a równocześnie w szkole zawodowej uzupełniane jest wykształcenie ogólne.

Nauka zawodu systemem przemiennym kończy się egzaminem na tytuł wykwalifikowanego rolnika (wykwalifikowanego robotnika rolnego). Egzamin składany jest przed komisją zewnętrzną, złożoną z przedstawicieli szkoły, pracodawców i pracobiorców.

Zdanie tego egzaminu jest jednym z podstawowych warunków uzyskania (po kilku latach pracy w zawodzie i dalszym doksztalcaniu) tytułu mistrza, a także dopuszczenia do zdawania matury zawodowej.

Warunkiem dopuszczenia do egzaminu na wykwalifikowanego rolnika lub zawodu pokrewnego jest ukończenie szkoły zawodowej lub nauki zawodu w gospodarstwie (lub innym, zgodnym ze zdobywanym zawodem przedsiębiorstwie) szkoleniowym.

Ponadto do egzaminu tego mogą przystąpić osoby, które wypełniły dziewięcioletni obowiązek szkolny, pracowali w tym zawodzie przez co najmniej 4 lata i ukończyli zgodną z wykonywanym zawodem szkołę zawodową lub którzy ukończyli 21 lat życia, pracowali w określonym zawodzie co najmniej 3 lata i ukończyli z wynikiem pozytywnym kurs przygotowawczy, trwający 120 – 240 (w zależności od landu).

Bez egzaminu tytuł powyższy mogą uzyskać absolwenci średnich szkół fachowych po co najmniej rocznej pracy w zawodzie, lub wyższych szkół zawodowych (*Höhere land und forstwirtschaftliche Lehranstalten*).

Najwyższym tytułem kwalifikacyjnym producentów-praktyków jest tytuł mistrza.

Warunkiem dopuszczenia do egzaminu na tytuł mistrza jest posiadanie tytułu robotnika wykwalifikowanego, udokumentowanie co najmniej trzyletniej pracy produkcyjnej (jako wykwalifikowany robotnik), ukończenie 21 lat oraz pomyślne ukończenie co najmniej 240-godzinne kursu przygotowawczego. Egzamin obejmuje część dotyczącą technologii produkcji, organizacji i zarządzania oraz pedagogiki pracy i zawodu. Częścią składową egzaminu jest pisemna praca domowa dotycząca analizy i urzędnictwa swojego gospodarstwa.

Egzamin składany jest przed komisją, złożoną z przewodniczącego, nauczycieli szkoły rolniczej, pracodawców i pracobiorców.

Oświata rolnicza w Danii [Butkiewicz 1995, Kupisiewicz 1995] rozpoczyna się po ukończeniu dziewięcio- lub dziesięcioletniej szkoły ogólnokształcącej (*Folkeskole*). W zasadzie obowiązkowa jednolita szkoła ogólnokształcąca trwa 9 lat. Jednakże szkoła ta często oferuje uczniom dodatkowy dziesiąty fakultatywny rok nauki, której celem jest stworzenie uczniom możliwości poszerzenia wiedzy ogólnej. Ogólnokształcąca szkoła powszechna (*Folkeskole*) ma dwa szczeble: I – podstawowy, obejmujący klasy od 1-7, II- niższy średni, obejmujący klasę 8-10.

W Danii uczniowie, którzy ukończyli naukę w *Folkeskole*, mają do wyboru trzy różne rodzaje kształcenia zawodowego:

- podstawowe kształcenie zawodowe,
- wyższe kształcenie handlowe (*HTX – Hojere Teknisk Eksamen*),
- wyższe kształcenie techniczne (*HHX – Hojere Handelseksamen*).

Kształcenie podstawowe zawodowe (*EFG – Erhvervsfaglige Grunduddannelsen*) składa się z dwóch części; każda z nich przewiduje staż w zakładzie pracy i naukę w szkole. Przyjmuje się tu młodzież po ukończeniu klasy dziewiątej, ale świadectwo ukończenia szkoły nie stanowi podstawy przyjęć. Pełny okres kształcenia zawodowego nie trwa na ogół dłużej niż cztery lata. Za konieczny wstępny warunek uznano powiązanie nauki szkolnej i kształcenia w przedsiębiorstwie rolnym. Istnieją dwie drogi kształcenia: szkolna i nauki praktycznej. Obie drogi łączą się na początku drugiego okresu nauki, po którym uczniowie (ii praktykan-ci) otrzymują to samo przygotowanie zawodowe. Niezależnie jednak, czy uczniowie najpierw uczęszczają na zajęcia szkolne, czy kształcenie praktyczne w przedsiębiorstwie, czas trwania i treści kształcenia są identyczne. Nauka w *EFG* kończy się egzaminem z przedmiotów zawodowych. Absolwenci otrzymują dyplom robotnika wykwalifikowanego.

Średnie kształcenie techniczne i handlowe (*HTX i HHX*), trwające trzy lata, oferuje cykle prowadzące odpowiednio do egzaminu wyższego technicznego i handlowego. Kończą się egzaminem po zdaniu którego umożliwiają wejście na rynek pracy lub wstęp na wyższą uczelnię.

Istnieje możliwość przechodzenia z formy podstawowego kształcenia zawodowego do cykli *HTX i HHX* i odwrotnie, jeśli szkoła uzna, że uczeń nadaje się do takiej zmiany.

Podstawowymi zasadami systemu oświaty rolniczej w Danii są: przemienność nauczania teoretycznego i praktycznego oraz nauczanie modułowe. Większość uczniów podejmuje naukę w szkołach rolniczych po ukończeniu dziesięcioletniej szkoły powszechnej.

W systemie modułowym nauka przebiega etapami (tzw. modułami) i trwa pięć lat.

Moduł 1. Daje podstawy kształcenia zawodowego. Jest to 6. miesięczny pobyt w szkole i 12-miesięczny pobyt na praktyce w gospodarstwie zaaprobowanym przez organizacje związane z edukacją rolniczą. Praktyka przebiega pod opieką nauczyciela. Po zaliczeniu modułu pierwszego uczeń ma kwalifikacje do podjęcia pracy jako pomoc na gospodarstwie (jest to I poziom kwalifikacji) i może podjąć naukę w zakresie modułu drugiego.

Moduł 2. Moduł ten to 18 miesięcy praktyki zawodowej i 6 miesięcy nauki w szkole. Czas trwania modułu 1 i 2 wynosi razem 3,5 roku, a zakończenie ich

daje tytuł „wykwalifikowanego rolnika”. Egzamin składa się przed komisją złożoną z nauczycieli i przedstawicieli organizacji rolniczych. Po zdaniu egzaminu uzyskuje się kwalifikacje do zarządzania jedną gałęzią produkcji gospodarstwa oraz przygotowanie do sporządzania krótkoterminowego planu produkcji. Uzyskaniem tytułu „robotnika wykwalifikowanego” kończy się przygotowanie zawodowe (robotnicze). Wykształcenie to daje kwalifikacje na poziomie II w pięciostopniowej skali europejskiej.

Moduł 3. Moduł ten, którego celem jest wykształcenia managera gospodarstwa (kierownika gospodarstwa), trwa 18 miesięcy, w tym 4 miesiące nauki szkolnej i 14 praktyki w gospodarstwach. Z owych 14 miesięcy praktyk zawodowych, 6 miesięcy musi być zrealizowanych w gospodarstwie rolnym, pozostały czas nauki może być realizowany poza rolnictwem – w wojsku, szkole handlowej, pracując za granicą itp. Ważnym zadaniem tego modułu jest opracowanie projektu urządzania i rozwoju gospodarstwa (biznesplanu). Po opracowaniu planu i otrzymaniu ocen pozytywnych z poszczególnych przedmiotów, młody rolnik otrzymuje „zielone świadectwo”, które upoważnia do zakupu gospodarstwa powyżej 30 ha i uzyskania na ten cel preferencyjnych kredytów oraz dotacji państwowych.

Moduł 4. Moduł ten pogłębia przygotowanie z zakresu kierowania i zarządzania przedsiębiorstwem. Warunkiem rozpoczęcia nauki jest ukończenie modułu trzeciego. Cykl trwa cztery miesiące. Moduł 4 kończy się pracą kontrolną i egzaminem z zakresu kierowania i zarządzania przedsiębiorstwem, ekonomiki przedsiębiorstwa, wiedzy o podatkach, strategii rozwoju gospodarstw, metod i instrumentów zarządzania oraz wiedzy społecznej. Absolwent tego modułu uzyskuje tytuł „kierownik gospodarstwa z zielonym dyplomem”.

Niektóre szkoły rolnicze mają przedmioty (kursy menedżerskie wyższego stopnia) dające możliwość uzyskania „zielonego dyplomu”, lub tytułu „ekonomisty rolnego”.

Kształcenie ekonomisty rolnego może się rozpocząć już po pierwszym module i trwa wówczas 4 lata: 2 lata praktyki zawodowej i 2 lata nauki w szkole. Po ukończeniu modułu drugiego istnieje możliwość zmiany profilu kształcenia na tzw. technika rolnictwa. Profil ten daje kwalifikacje do zatrudnienia w firmach sektora rolnego lub w ośrodkach doradztwa, a także nauczycieli szkół rolniczych.

Programy nauczania opracowywane są przez ściśle współpracujące: Ministerstwo Edukacji Narodowej, Związek Młodzieży Rolniczej, Związki Rolników, Związek Posiadaczy Drobnych Gospodarstw i wszystkie 23 szkoły rolnicze funkcjonujące w Danii.

Francuskie szkolnictwo zawodowe opiera się na modelu szkolnictwa ogólnego. Poziom umiejętności zawodowych określa się w większym stopniu w kategoriach: rodzaju wiedzy, treści nauczania oraz dyplomów niż w kategoriach

przydatności zdobywanej wiedzy dla uzyskania zatrudnienia. Rola państwa polega między innymi na scentralizowanym systemie wydawania dyplomów, polegającym na organizowaniu egzaminów końcowych, do których mają prawo przystąpić wszyscy uczniowie bez względu na to, czy uczęszczali do szkoły publicznej czy prywatnej [Butkiewicz 1995].

Główne cechy obowiązujących we Francji standardów szkolnictwa rolniczego dają się sprowadzić do następujących: różnorodność szczebli, kierunków i form kształcenia dających absolwentom różne poziomy dyplomów ukończenia danego rodzaju szkoły, modułowy układ programów nauczania, związek szkoły z zawodem poprzez staż integrujący.

Francja przyjęła sześciostopniową skalę poziomów kwalifikacji, liczoną w porządku malejącym. W zawodach rolniczych i gospodarki żywnościowej stosuje się we Francji na poszczególnych poziomach kwalifikacyjnych następujące tytuły [Ustawa 1997]:

Poziom VI – robotnik niewykwalifikowany, przyuczony do wykonywania prostych prac.

Poziom V -

- 1) Świadectwo CAPA (*Certificat d'Aptitude Professionnel Agricole*) – świadectwo zawodowej przydatności rolniczej. Jest to dyplom najniższego poziomu kwalifikacji rolniczych. Uprawnia do wykonywania zawodu jako wykwalifikowany robotnik w rolnictwie i zawodach pokrewnych. Świadectwo to uzyskuje się po ukończeniu 9-letniej szkoły ogólnokształcącej oraz dwuletniej nauki zawodu w szkole rolniczej, poparte praktyką zawodową.
- 2) Świadectwo BEPA (*Brevet d'Etudes Professionnelles Agricoles*) – dyplom zawodowych studiów rolniczych. Świadectwo uprawnia do wykonywania zawodu jako wykwalifikowany robotnik i do kontynuowania kształcenia w celu zdobycia matury zawodowej lub tytułu technika rolnictwa (NBTA).

Poziom IV –

- 1) *Baccalareat professionnel* (BAC.PRO.) – świadectwo matury zawodowej uzyskiwane po 4-letniej nauce w liceum rolniczym. Potwierdza wysokie umiejętności wykonawcze (robotnicze) i kompetencje jako kierownika gospodarstwa, otwiera drogę do nauki w policealnych szkołach rolniczych (BTSA).
- 2) *Brevet de technicien* (BTA) – dyplom technika rolnika. Upoważnia do pracy na stanowiskach zarezerwowanych dla techników, funkcji kierownika gospodarstwa (przedsiębiorstwa) oraz do dalszych studiów.

- 3) *Baccalareat technologique* (BAC.TECHNO) – matura technologiczna dyplom otwierający drogę do studiów rolniczych lub kursów, po których uzyskuje się kwalifikacje zawodowe.

Poziom III - Brevet de technicien superieur agricole (BTSA) – dyplom wyższego technika rolnictwa. Upoważnia do zajmowania odpowiedniego stanowiska jako kierownik przedsiębiorstwa lub funkcji starszego technika.

Poziom II i I - zarezerwowane są dla dyplomów wydziałów rolniczych studiów wyższych.

Możliwość zdobycia kwalifikacji jest różna zależnie od organu zatwierdzającego te kwalifikacje. W przypadku Ministerstwa Rolnictwa, możliwość ta jest otwarta dla wszystkich kandydatów niezależnie od tego, czy podejmują oni szkolenie początkowe, czy zdobywają kwalifikacje w trybie kształcenia ustawicznego, czy też są uczniami przyuczonymi do zawodu.

Szkolnictwo rolnicze we Francji podzielone jest na cykle, które posiadają specyficzne certyfikaty. Pomagają one określić kwalifikacje ucznia np. przy zmianie szkoły. Posiadanie certyfikatu pozwala na przerwanie nauki oraz jej kontynuowanie na nowo, nie zaczynając od początku cyklu nauczania.

Wobec dużej różnorodności dyplomów świadectw i innych certyfikatów, państwo francuskie prowadzi proces ich homologacji.. Większość tych certyfikatów można również zdobyć poprzez alternację lub kształcenie ustawiczne.

Treści świadectw czy dyplomów są jednolite na terenie całego kraju. Należy tu wyjaśnić, że świadectwo (*titre*) i dyplom (*diplome*) w języku francuskim bardzo często używane jest zamiennie. Z reguły jednak dyplom jest zastrzeżony dla kwalifikacji nadawanych przez Ministerstwo Edukacji, natomiast nazwę świadectwa otrzymują wszystkie inne certyfikaty. Warta podkreślenia jest możliwość podjęcia studiów wyższych we francuskim szkolnictwie rolniczym bez posiadania dyplomu dojrzałości.

W Holandii, szkolnictwo rolnicze podlega bezpośrednio Ministrowi Rolnictwa, Zasobów Naturalnych i Rybołówstwa, jednakże struktura kształcenia rolniczego w zasadzie koresponduje ze strukturą kształcenia w szkołach Ministerstwa Edukacji i Nauki.

W szkolnictwie średnim Holandii wyróżnia się następujące ciągi (typy szkół) [M. Butkiewicz 1995, „EURIDICE” 1998]:

- edukację przeduniwersytecką (*VWO – Voorbereidend Onderwijs*), trwającą 6 lat, tj. od 12-18 roku życia,
- wyższy poziom średniego szkolnictwa ogólnego (*HAVO - Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs*), trwający 5 lat, tj. od 12-17 roku życia,
- Niższy poziom szkolnictwa średniego (*MAWO – Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs*), trwający 4 lata, tj. od 12-16 roku życia,

- przedzawodowa szkoła średnia (*VBO – Voobereidend Beroepsondonderwijs*), trwająca 4 lata, tj. od 12-16 roku życia.

Zajęcia *VWO, HAVO, MAVO I VBO* wieńczy końcowy egzamin składający się z egzaminu szkolnego i krajowego. Egzamin szkolny przeprowadzany jest podczas ostatniego roku nauki i ma on charakter wewnętrzny, gdyż przygotowywany jest przez szkołę. Składa się z dwóch lub kilku przedmiotowych sprawdzianów ustnych lub pisemnych (lub też ustnych i pisemnych łącznie). Egzamin krajowy jest taki sam dla wszystkich szkół danego typu i jest przeprowadzany w tym samym czasie. Ocenę końcową stanowi średnia ocen z egzaminów szkolnych i egzaminu krajowego.

Przedzawodowe kształcenie rolnicze (*VBO*) nazywa się kształceniem przedzawodowym, gdyż nie jest końcowym etapem kształcenia, lecz przygotowuje uczniów do dalszej nauki w szkołach zawodowych niekoniecznie rolniczych. Pierwsze 2 lata przeznaczają się na nauczanie przedmiotów ogólnych i ogólnotechnicznych, pozostały czas nauki ukierunkowany jest na teoretyczne i praktyczne kształcenie zawodowe. W kształceniu tym przewiduje się realizację programu systemem indywidualnym umożliwiającym zdawanie egzaminu na szczeblu A (najniższym), B (średnim), C (wyższym) i D (najwyższym).

Średnie kształcenie rolnicze (tzw. II cyklu) realizowane jest w szkołach (w pełnym wymiarze godzin) lub w formie przemiennej (systemem dualnym). Kształcenie rolnicze II cyklu prowadzi do uzyskania tytułów:

- czeladnika (po dwóch latach nauki), który jest zapoznany z podstawowymi procesami i operacjami technicznymi niezbędnymi robotnikowi rolnemu do wykonywania zawodu;
- wykwalifikowanego rolnika (robotnika) – po trzech latach nauki, przygotowanego do zarządzania i prowadzenia małego gospodarstwa rolnego lub podejmowania pracy na stanowisku kierownika produkcji w przedsiębiorstwie rolnym;
- kierownika przedsiębiorstwa (gospodarstwa) albo specjalisty – po czterech latach, przygotowany jest do pracy na stanowisku zarządcy gospodarstwem rolnym odpowiadającym za całokształt produkcji i przetwórstwa płodów rolnych.

Po ukończeniu szkoły średniej i zdaniu egzaminu wstępnego możliwa jest nauka w wyższej szkole rolniczej (co najmniej 4-letniej), lub uniwersytecie rolniczym (trwającym 5 lat).

Powyższe poziomy kwalifikacyjne odpowiadają, w przyjętym przez Unię Europejską, pięciopoziomym standardzie kompetencji zawodowych – poziomowi II, III i IV.

Ważne cechy systemu zdobywania kwalifikacji rolniczych w Holandii to:

- drożność pozioma pionowa, umożliwiająca przechodzenie z przemianych form nauki zawodu na formy szkolne i odwrotnie oraz osiągnięcie kolejnych poziomów wykształcenia zależnie od wyboru ucznia,
- wczesne wychowanie do pracy i wyboru zawodu,
- możliwość zdobywania zawodu fragmentami, poprzez system kształcenia modułowego,
- ściśle powiązanie kształcenia zawodowego z potrzebami gospodarki oraz silne zintegrowanie kształcenia teoretycznego z praktycznym, poprzez obowiązkowe szkolenie w rolniczych centrach kształcenia praktycznego pod nazwą Centra Innovacji i Praktyki (*IPC*).

W Niemczech struktura systemu kształcenia zawodowego nie zmieniła się zasadniczo od pięćdziesięciu lat [Butkiewicz 1995, Krosny 2001, EGKS-EG-EAG 1995]. Podstawową rolę odgrywa, mający już ugruntowane tradycje, dualny system kształcenia, który polega na połączeniu kształcenia w zakładzie pracy (ok. 70% czasu) z kształceniem w szkole zawodowej. Siłą systemu polega na tym, że znajduje on narodowe wsparcie polegające na tym, że stanowi on spójną organizację angażującą rząd federalny i rządy krajowe, pracodawców i pracobiorców oraz zrzeszające ich organizacje. Wszyscy ze swojej funkcji są dumni i czują się odpowiedzialni.

W odróżnieniu od Polski, gdzie ukończenie szkoły zawodowej kończy się nadawaniem uprawnień i tytułów zawodowych, w Niemczech ukończenie szkoły otwiera drogę do nauki w szkole o stopień wyższej i kończy się jedynie uzyskaniem świadectwa szkolnego lub dyplomu, natomiast tytuły kwalifikacyjne nadają powołane przez państwo komisje egzaminacyjne. W skład komisji wchodzi przedstawiciele organizacji zawodowych, szkoły i administracji państwowej. Opracowano szczegółową charakterystykę zawodową rolnika (*Ausbildungsberufsbild*) i wyprowadzono z niej wykaz umiejętności, które kandydat na rolnika musi w toku nauki opanować.

Ze względu na różne wymagania zawodowe niezbędne rolnikom producentom, a z drugiej strony pracownikom rolniczych placówek badawczo-rozwojowych, służb doradczych oraz pracownikom administracji rolnej, zachowano w Niemczech system dwóch dróg kształcenia:

- pracowników bezpośrednio zatrudnionych w produkcji – poprzez ciągle doskonalony system przemianny (dualny) i kształcenie ustawiczne;
- pracowników nauki, doradców, nauczycieli szkół rolniczych i administracji rolnej – poprzez system szkolny: gimnazja oraz wyższe uczelnie.

Konsekwencją tego są różne szczeble (etapy) rozwoju w zawodzie i różne hierarchie stanowisk, wymagające odpowiedniego wykształcenia i przygotowa-

nia zawodowego w każdej z grup. W produkcji, w tym w rolnictwie, wyróżnia się trzy poziomy kwalifikacyjne:

Poziom I – pracownik przyuczony do wykonywania prostych prac.

Poziom II – pracownik z pełnymi kwalifikacjami zawodowymi (ukończona szkoła zawodowa, nauka zawodu oraz złożony egzamin końcowy (*Abschlußprüfung*) przed komisją zewnętrzną, w skład której wchodzi przedstawiciele szkoły, pracodawców i akredytowanej komisji do spraw kształcenia.

Poziom III – mistrz w zawodzie. Warunkiem uzyskania tego tytułu kwalifikacyjnego w rolnictwie są: złożony egzamin końcowy z nauki zawodu, udokumentowana trzyletnia praktyka produkcyjna, ukończenie szkoły fachowej pierwszego stopnia (*Fachschule*), kursów dla kierowników gospodarstw i złożenie egzaminu mistrzowskiego.

Równoważne z tytułem mistrz w zawodzie są tytuły „rolnik po egzaminie państwowym” oraz „technik po egzaminie państwowym”. Tytuł rolnika po egzaminie państwowym uzyskuje się, jeśli rolnik po ukończeniu kształcenia zasadniczego odbył roczną praktykę, ukończył wyższą szkołę fachową (*Höhere Landbauschule*) i złożył egzamin przed komisją egzamin końcowy. Natomiast tytuł technika uzyskuje się, jeśli po spełnieniu podobnych warunków jak w przypadku „rolnika po egzaminie państwowym” kandydat ukończył, zamiast wyższej szkoły fachowej, technikum (*Technikerschule*). W Niemczech w sektorze produkcji rolnej istnieje 11 uznawanych zawodów rolniczych. Nie ma podziału na zawód wyuczony i zawód wykonywany. Zawód szkolny jest zarazem zawodem gospodarczym.

Podsumowanie i wnioski

1. Na przykładzie zaprezentowanych standardów kwalifikacji zawodowych nasuwa się wniosek, że istniejące w Unii Europejskiej standardy cechują się elastycznością oraz mają na celu zapewnienie możliwości zdobycia zatrudnienia w krótkiej i długiej perspektywie czasowej. Daje się zauważyć coraz ściślejsze precyzowanie efektów kształcenia oraz tworzenie jednolitego, obiektywnego sprawdzania osiągniętych wyników edukacyjnych i to nie tylko w obrębie szkoły lecz przez odpowiednie branżowe struktury organizacyjne. Tworzy się więc system kontroli osiąganych efektów niezależny od placówek szkolących. W rezultacie standardy kwalifikacji zawodowych pozwalają na osiągnięcie przejrzystości systemu edukacji, a to z kolei pozwala na porównywalność kwalifikacji zarówno w kraju jak i w skali europejskiej.
2. Można wyróżnić główne cechy systemu edukacji rolniczej w Unii Europejskiej. System edukacji rolniczej w UE:
  - zależy w dużym stopniu od ministra resortowego;
  - powstał z zamiarem kształcenia specjalistów najwyższej rangi, a wydawane dyplomy zorientowane są na trzy cele: nauczanie zawodowe, doskonalenie zawodowe i praktyka zawodowa;

- zapewnia różnorodność ofert kształcenia w zależności od zmieniających się potrzeb społecznych i gospodarczych; jest ściśle powiązany z przedsiębiorstwami, rolniczymi zawodowymi organizacjami, instytucjami badawczymi i rozwojowymi;
  - odpowiada na potrzeby rozwoju regionalnego i lokalnego; jest otwarty na zjawiska i otoczenie międzynarodowe.
3. W krajach Unii nie istnieje żaden „najlepszy” system standardów, który można by przyjąć jako model do naśladowania we wszystkich krajach. Nie jest to ani pożądane, ani praktyczne, aby istniał jeden standard jakości systemu kształcenia rolniczego w całej Europie oraz jakiś ogólnoeuropejski system jego oceny. Panuje jednak pogląd, co do potrzeby istnienia jakiegoś rodzaju wzorca europejskiego, który byłby wspólnym punktem odniesienia dla poszczególnych państw.
4. Analiza systemów oświaty i doradztwa rolniczego w Unii inspiruje do opracowania dla Polski projektu zintegrowanego systemu nauki, oświaty i doradztwa rolniczego. Tworzenie systemu powszechnej i spójnej oświaty rolniczej, budowanie jej potencjału materialnego i intelektualnego, powiązań z ogólnonarodowym systemem edukacji i praktyką rolniczą, stanowią problematykę, która powinna być uwzględniona w poszukiwaniu dróg dalszego rozwoju oświaty rolniczej w Polsce. Powinna temu sprzyjać wdrażana reforma systemu edukacji ponadgimnazjalnej.

LITERATURA

1. Allgemeinen und Beruflichen Bildung In der Europäischen Union: EGKS-EB-EAG, Brüssel. Luxemburg 1995.
2. Butkiewicz M. (1995): Standardy kwalifikacji zawodowych w wybranych krajach Unii Europejskiej i w Polsce. [w:] Model polskich standardów kwalifikacji zawodowych. Edukacja i Praca. Warszawa - Radom.
3. Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji „EURIDICE”: Szkolnictwo średnie w Unii Europejskiej; struktury, organizacja i administracja. Warszawa, 2000.
4. Grootings P. (1993): Standardy kwalifikacyjne z perspektywy europejskiej: Współpraca, uznawanie, porównywalność i przejrzystość. [w:] System standardów kwalifikacji zawodowych. Materiały konferencyjne. Miedzeszyn 10 – 11 grudnia 1993 r. Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr.
5. Krosny J. (2001): Oświata i doradztwo rolnicze w RFN. IRWiR, Warszawa.
6. Kupisiewicz Cz. (1995): Koncepcje reform szkolnych w wybranych krajach świata na przełomie lat 80 i 90-tych. Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
7. L'enseignement general, technologique et professionnel 1997-1998. Ministere de la l Agriculture et de peche. Paris, septembre 1997.

8. Tadeusiewicz G. (1997): Edukacja w Europie. PWN, Łódź.
9. Training level structures in European Union „Official Journal of the European Communities”, 1999 nr 1.

JÓZEF KOBYLECKI

SYSTEM KSZTAŁCENIA ROLNICZEGO W WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

STRESZCZENIE

System kształcenia rolniczego w Unii Europejskiej został przedstawiony na przykładzie Austrii, Danii, Holandii, Francji i Niemiec. Podstawowe jego cechy to przede wszystkim: przemienność nauczania teoretycznego i praktycznego, duży udział modułowego układu programów nauczania, różnorodność ofert oraz spójność systemu szkolnego z pozaszkolnym. Duży nacisk kładzie się na gruntowne przygotowanie praktyczne, które realizowane jest w szkołach oraz wyspecjalizowanych międzyszkolnych centrach kształcenia praktycznego.

W Unii nie istnieje jednolity, obowiązkowy dla wszystkich jej członków, system standardów kształcenia rolniczego. Podejmuje się jedynie działania zmierzające do stworzenia pewnego rodzaju wzorca, który byłby wspólnym punktem odniesienia dla poszczególnych państw.

W odróżnieniu od rozwiązań polskich, we wszystkich krajach Unii kształcenie zawodowe kreowane jest przez resorty rolnictwa, a w Holandii, Francji i Niemczech szkolnictwo rolnicze prowadzi i nadzoruje minister do spraw rolnictwa.

JÓZEF KOBYLECKI

AGRICULTURAL EDUCATION SYSTEM IN SELECTED EUROPEAN UNION COUNTRIES

SUMMARY

The system of agricultural education is presented through examples of Austria, Denmark, Holland, France and Germany. The basic feature of agricultural training in the countries of the Union are as follows: transformation of theory into practice, much attention is paid to module training program, the variety of suggestions and cooperation of school and outschool activities. Great stress is laid on thorough practical preparation which is realized in schools and specialized interschool practical educational centres.

It is not unique, obligatory for all its members, system of education in the Union. The attempt is made to make up a certain sample which could be common point of reference for individual countries. As far as the Polish solution is concerned in all the countries of the Union the professional education is performed by the agricultural departments, where as in Holland, France and Germany agricultural training is conducted and supervised by the Minister of Agriculture.

JANUSZ HELLER
*Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie*

KSZTAŁTOWANIE ZASAD JEDNOLITEGO RYNKU W NEGOCJACJACH Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Wstęp

Istotę Jednolitego Rynku w Unii Europejskiej stanowi swoboda przepływu **osób, kapitału, usług i towarów**. Tak też nazwano cztery obszary negocjacyjne, które objęły tę problematykę. Okazało się jednak, że waga i znaczenie poszczególnych rozmów były bardzo poważnie zróżnicowane. O ile negocjacje w sprawie usług i towarów przebiegały spokojnie i zostały zamknięte bez większych problemów oraz stosunkowo wcześniej, o tyle swobodny przepływ osób i kapitału wzbudzały liczne problemy i wiele kontrowersji, a osiągnięcie pełnego porozumienia wymagało zawarcia istotnych kompromisów. Głównym celem prezentowanego opracowania jest analiza przebiegu oraz efektów negocjacji w sprawie swobody przepływu osób. Usługi i towary zostały potraktowane bardziej skrótowo, czyli zgodnie z przebiegiem rozmów. Natomiast pełna analiza swobody przepływu kapitału będzie możliwa dopiero po sfinalizowaniu wszystkich prac legislacyjnych obejmujących zasady sprzedaży nieruchomości w Polsce.

1. Praktyczne efekty swobodnego przepływu osób i kapitału

W procesie integracji państwa zasobniejsze w kapitał bardziej korzystają z jego transferu niż z przepływu siły roboczej. Natomiast państwa, w których jest tańsza siła robocza większe korzyści odnoszą poprzez jej eksport, gdyż tą drogą pozyskują część zarobków uzyskanych poza granicami. Nie oznacza to jednak równocześnie, że kraje „importujące” kapitał ponoszą z tego tytułu straty, a przyjmujące tańszą siłę roboczą czynią to wyłącznie z pobudek altruistycznych. Wręcz przeciwnie, napływ pieniędzy do państw i regionów biedniejszych jest jednym z podstawowych warunków ich rozwoju. Jest też praktyczną formą realizacji idei wyrównywania szans w Unii Europejskiej. W ten sposób zmniejsza się dystans dzielący kraje biedne od bogatych. Z kolei w państwach boga-

tych, wręcz warunkiem ich rozwoju – zwłaszcza w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych – był import taniej siły roboczej [Molle 1995]. Badania wskazują, że w najbliższych latach proces ten pojawi się ponownie, z tym jednak, że nie będzie tu chodziło, tak jak wówczas, wyłącznie o tzw. „gastarbeiterów”, ale również o fachowców wysokiej klasy [Stępnia 2001]. Zarówno więc z badań teoretycznych, jak i z praktyki wynika, że swobodny przepływ kapitału oraz siły roboczej między państwami o różnym poziomie „bogactwa” przynosi korzyści jednym i drugim. Procesy te współcześnie wzbudzają jednak liczne opory i wywołują jawny sprzeciw, głównie jednak przed importem, zarówno kapitału – wśród państw biednych, jak i siły roboczej – w państwach bogatych.

Wraz z otwarciem granic i napływem do jednych państw – „obcych” inwestycji, a do drugich – „obcych” pracowników – zaczyna pojawiać się problem wzmożonej konkurencji. W tej pierwszej grupie państw, w tym również w Polsce, owa konkurencja stwarza coraz trudniejsze warunki rodzimym przedsiębiorcom, handlowcom, a także rolnikom. Zagroza też dotychczasowym pozycjom zajmowanym przez krajowe monopole. Zanim więc rynek zdąży zareagować obniżką cen, poprawą jakości towarów oraz zwiększoną ofertą coraz lepiej świadczonych usług, pojawia się opór „przed napływem obcego kapitału”. Są to zwykle doskonale zorganizowane grupy lobbujące, które skrzętnie wykorzystują w tym celu krajowych polityków. Ci z kolei bardzo chętnie stają na ich czele – wiedząc, że głoszone przez nich hasła padają na bardzo podatny grunt. Znaczna bowiem część osób – potencjalnych wyborców – poszukuje łatwych recept wyjaśniających ich trudną sytuację życiową, np. utratę pracy, niskie zarobki, czy zbyt skromne renty lub emerytury. Niektórzy politycy sami nawet organizują wokół siebie ruch niezadowolonych, a koronnymi hasłami dla tych grup jest np. „obrona własności polskiej ziemi”, opór „przed budową supermarketów”, czy konieczność „zahamowania wyprzedaży majątku narodowego”. Z drugiej natomiast strony nie widać w Polsce dostatecznie zorganizowanej grupy (siły), która skutecznie występowałaby w obronie interesów konsumentów, czyli np. w imieniu osób zainteresowanych obaleniem dotychczasowego monopolu lub dyktatu jednej grupy zawodowej (np. telekomunikacja, górnictwo), czy społecznej (silnie zorganizowane związki zawodowe w dużych zakładach państwowych). Okazuje się, że nie ma społecznego zapotrzebowania na taki ruch. Nawet państwo podejmuje się tej roli w bardzo ograniczonym stopniu.

Z kolei w państwach, które powinny korzystać z napływu tańszej siły roboczej rodzi się opór przed konkurencją w stosunku do własnych pracowników. Nieważne są racjonalnie wytłumaczone efekty ekonomiczne. Najważniejszą staje się opinia, która mówi o rosnącym w konsekwencji bezrobociu. Jeśli nawet „import” siły roboczej obejmie branże, które cierpią na niedobór własnych rąk do pracy, to nie ma to większego znaczenia. Politycy, którzy chcą wygrać kolejne

wybory i tak będą głosili hasła o „konieczności obrony rodzimych” miejsc pracy. Emocje ustępują miejsca racjonalnym decyzjom zwykle dopiero po wyborach.

2. Swoboda przepływu osób między Polską a Unią Europejską

Polska oficjalne stanowisko w sprawie swobodnego przepływu osób złożyła 30 lipca 1999 roku. Przedmiotem rozmów w tym obszarze negocjacji było sześć grup problemów:

- A/. Wzajemne uznanie kwalifikacji zawodowych;
- B/. Prawa obywatelskie;
- C/. Polityka wizowa;
- D/. Zachowanie przez pracowników migrujących praw do emerytur dodatkowych;
- E/. Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego;
- F/. Swobodny przepływ pracowników.

A/. Wzajemne uznanie kwalifikacji zawodowych umożliwia każdemu obywatelowi Unii Europejskiej wykonywanie zawodu w innych państwach członkowskich. Polska zaakceptowała to stanowisko i zadeklarowała wprowadzenie do ustawodawstwa krajowego odpowiednich rozwiązań prawnych w momencie uzyskania członkostwa. W trakcie negocjacji problem ten był ujmowany w dwóch grupach zagadnień:

- Pierwsza grupa miała charakter ogólny i dotyczyła uznawania dyplomów szkół wyższych, przyznanych po ukończeniu przynajmniej trzyletniego cyklu nauczania oraz ogólnego systemu uznawania kształcenia i szkolenia zawodowego (obejmującego tzw. „zawody regulowane”), ale potwierdzonego innymi dyplomami i świadectwami. Uznawanie w Polsce wykształcenia uzyskanego za granicą (świadectw, dyplomów i tytułów zawodowych oraz stopni naukowych) regulowane było dotychczas w drodze dwustronnych i wielostronnych umów międzynarodowych. Spośród państw członkowskich umowy takie mieliśmy zawarte jedynie z Austrią i Niemcami. Wprowadzenie uznawania kwalifikacji według zakończonych negocjacji nastąpi poprzez odpowiednie dostosowanie wszystkich aktów prawnych, które regulują warunki wykonywania zawodów w Polsce. Każde państwo w Unii Europejskiej uznaje dyplomy akademickie według własnych przepisów. W praktyce odbywa się to na podstawie szczegółowego porównania przez odpowiednie władze państwowe programów studiów. W Polsce znajduje się to w kompetencjach ministerstwa edukacji i sportu oraz ministerstwa nauki i informatyzacji. Obydwa te resorty są uprawnione do uznawania dyplomów uzyskanych przez obywateli innych państw z Unii Europejskiej. Natomiast nasi obywatele, studenci i absolwenci wyższych uczelni, powinni ubiegać się

o równoczesne wydawanie, wraz dokumentami ukończenia studiów również suplementu do otrzymanego dyplomu. Suplement jest to dokument, w którym powinien być odtworzony cały przebieg nauki oraz wszystkie indywidualne (programowe i ponadprogramowe) osiągnięcia absolwenta i jest on ważny tylko z dyplomem ukończenia studiów. Jego treść stanowią informacje o uzyskanym wykształceniu, czyli tytuł i stopień zawodowy, kierunek ukończonych studiów, specjalność, poziom wykształcenia, czas trwania nauki, warunki przyjęcia oraz tryb studiów. Ważną częścią suplementu są informacje na temat wymagań programowych, szczegółów dotyczących indywidualnych osiągnięć studenta, uzyskanych ocen oraz posiadanych uprawnień do dalszych studiów, a także uprawnień zawodowych. Do suplementu dołączyć należy również informacje o krajowym systemie szkolnictwa wyższego. Na tym tle powinna też zostać zaprezentowana uczelnia, która wydaje dyplom oraz suplement. Na podstawie takich informacji władze innych państw członkowskich, a także pracodawcy podejmują indywidualne decyzje o uznaniu konkretnego dyplomu [„Rzeczpospolita” nr 255].

- Druga grupa objęła regulacje prawne związane z wzajemnym uznaniem praw do wykonywania ośmiu zawodów objętych tzw. dyrektywami sektorowymi. Dotyczy to zawodu: aptekarza, architekta, dentysty, farmaceuty, pielęgniarstwa, prawnika oraz lekarza medycyny i weterynarii. Wykonywanie tych zawodów zostało skoordynowane w ramach Unii Europejskiej i w związku z tym następuje automatyczne i wzajemne uznanie kwalifikacji zawodowych przez wszystkie państwa członkowskie. Nowelizacja naszego prawa zniesie wymóg posiadania obywatelstwa polskiego, jako warunku wykonywania zawodu. Poza tym konieczność zdania egzaminu z języka polskiego zostanie zastąpiona zobowiązaniem odbycia kursu umożliwiającego właściwe wykonywanie zawodu. Całość uprawnień organów samorządów zawodowych zostanie tak zmodyfikowana, by wszyscy obywatele państw Unii Europejskiej, którzy posiadają odpowiednie kwalifikacje byli dopuszczeni do wykonywania swoich zawodów na tych samych zasadach jak obywatele polscy [Internet: www.negocjacje.gov.pl].

B/. Prawa obywatelskie obejmują dwie grupy zagadnień: prawo pobytu oraz prawo wyborcze.

- Prawo pobytu – Polska jednoznacznie zadeklarowała, że przyjmuje prawo obowiązujące w Unii Europejskiej w sprawie warunków pobytu obywateli państw członkowskich i ich rodzin w państwie przyjmującym oraz oczekuje takich samych praw dla Polaków.
- Prawa wyborcze – Traktat o Unii Europejskiej ustanawia obywatelstwo europejskie, które uzyskują obywatele państw członkowskich. Z obywatelstwa tego wynika prawo udziału w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Pra-

wo to może być realizowane w miejscu pobytu, czyli także w innym państwie członkowskim niż państwo pochodzenia. Pierwsze powszechne wybory do Parlamentu Europejskiego, w których mogą uczestniczyć obywatele Polski odbędą się w czerwcu 2004 roku. Obywatele Unii Europejskiej mają prawo mieszkać w dowolnym państwie członkowskim. Z tego wynika też prawo do uczestnictwa w wyborach do samorządu lokalnego w miejscu zamieszkania, ale bez możliwości wybierania organów samorządów wyższego stopnia. Z wszystkich tych uprawnień będą korzystali Polacy na całym obszarze Unii Europejskiej, a obywatele państw członkowskich w Polsce – od 1 maja 2004.

CI. Polityka wizowa – Polska zadeklarowała przyjęcie prawa obowiązującego w tych kwestiach w Unii Europejskiej. Zgodziła się więc wprowadzić jednolity format wiz stosowany na całym obszarze Wspólnot oraz zastosuje identyczne prawo określające państwa, których obywatele muszą legitymować się wizą przy przekraczaniu granic Unii.

DI. Zachowanie przez pracowników migrujących praw do emerytur dodatkowych – Polskie prawo jest w pełni zgodne z postanowieniami Unii Europejskiej w sprawie zachowania praw pracowników migrujących do emerytur dodatkowych (systemy emerytur zawodowych tworzone na poziomie przedsiębiorstwa lub na poziomie gałęzi działalności gospodarczej, itp.). Odpowiednie postanowienia zawiera ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. w sprawie pracowniczych programów emerytalnych (warunki wypłat transferowych do innych funduszy, zwrot środków zgromadzonych w programie, transfer nabytych świadczeń za granicę).

CI. Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego ustanowiona została na szczeblu Wspólnot Europejskich w celu wyeliminowania niekorzystnych następstw, jakie mogłyby powstać w związku z podejmowaniem zatrudnienia lub w związku z wykonywaniem pracy na własny rachunek, kolejno pod rządami systemów zabezpieczenia społecznego różnych państw członkowskich. System ten oparty jest na następujących zasadach: równe traktowanie pracowników migrujących i obywateli państwa przyjmującego w zakresie obowiązków i uprawnień z tytułu zabezpieczenia społecznego, właściwość tylko jednego ustawodawstwa w zakresie objęcia ubezpieczeniem, zachowanie praw nabytych i sumowanie okresów, od których zależy nabycie uprawnienia do świadczenia bądź podwyższenie jego wymiaru. Koordynacja systemów zabezpieczenia ułatwiać będzie obywatelom polskim korzystanie z unijnej swobody przepływu osób, poprzez umożliwienie zachowania praw w zakresie zabezpieczenia społecznego. Obywatele polscy będą mogli otrzymywać świadczenia należne za okresy przepracowane w państwach członkowskich, a polskie świadczenia będą transfero-

wane za granicę. Wyjeżdżając do państw Unii Europejskiej Polacy mogą liczyć na zwrot kosztów leczenia przez kasy chorych, ale w minimalnym zakresie i tylko w razie wypadków i innych zdarzeń losowych.

F/. Swobodny przepływ pracowników – Podstawowy postulat zaprezentowany w tej sprawie sprowadzał się do stwierdzenia, że oczekujemy natychmiastowego otwarcia rynku pracy dla Polaków wraz z naszym wejściem do Unii Europejskiej. Otwarcie rozmów na ten temat nastąpiło 26 maja 2000 roku. Unia do negocjacji przystąpiła pod silną presją Niemiec i Austrii. Kanclerz Niemiec Gerhard Schröder osobiście wystąpił z postulatem siedmioletniego okresu przejściowego. Do stanowiska tego przyłączyła się też Austria. Natomiast pozostałe państwa wyrażały zróżnicowane opinie na ten temat. Pierwszym i najważniejszym argumentem uzasadniającym takie właśnie stanowisko były obawy, głównie Niemców i Austriaków, przed niekontrolowanym napływem siły roboczej z Polski. Na potwierdzenie tej tezy podawano przede wszystkim zróżnicowanie stopy bezrobocia między naszymi krajami. Niemcy i Austriacy uważali, że jest to wystarczający argument. Pomijano natomiast w ogóle ewentualne korzyści, które powinny odnieść obydwie strony rozmów przez liberalizację rynku pracy.

Strona polska przytaczała natomiast argumenty, które przeczyły tezom zgłaszanym przez negocjatorów z Unii Europejskiej. Z badań, nie kwestionowanych przez drugą stronę, wynikało bowiem, że ze względu na zmiany demograficzne, ekonomiczne i mentalne, nasz potencjał migracyjny w celach zarobkowych będzie mały. Poza tym w najbliższej przyszłości wysoko rozwinięte państwa europejskie zostaną zmuszone, poprzez zmiany pokoleniowe na rynku pracy, do ponownego przemyślenia polityki imigracyjnej. Na skutek niedostatecznej elastyczności unijnego rynku pracy, pomimo bezrobocia, w celu utrzymania wzrostu gospodarczego oraz zapobieżeniu niewydolności systemów zabezpieczenia społecznego, państwa te będą musiały uzupełnić niedobory własnej siły roboczej pracownikami pochodzącymi z innych, mniej zamożnych terenów [Stępiak 2001]. Ten drugi argument przytaczany przez naszych negocjatorów również nie był podważany. Nie bez znaczenia miał być również fakt, że w wyniku wymiany pracowników wewnątrz Wspólnoty nastąpi lepsza alokacja siły roboczej. Ponadto transfery finansowe, które są częścią składową wszystkich procesów migracji zatrudnieniowych, pozostaną wewnątrz Unii, co mogłoby przyczynić się do podwyższenia średniego standardu życia oraz wzrostu konkurencyjności całej gospodarki Wspólnot Europejskich. W ten sposób można byłoby pośrednio wesprzeć bardzo kosztowne fundusze strukturalne, które mają do zrealizowania właśnie obydwa przytoczone cele.

Jakie były teoretycznie możliwe warianty zakończenia rozmów w obszarze „swobodny przepływ osób”?

- Pierwszym i najbardziej korzystnym dla nas, ale racjonalnie również właściwym dla państw Unii Europejskiej, to pełne otwarcie rynku pracy z dniem poszerzenia.
- Drugim i najmniej korzystnym dla obydwu stron, to wprowadzenie sztywnego okresu zakazu podejmowania pracy przez postulowany okres siedmiu lat.
- Trzeci sposób rozwiązania tej kwestii to wprowadzenie różnych wariantów zawartych między tymi brzegowymi stanowiskami:
  - np. ustanowienie maksymalnych limitów obywateli krajów kandydackich dopuszczonych do wykonywania legalnej pracy w państwach UE;
  - np. pełne otwarcie rynku pracy, ale z klauzulą, że każdy kraj UE lub Rada UE może w razie masowej migracji wprowadzić czasowe restrykcje wobec obywateli krajów kandydackich;
  - np. system pozwalający każdemu z państw UE na wprowadzenie restrykcji albo pełne otwarcie rynku pracy;
  - np. utrzymanie dotychczasowych restrykcji przez określony czas po uzyskaniu członkostwa: np. na 2 lata, ale z możliwością przedłużenia tego okresu o następne 3 lata, a dalej o kolejne 2, czyli łącznie okres ten nie mógłby być dłuższy niż 7 lat, ale byłby podzielony na trzy etapy (tzw. zasada 2+3+2) z możliwością zakończenia nawet już po pierwszych dwóch latach;

Ten ostatni wariant okazał się rozwiązaniem kompromisowym i możliwym do przyjęcia przez Polskę oraz przez wszystkie 15 państw członkowskich. Rząd RP na posiedzeniu w dniu 15 listopada 2001 r. przyjął i jednogłośnie zaakceptował stanowisko negocjacyjne przedstawione przez Komitet Integracji Europejskiej w sprawie „swobody przepływu osób”. Polska wyraziła zgodę na wprowadzenie 2 – letniego okresu przejściowego na zatrudnienie Polaków w Unii Europejskiej. Po upływie tego terminu państwa UE mają się zastanowić, czy chcą przedłużyć karencję na kolejne 3 lata. W nadzwyczajnych okolicznościach kraje członkowskie miałyby prawo do kolejnego przedłużenia o następne 2 lata. Zakłada się, że z tego zapisu miałyby prawo skorzystać tylko Niemcy i Austriacy. Jest to więc próba zastosowania wariantu 2 + 3 + 2. Niezależnie od tej formuły Polska będzie czyniła starania by większość państw członkowskich ograniczyła długość tego okresu przejściowego do dwóch lat, a nawet krócej.

20 września 2002 r. Bertel Haarder, minister ds. europejskich Danii, która w tym półroczu przewodniczyła Unii Europejskiej, oświadczył oficjalnie, że cztery państwa: Dania, Holandia, Irlandia oraz Szwecja z dniem 1 stycznia 2004 r. całkowicie otwierają swoje rynki pracy dla Polaków. Chodzi głównie o pielęgniarki, informatyków, robotników budowlanych, wysokiej klasy ekspertów różnych branż produkcji, pracowników naukowych oraz laboratoryjnych. Każdy Polak, który znajdzie sobie pracę dostanie automatycznie pozwolenie na

legalne zatrudnienie. Podobne decyzje w stosunku do polskich pracowników ogłosiły też dwa inne państwa, które nie należą do Unii Europejskiej, ale są z nią stowarzyszone: Norwegia oraz Islandia.

Natomiast Francja, Hiszpania oraz Wielka Brytania uczynią to samo już po upływie dwóch lat. Taka modyfikacja pierwotnego i bardzo sztywnego stanowiska Niemiec oraz Austrii, a także duża elastyczność pozostałych państw członkowskich pozwoliła tymczasowo zamknąć ten obszar negocjacyjny 21 grudnia 2001 r.

3. Negocjacje w sprawie przepływu usług

Rozmowy w tym obszarze negocjacyjnym rozpoczęto 12 listopada 1999 roku. Polska złożyła swoje stanowisko 15 sierpnia tego samego roku, a tymczasowe zamknięcie nastąpiło 14 listopada 2000 r. Negocjacje prowadzone były w następujących grupach problemów:

- A/. Artykuły Traktatu ustanawiającego Wspólnoty Europejskie w sprawie swobody świadczenia usług i prawa do zakładania przedsiębiorstw;
- B/. Bankowość;
- C/. Ubezpieczenia;
- D/. Rynek papierów wartościowych i usług inwestycyjnych;
- C/. Ochrona danych osobowych;
- D/. Swoboda zakładania przedsiębiorstw i świadczenia usług przez rzemiosłników oraz w handlu i rolnictwie;
- E/. Prowadzenie działalności przez agentów handlowych;
- F/. Usługi społeczeństwa informacyjnego.

Polska zaakceptowała i wdroży całość prawa w tych dziedzinach, które jeszcze różnią nasze rozwiązania od przepisów obowiązujących w Unii Europejskiej w sprawach swobodnego świadczenia usług [Internet: euro.pap.com.pl].

Pierwszy okres przejściowy uzyskaliśmy do końca 2007 roku w sprawie podwyższenia minimalnego poziomu funduszy własnych banków spółdzielczych do poziomu 1 mln euro. Dyrektywa w tej sprawie określa, że minimalny poziom tych funduszy w instytucjach kredytowych musi wynosić minimum 5 mln euro. W szczególnych przypadkach państwa członkowskie mogą jednak udzielić zezwolenia na działalność takiej instytucji, której kapitał zakładowy nie jest niższy niż 1 mln euro. Powyższego wymogu nie spełnia większość banków spółdzielczych w Polsce. Ich fundusze własne nie przekraczają bowiem równowartości 300 tys. euro.

Drugi okres przejściowy uzyskaliśmy również do końca 2007 roku, a dotyczy on wprowadzenia systemu zabezpieczającego ochronę inwestorów na rynku kapitałowym. Tworzenie i funkcjonowanie systemów zabezpieczających interesy inwestorów na rynku kapitałowym wymaga, by każde z państw członkowskich

zapewniło istnienie co najmniej jednego takiego systemu na swoim terytorium. Wprowadza też obowiązek utworzenia systemu gwarantowania środków zgromadzonych na rachunkach inwestycyjnych. Minimalny poziom ochrony określa się na kwotę 20 000 euro, co jest sumą nieproporcjonalnie wysoką w stosunku do potrzeb polskiego rynku kapitałowego oraz w odniesieniu do przeciętnej wartości środków pieniężnych i papierów wartościowych zgromadzonych na rachunku indywidualnym pojedynczego inwestora. Spełnienie tego warunku byłoby również niezwykle trudne dla polskich firm inwestycyjnych, które musiałyby zgromadzić znaczne kwoty środków pieniężnych w stosunkowo krótkim czasie. Dlatego też Polska złożyła wniosek o ustanowienie okresu przejściowego do końca 2007 r.

Jedynie więc dwa okresy przejściowe były konieczne na dostosowanie polskiego prawa w obszarze negocjacyjnym: „swoboda przepływu usług”.

4. Swoboda przemieszczania towarów między Polską a UE

Polska złożyła swoje stanowisko negocjacyjne w sprawie swobodnego przepływu towarów 29 stycznia 1999 roku. 22 maja tego samego roku rozpoczęto rozmowy, a tymczasowe ich zamknięcie nastąpiło 29 marca 2001 roku. Prowadzono je w grupach następujących problemów:

- A/. Pojazdy mechaniczne;
- B/. Artykuły spożywcze;
- C/. Chemikalia;
- D/. Farmaceutyki;
- E/. Kosmetyki;
- F/. Metrologia i towary konfekcjonowane;
- G/. Urządzenia elektryczne;
- H/. Zabawki;
- I/. Inne grupy towarowe;
- J/. Kwestie horyzontalne i proceduralne;
- K/. Zamówienia publiczne;
- L/. Obszary niezharmonizowane;
- Ł/. Inne działania.

W stanowisku negocjacyjnym w obszarze "Swobodny przepływ towarów" Polska zaakceptowała prawo europejskie i zadeklarowała dostosowanie naszego ustawodawstwa do rozwiązań obowiązujących we wszystkich kwestiach. Wystąpiliśmy tylko o jeden okres przejściowy i uzyskaliśmy zgodę na wydłużenie do 2008 roku terminu, od którego będzie obowiązywał w naszym kraju unijny system rejestracji leków.

Podsumowanie

Wolność przepływu siły roboczej, towarów, usług, a także kapitału między członkami Unii Europejskiej stanowi najbardziej fundamentalną, nie tylko teoretyczną, ale przede wszystkim praktyczną podstawę funkcjonowania tej organizacji. Cała historia Wspólnot Europejskich, to trwale pogłębiający się proces liberalizacji i znoszenia barier między państwami. Tylko przestrzegając w praktyce zasady wolnego przepływu kapitału i siły roboczej, uzyskujemy warunki zapewniające racjonalność alokacji tych czynników na całym obszarze Unii Europejskiej. Na tym właśnie polegają ekonomiczne korzyści z integracji dla wszystkich państw członkowskich i całego ugrupowania. Wszelkie zakłócenia tego procesu świadczą o zaspakajaniu doraźnych interesów poszczególnych państw, grup społecznych lub polityków. Interesy te mają jednak charakter krótkotrwały i są wyrazem przede wszystkim swoistego egoizmu. Poza tym wydłużają faktyczny proces integracji, a tym samym opóźniają korzyści płynące z pełnej wolności przepływu osób i kapitału. W praktyce jest to więc wyraźny sprzeciw wobec współcześnie zachodzących procesów globalizacji.

LITERATURA:

1. Europejski suplement do dyplomu. „Rzeczpospolita”, 31.X-1.XI.2001r. nr 255 (6028).
2. Internet: www.negocjacje.gov.pl.
3. Internet: euro.pap.com.pl.
4. Molle W. (1995): *Ekonomika Integracji Europejskiej. Teoria, praktyka, polityka*. Tłumaczenie drugiego wydania. Gdańsk 1995, s. 196-205.
5. Praca zbiorowa pod red.: Stępnia A. (2001): *Swobodny przepływ pracowników w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej*. Pełnomocnik Rządu do Spraw Negocjacji o Członkostwo RP w Unii Europejskiej Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Warszawa 2001, wydanie 1, s. 9.

JANUSZ HELLER

KSZTAŁTOWANIE ZASAD JEDNOLITEGO RYNKU W NEGOCJACJACH Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

STRESZCZENIE

Istotę Jednolitego Rynku w Unii Europejskiej stanowi swoboda przepływu osób, kapitału, usług i towarów. O ile negocjacje w sprawie przepływu usług i towarów zostały zamknięte bez większych problemów oraz stosunkowo wcześniej, o tyle swobodny

przepływ osób i kapitału wzbudziły wiele problemów, a osiągnięcie pełnego porozumienia wymagało zawarcia istotnych kompromisów. Głównym celem prezentowanego opracowania jest analiza przebiegu oraz efektów negocjacji w sprawie swobody przepływu osób. Usługi i towary zostały potraktowane bardzo skrótowo, czyli zgodnie z przebiegiem rozmów. Natomiast pełna analiza swobody przepływu kapitału będzie możliwa dopiero po sfinalizowaniu wszystkich prac legislacyjnych obejmujących tę problematykę w Polsce.

JANUSZ HELLER

FORMING OF THE COMMON MARKET RULES IN THE NEGOTIATIONS WITH THE EUROPEAN UNION

SUMMARY

The essence of the Common Market in the European Union is the free transfer of people, capital, services and goods. While the negotiations concerning the transfer of services and goods were finished without bigger problems and relatively soon, the free transfer of people and capital caused many problems and reaching a full agreement meant serious compromises. The main aim of the work presented here is the analysis of the course and effects of the negotiations concerning the free transfer of people. Services and goods were treated very shortly, just as during the talks. And the full analysis of the free transfer of capital will be possible when all the legislation work concerning this subject in Poland is finished.

PAWEŁ GAŚIOREK

*Wojewódzki Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Szepietowie*

ATUTY, BARIERY I PERSPEKTYWY SAMOORGANIZOWANIA SIĘ PRODUCENTÓW ROLNYCH W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

Zmiana dotychczasowego gospodarowania na wsi jest bezsporna a produkcja musi być dostosowana do potrzeb rynku. Sprostanie tym wyzwaniom przez producentów rolnych jest bardzo trudne, również w województwie podlaskim gdzie są rozproszeni, dysponują małą siłą oddziaływania na rynku, a konsekwencją tego jest jednostronna zależność od odbiorcy. Wydaje się, iż sposobem na to, by rolnicy stali się równoprawnym partnerem dla odbiorców, jest organizowanie się producentów. Obserwując doświadczenia krajów Unii Europejskiej zauważa się, że organizacje producentów są ważnym elementem struktury rynku, a także pełnią ważną rolę w procesie restrukturyzacji rolnictwa. Zorganizowane grupy producentów wymuszają powstawanie powiązań rynkowych między producentami i odbiorcami (przetwórcami i handlowcami), co sprzyja planowaniu podaży i stabilizacji cen produktów rolnych. W województwie podlaskim istnieją nieformalne i formalne organizacje zrzeszające producentów rolnych. Rolnicy – producenci w tych organizacjach głównie współpracują ze sobą po to, by:

- wzmocnić swoją pozycję w pertraktacjach handlowych z dostawcą środków do produkcji i odbiorcą płodów rolnych,
- zmniejszyć koszty zaopatrzenia i zbytu przez rozłożenie kosztów pośrednich na większą masę produktów oraz zmniejszyć koszty mechanizacji poprzez wspólne wykorzystanie sprzętu.

Praktycznie nie funkcjonują organizacje zrzeszające rolników, których celem byłoby wspólnie podnieść wartość swojej produkcji zarówno przez zbliżenie się do ostatecznego odbiorcy, przez odpowiednie przygotowanie produktów do handlu, jak też przez wstępne przetwarzanie produktów przed sprzedażą. Zaczątki jednak wspólnej współpracy między rolnikami istnieją, chociaż w zakresie mało zadawalającym. W perspektywie współpraca ta powinna funkcjonować w ramach powołanego podmiotu gospodarczego, (choć nie necessarily). Ważną

sprawą jest, aby organizacje powstały z inicjatywy i potrzeb samych rolników. Organizujący się rolnicy mogą wybierać różne formy prawne: spółdzielnie, spółki prawa handlowego, zrzeszenia, stowarzyszenia. Mimo różnic są to organizacje o podobnych celach i funkcjach, jakie spełniają wobec rynku. Tworzone są z inicjatywy rolników produkujących określony produkt, bądź grupę produktów na skalę towarową. Podane formy prawne gwarantują możliwość starania się o status „grupy producenckiej”. Grupy takie mogą skorzystać z pomocy finansowej, np. kredytu inwestycyjnego z linii GP czy IP, programu SAPARD lub dotacji na pokrycie kosztów administracyjnych w pierwszych latach działalności (ostatnia forma pomocy dotyczy tylko organizacji, które uzyskały status grupy producenckiej).

Jak wspomniano koniecznym warunkiem jest uzyskanie przez organizację statusu „grupy producenckiej” jednego produktu lub grupy produktów określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 15 marca 2001 roku (Dz. U. Nr 88, poz. 983). Dla wyjaśnienia podaję, że termin grupa producentów rolnych” odnosi się do funkcji realizowanych przez zorganizowanych producentów na rynku, nie jest natomiast określeniem formy prawnej. Niezależnie jednak od formy prawnej czy uzyskania statusu „grupy producenckiej”, zorganizowane formy współpracy rolników są ważnym elementem kształtowania rynku. Organizacje te powinny dążyć do tego aby:

- produkcja w ich gospodarstwach była planowana i dostosowywana do popytu pod względem asortymentu, ilości i jakości,
- koncentracja podaży była zrównoważona koncentracją popytu.

Realizacja powyższych celów jest podstawą do stworzenia trwałych powiązań rynkowych w relacji: grupa - przetwórca – handel, na zasadach partnerskich sprzyjając planowaniu i stabilizacji podaży oraz stabilizacji cen.

Rolnicy powinni uświadomić sobie, że zespołowa działalność gwarantuje możliwość tworzenia większych partii produktów, wyeliminowanie do minimum pośredników handlowych, obniżenie kosztów jednostkowych dystrybucji, zaoszczędzenie czasu, tworzenie własnej sieci odbiorców, wspólne sfinansowanie edukacji, zakupu maszyn, urządzeń, przejęcie hurtowego zaopatrzenia w środki do produkcji, wymianę doświadczeń, wykorzystanie pełnego potencjału produkcyjnego, rozłożenie ryzyka prowadzonej działalności na cały zespół. To tylko niektóre atuty wspólnego działania rolników w grupie. Jednak na funkcjach rynkowych nie wyczerpują się korzyści związane z funkcjonowaniem organizacji zrzeszających producentów rolnych. Są one także ważnym czynnikiem takich pożądanych na wsi zjawisk, jak: restrukturyzacja rolnictwa (produkcyjna i obszarowa), wielofunkcyjny rozwój wsi, pobudzanie inicjatyw lokalnych, tworzenie nowych miejsc pracy, niższe ceny dla konsumentów oraz ogólny wzrost zamożności.

Dobrze zorganizowany rynek produktów rolnych, oparty na grupach producentów rolnych i innych organizacjach producentów mających podobne cele, przynosi wymierne korzyści nie tylko im samym, ale także konsumentom. Aby jednak czerpać z tych korzyści konieczne jest zrozumienie i otwartość rolników na nowe wyzwania rynku. Podstawowym ogniwem w tym łańcuchu rynkowym jest rolnik-producent, lecz aby cały system mógł prawidłowo działać istnieje konieczność aktywniejszego włączenia się pozostałych ogniw działających na rynku, między innymi takich jak przetwórstwo i handel. Sprawnie działający system żywnościowy (od produkcji do konsumenta) będzie mógł efektywniej sprostać konkurencji zewnętrznej z chwilą wstąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej. W zestawieniu przedstawiono zasadnicze korzyści dla rolników i konsumentów.

Korzyści dla producentów	Korzyści dla konsumentów
Poprawa konkurencyjności i budowa partnerskich kontaktów z innymi uczestnikami rynku. Wieloletnie powiązania kooperacyjne z odbiorcami pozwalające na minimum stabilizacji pojedynczych gospodarstw.	Jednorodny, spełniający standardy jakościowe, dobrze zapakowany i oznakowany produkt, względnie tańszy produkt, Ustabilizowana podaż.
Poprawa ekonomicznych efektów gospodarowania poprzez: - ograniczenie liczby pośredników, - dostosowanie produkcji do wymagań rynku, - wspólne inwestycje służące magazynowaniu, przechowywaniu i przygotowaniu produktów do handlu, - zakup maszyn specjalistycznych itp., - wspólną promocję oraz umieszczanie produktów na rynku - oparte o zatrudnionych specjalistów.	

Bezsporne znaczenie zespołowej współpracy wśród rolników jest znane, jednak w praktyce liczba organizacji zrzeszających producentów rolnych jest znikoma w stosunku do potrzeb. Zasadniczą rolę w grze rynkowej będą i powinny odgrywać organizacje prawne. Aby określić stan organizacji zrzeszających producentów rolnych, które prowadzą działalność gospodarczą należy sobie zadać pytanie: ile ich jest w województwie podlaskim i jaka jest ich siła rynkowa?

Trudno jednoznacznie wskazać, jaka jest faktyczna ich ilość (grup producentów rolnych zgodnie z cytowaną Ustawą nie ma). Do tej pory nie było instytucji, która dysponowała aktualnymi danymi liczbowymi.¹

¹ Od 2001 roku działa Krajowy Rejestr Sądowy, nowo powstające prawne podmioty gospodarcze tylko w tej instytucji są rejestrowane, istniejące mają obowiązek do końca 2003 roku zweryfikować swoją działalność w tej instytucji. Rejestr nie jest tajny, stąd też za rok będzie możliwe określenie ilości organizacji rolniczych, o których mowa w artykule. W przypadku tzw. „grup producentów” można ich liczbę stwierdzić w urzędzie wojewódzkim, gdzie prowadzony jest rejestr grup.

Wojewódzki Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, w Szepietowie aktualnie współpracuje z 29 prawnymi organizacjami, które zrzeszają rolników - producentów. Na bazie tych organizacji można przedstawić bariery i możliwości rozwoju zespołowej współpracy rolników z województwa podlaskiego. Organizacje te są różnego typu, tak pod względem formy prawnej jak również prowadzonej działalności. Wśród nich są takie, które nie prowadzą działalności gospodarczej (nie są wpisane do rejestru przedsiębiorców w KRS). Szczegółowe dane przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Charakterystyka zespołowych form współdziałania rolników

Kategoria organizacji	Liczba (szt.)	Forma prawna	Liczba (szt.)
Produkcja żywca wieprzowego	3	Zrzeszenie	21
Produkcja mleka krowiego	10	Stowarzyszenie	3
Produkcja owoców	1	Spółdzielnia	5
Produkcja warzyw	1	Spółka prawa handlowego	0
Produkcja żywca króliczego	1	Razem	29
Produkcja owoców miękkich	3		
Produkcja żywca drobiowego	1	Podmioty prowadzące działalność gospodarczą (wpisane do rejestru przedsiębiorców w KRS)	11
Produkcja ryb	1		
Produkcja wielokierunkowa	8		
Razem	29	Ogólna ilość członków	839

Źródło: Opracowanie własne

W przypadku 11 podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, dziewięć z nich prowadzi wspólną sprzedaż produktów wytwarzanych przez członków; dotyczy to mleka (4), owoców miękkich (2), żywca wieprzowego (2) i drobiu (1). Procentowy udział sprzedaży produktu kształtuje się następująco: mleko i drób 100%, żywiec 50-70%, owoce miękkie 25-30%. Pozostałe organizacje nie prowadzą działalności gospodarczej. Przyczyny tego stanu zostały uszeregowane wg ważności (%):

1. Nie ma takiej potrzeby 37
2. Brak dostatecznej ilości i/lub jakości produktów wytwarzanych przez członków 25
3. Brak wiedzy na temat prowadzenia działalności gospodarczej 28
4. Brak własnych środków finansowych, w tym na zatrudnienie księgowego 10

Oddziaływanie rynkowe tych organizacji jest jednak bardzo słabe, a prowadzona działalność wysoce niezadowolająca. Na taką ocenę składa się wiele przy-

czyn, tak obiektywnych jak subiektywnych. Badania ankietowe postaw członków istniejących organizacji wykazały, że ich powstanie jak i rozwój zależy przede wszystkim od samych rolników -52,5% (brak wzajemnego zaufania rolników), brak lidera -7,5%, brak wiedzy -7,5%, brak zainteresowania i korzyści finansowych -7,5%, łącznie 75%). Tak niekorzystny wskaźnik samooceny rolników jest i może stać się główną barierą współdziałania rolników na wsi. W kontekście przystąpienia Polski do Unii Europejskiej stawia to badanych producentów w niekorzystnej sytuacji. Tylko 25% ankietowanych stwierdziło, że barierą samoorganizowania się rolników jest brak działań wspierających ze strony rządu i instytucji działających na rzecz obszarów wiejskich.

Jakie są przyczyny niechęci rolników do wspólnego działania?

Myślę, że to w dużym stopniu skutek doświadczeń minionej epoki. W przeszłości niezależność i samodzielność gospodarowania była najlepszym sposobem obrony przed ingerencją władzy i uzależnienia gospodarstwa od czynników zewnętrznych. Na doświadczenia z przeszłości nakłada się obecnie często ogólna nieufność nie tylko do ludzi z zewnątrz, ale także do sąsiadów i innych rolników, w walce o korzystny zbyt produktu, o korzystną cenę sprzedaży.

Nie bez znaczenia jest stosunkowo niski poziom kompetencji rolników w urynkowaniu własnych produktów oraz nieznanomość przepisów prawnych uruchomienia działalności gospodarczej i skomplikowane procedury zakładania grup producentów rolnych. Gąszcz tych przepisów i mnogość ich interpretacji to faktyczna bariera powstawania grup producentów o charakterze formalnym (rejestrowanych w Urzędzie Wojewody).

Wydaje się również, że jedną z poważnych barier przeprowadzenia zmian w rolnictwie są nawyki myślowe rolników. Są to stosunkowo trwałe elementy osobowości ludzkiej, a ich zmiana jest trudnym zadaniem. Można to osiągnąć w wyniku systematycznego i cierpliwego działania poprzez odwoływanie się do wiedzy, emocji i zachowań, tzn. poprzez szkolenia, edukację i pokazywanie dobrych przykładów, ale także angażowanie ludzi w działania prowadzące do zmiany postaw.

Z przeprowadzonych badań wynika, że, większość członków formalnie działających organizacji nie widzi potrzeby prowadzenia wspólnego biznesu, a główną przeszkodą jest brak określonej dużej partii produktu i niska jego jakość, aby móc negocjować i przedstawić ofertę rynkową dla odbiorców rynkowych. Innym czynnikiem, który znacząco hamuje rozwój wspólnej działalności w ramach grup producentów jest brak wiedzy i własnych środków finansowych, aby ją uruchomić.

W licznych rozmowach pojawia się również sprawa braku jednomyślności członków, co do zgody na prowadzenia działalności gospodarczej. Rozwiązanie tych problemów znajduje się w gestii rolników. Często członkowie grup zbyt szybko zapominają cel lub cele, jakie obrali sobie w momencie powoływania organizacji. Przykładem może być wspólna sprzedaż produktu, co w praktyce ma

dotyczyć sprzedaży własnych produktów poprzez organizację. W większości organizacji sprzedaż ta nie jest realizowana. Członkowie motywują swoje decyzje tym, że wielu z nich posiada swoje kanały dystrybucyjne i nie zrezygnują z nich na rzecz sprzedaży poprzez organizację. Przy takim podejściu oraz braku dyscypliny wewnętrznej, przyszłość i rozwój tych organizacji jest pod znakiem zapytania.

Czy będą „grupy producentów rolnych” na Podlasiu?

Analizując możliwości uzyskania statusu „grupy producenckiej” (decyzją administracyjną Wojewody Podlaskiego, poprzez wpis do rejestru grup), teoretycznie każda z nich ma szansę stać się taką grupą po spełnieniu kilku wymagań, głównie dokonaniu poprawek i wprowadzeniu ich do statutow zgodnie z Ustawą z dnia 15 września 2000 r. „O grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw” (Dz. U. nr 88 z dnia 20 października 2000) i ustaw regulujących poszczególne rynki produktów, (jeżeli w ustawach mówi się o grupach producenckich). Organizacja ta powinna być zarejestrowana w rejestrze przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego.

Przed zarejestrowaniem konieczne jest jednak spełnienie następujących wymagań:

- członkowie muszą być rolnikami lub osobami fizycznymi prowadzącymi działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej, warunkiem jest, ażeby każdy z nich był producentem jednego lub grupy produktów (określonych przez Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 15 marca 2001 r.),
- podpisania przez członka umowy członkowskiej z organizacją,
- określenia celów organizacji oraz obowiązujących członków zasad produkcji, w tym jakości i ilości oraz sposobu przygotowania produktów do sprzedaży,
- określenia w statucie zasad przyjmowania nowych członków,
- określenia zasad występowania członków z organizacji (co najmniej 12 miesięcy przed ukończeniem roku obrachunkowego, w formie pisemnej),
- przynależności tylko do jednej organizacji w zakresie danego produktu,
- wymogu sprzedaży przez członków w całości produktu za pośrednictwem grupy lub określenia zasad i warunków odstępstwa od tego wymogu,
- minimalna roczna wielkość produkcji towarowej organizacji musi wynosić co najmniej 200 tys. złotych netto,
- określenia zasad dostarczania przez członków informacji dotyczącej wielkości sprzedaży i cen uzyskanych za produkty sprzedawane poza nią,
- opracowania trzyletniego planu działalności w sposób zgodny ze statutem,
- określenia zasad tworzenia i wykorzystania funduszu specjalnego,

- określenia sankcji wobec członków, którzy nie wypełnią nałożonych obowiązków,
- określenia przedmiotu działalności wg Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD).

Powyższe zmiany i inne są konieczne, aby organizacja mogła starać się o wpis do rejestru wojewody. Z ogółu analizowanych organizacji 18 zadeklarowało, iż zamierza ubiegać się o uzyskanie statusu „grupy producenckiej”. Aktualnie do WPODR zwróciły się trzy organizacje, którym Ośrodek pomógł opracować zmiany statutu i regulaminów wewnętrznych, opracować umowy członkowskie. Udzielono pomocy merytoryczno-organizacyjnej przy dokonaniu zmian rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym.

W większości istniejących organizacji o porażce mogą zadecydować poniższe czynniki:

- brak koordynacji produkcji i słabe kontakty z odbiorcami,
- brak uzgodnień dotyczących celów i planu rozwoju organizacji,
- brak standaryzacji dla wybranego produktu,
- brak deklaracji dostaw (nie podpisane umowy z odbiorcami),
- brak skutecznego zarządzania i fachowej wiedzy o prowadzeniu finansów grupy,
- brak długoterminowych planów finansowych (inwestycji),
- zbyt mały skład ilościowy członków w organizacjach.

Siła rynkowa takich firm zależy nie tylko od czynników wewnętrznych (zależnych w głównej mierze od samych członków rolników), ale także od czynników zewnętrznych. Analizując tylko niektóre z nich – dotyczące formalnie działających grup - w województwie można stwierdzić, że najtrudniejszy będzie początkowy okres działalności.

Dotychczasowe akty prawne, które mają wspierać grupy producenckie nie w pełni satysfakcjonują rolników. W większości organizacji prawnych rolnicy wspólnie negocjują wszelkie zakupy dotyczące podstawowych środków produkcji (pasze, nawozy, środki ochrony roślin, pisklęta, gaz, itp.) widząc możliwość obniżenia ich kosztów. Ustawa z dnia 15 września 2000 roku o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz zmianie innych ustaw, ogranicza powyższe działania grupy. Z art. 3. pkt 4. ustawy wynika, że w pierwszym roku działalności grupa nie może przekroczyć 49% przychodów z działalności handlowej, w drugim 40%, w trzecim i następnych latach 25%.

Przychody z działalności handlowej grup producenckich są niemałe i szczególnie cenne dla raczkujących w zespołowym biznesie rolników. Zwolennicy zapisu ograniczającego działalność handlową motywują to tym, że grupy powinny przede wszystkim produkować dobrej jakości i ilości produkt a nie zajmować się handlem. Ale aby zrealizować ten cel rolnicy muszą najczęściej zainwesto-

wać dodatkowe środki w poprawę jakości i sprostanie wymaganiom jakościowym dla wspólnie sprzedawanych produktów, co przy niedostatku własnych środków finansowych stwarza dodatkowe problemy finansowe „na starcie” wspólnej działalności grupowej. Zmniejszenie kosztów bezpośrednich w gospodarstwach - poprzez wspólne zakupy środków do produkcji – oraz inne dochody z tytułu działalności gospodarczej grupy (np. handel) przynoszą rolnikom zauważalne przez nich korzyści z tytułu przynależności do grupy i są dla nich istotnym czynnikiem przemawiającym za zrzeszaniem się w organizację producentów.

Przy zauważalnych korzyściach członkowie dopiero myślą o wspólnej sprzedaży swoich produktów. Ten niefortunny zapis ograniczający możliwość uzyskania dodatkowych dochodów na zakupie środków do produkcji rolnej ograniczy ilość formalnych grup producentów rolnych. Rolnicy sugerują, że dotychczasowy zapis w ustawie powinien dotyczyć przychodów ze sprzedaży środków do produkcji rolnej tylko dla potrzeb członków a nie liczyć do ogółu przychodów wynikających z handlu tymi środkami przez organizację.

Istotę różnicy w oczekiwaniach rolników i zapisie ustawy można przedstawić na poniższym przykładzie.

Według opracowanego planu działania, ogólny przychód w II roku działalności Spółdzielni będzie wynosił 30 mln. 600 tys. zł, z tego, wartość sprzedaży produktów rolnych 16 mln zł, pozostała sprzedaż (środki do produkcji rolnej) 14 mln 600 tys. zł, w tym dla członków 10 mln 200 tys. zł.

Zgodnie z założeniami Ustawy w drugim roku działalności przychody ze sprzedaży produktu wytworzonego w gospodarstwach członków Spółdzielni powinny wynosić co najmniej 60%. Oznacza to, że pozostałe przychody nie mogą być wyższe niż 40% ogólnych przychodów Spółdzielni. Sposób liczenia przychodów przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2

Porównanie sposobów liczenia przychodów „zgodnie z Ustawą” oraz „według propozycji rolników”

Lp.	Wyszczególnienie	Wg ustawy		Wg propozycji rolników *	
		w tys. zł	% udział	w tys. zł	% udział
1.	Ogółem przychód Spółdzielni	30600	100,00	26200	100,00
2.	Przychód ze sprzedaży produktów rolnych**	16000	52,29	16000	61,07
3.	Przychód ze sprzedaży środków do produkcji rolnej, w tym dla:	14600	47,71	10200	38,93
	- członków Spółdzielni	10200		10200	
	- nie zrzeszonych w Spółdzielni	4400		4400	

Źródło: Obliczenia własne.

* Różnica istnieje w sposobie liczenia % minimalnego udziału przychodu z sprzedaży produktu rolniczych wyprodukowanych przez członków grupy – rolnicy proponują ażeby sprzedaż pro-

duktów rolniczych była liczona w %, w stosunku do wartości sprzedaży dla członków grupy a nie całkowitej wartości sprzedaży Spółdzielni – jak proponuje zapis Ustawy.

** - „produkt” oznacza określony produkt lub grupę produktów, dla których mogą być utworzone grupy producentów rolnych, ich wykaz zawiera załącznik Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 15 marca 2001r. (poz. 292)

Sugestie rolników nie są bezzasadne. Według „Ustawy” Spółdzielnia nie kwalifikuje się do wpisu do rejestru grup producenckich.

W wariancie drugim Spółdzielnia ta spełnia warunek Ustawy. Zwolennicy zapisów ustawowych podkreślają, że nie każda organizacja producentów musi starać się o status tzw. „grupy producenckiej”. Wystarczy jednak wyjść naprzeciw producentom i wprowadzić takie poprawki w przepisach prawnych, aby rolnicy nie mieli wątpliwości, co do celowości tworzenia grup. Jest to ważny argument, aby grupy te tworzyły się w szybszym tempie. Dla rolnika jest to nie tylko prestiż przynależności do „grupy producenckiej”, ale także biznes, musi osiągać z tego tytułu korzyści (tym bardziej, że decyduje się sprostać określonym wymaganiom) i to jest objaw normalny.

PAWEŁ GAŚIOREK

ATUTY, BARIERY I PERSPEKTYWY SAMOORGANIZOWANIA SIĘ PRODUCENTÓW ROLNYCH W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

STRESZCZENIE

W artykule przedstawione zostały czynniki ograniczające i stymulujące tworzenie grup producenckich w rozumieniu Ustawy o grupach producenckich na terenie województwa podlaskiego. W oparciu o badania ankietowe opinii rolników zrzeszonych w organizacjach producentów, o różnych formach prawnych (stowarzyszenia, zrzeszenia, spółdzielnie, spółki prawa handlowego), przedstawiono:

- korzyści jakich spodziewają się rolnicy z tytułu funkcjonowania w grupach producenckich,
- czynniki ograniczające powstawanie grup producenckich i ich rozwój wynikające z uwarunkowań po stronie rolników i sytuacji finansowej ich gospodarstw,
- czynniki ograniczające powstawanie grup producenckich w rozumieniu „Ustawy o grupach producenckich” wynikające z zawartych ograniczeń w tejże ustawie.

- czynniki ograniczające powstawanie grup producenckich w rozumieniu „Ustawy o grupach producenckich” wynikające z zawartych ograniczeń w tejże ustawie.

PAWEŁ GAŚIOREK

TRAMP CARDS, BARRIERS AND PROSPECTS IN SELF-ORGANIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCERS IN PODLASIE PROVINCE

SUMMARY

The article presents factors limiting and stimulating creation of producers groups, in the interpretation of Law on producers groups in Podlasie province. Based on the information gathered from a questionnaires distributed to farmers organized into different forms (associations, cooperatives, unions etc.) it is presented:

- profit expected by farmers organized in groups,
- restricting factors in creation of producers groups and theirs development conditioned by farmers themselves and financial situation of farms,
- restricting factors in creation of producers groups as a result of (in farmers opinion) understanding of „Law on producers groups”.

DANUTA MIERZWA
Akademia Rolnicza we Wrocławiu

UNIE SPÓŁDZIELNI ROLNICZYCH WE FRANCJI - JAKO FORMA INTEGRACJI PODMIOTÓW SPÓŁDZIELCZYCH

Wstęp

Rozpoczęte procesy integracji Polski z UE wymagają dostosowań produkcji mleczarskiej. Wskazuje się zwłaszcza na pilną potrzebę adaptacji przedsiębiorstw spółdzielczych do funkcjonowania na wysoce zintegrowanym rynku europejskim. Osiągana miska rentowność i niedostateczna płynność finansowa tych podmiotów zmniejsza zdolności samodzielnego inwestowania, ogranicza możliwości modernizacyjne i powoduje upadek wielu przedsiębiorstw. Narastający proces dysproporcji między bazą surowcową a przetwórczą wzmacnia wewnętrzną konkurencję o surowiec i konkurenta. Brak więzi integracyjnych w zakresie dystrybucji powoduje nieracjonalne wykorzystanie bazy magazynowej i przechowalniczej oraz staje się barierą w budowie efektywnych kanałów dystrybucji. Konieczną staje się więc koncentracja kapitałowa i organizacyjna spółdzielni. Ponieważ kraje zachodnie dysponują ogromnym bagażem doświadczeń, upowszechnienie tych doświadczeń ze względów teoretycznych jak i aplikacyjnych jest więc bardzo cenne. Francja ma długoletnie tradycje, a spółdzielczość rolnicza i organizacje rolnicze odgrywają tam ogromną rolę.¹ W sferze gospodarczej spółdzielnie rolne integrują się tam z jednostkami tej samej branży lub innej, tworząc wielozakładowe przedsiębiorstwa spółdzielni krajowych i międzynarodowych nie wychodząc przy tym ze statusu spółdzielni [Mierzwa 1997].

¹ Autorka artykułu odwołuje się do doświadczeń francuskich, ponieważ odbyła trzy staże naukowe, we wszystkich strukturach sektora spółdzielczego we Francji, rozmawiała ze specjalistami, działaczami spółdzielni, odwiedziła kilkanaście farm położonych w różnych regionach Francji, poznała problemy tamtejszych rolników - członków spółdzielni. Obecnie współpracuje z Institut de Management International Agro-Alimentaire w Paryżu, stąd rozwiązania francuskie są jej dobrze znane. Autorka wyraża przekonanie, że zasady funkcjonowania przedsiębiorstw spółdzielczych we Francji są bliskie naszym warunkom i działaniom spółdzielczym i mogą być cenne dla polskiej spółdzielczości.

Unie spółdzielni rolniczych

Unie spółdzielcze to organizacje zarządzania gospodarczego, zorientowane na zaopatrzenie, przetwórstwo i dystrybucję produktów. Unie zajmują się przede wszystkim centralizacją operacji gospodarczych wszystkich spółdzielni do niej przynależnych w celu zwiększenia ich efektywności [Deshais 1988]. Zatem unie są spółdzielniami, gdzie reguły ich funkcjonowania są regułami spółdzielni rolniczych. Tworzą one własne środki w celu działań produkcyjnych zgodnie założeniami technicznymi i ekonomicznymi.

Unie nie grupują rolników indywidualnych lecz spółdzielnie rolne, inaczej mówiąc osoby prawne.

Celem unii jest zwiększenie efektywności wykorzystania zaangażowanych środków w celu realizacji wspólnego podboju rynku lub polepszenia warunków gromadzenia i przechowywania zapasów. oraz przetwarzania określonych produktów itd. Unia powinna być normalną i naturalną drogą koncentracji i integracji spółdzielczej. Jeśli rolnik chce podbić rynek, może to osiągnąć jedynie przez przyłączenie się do spółdzielni. Spółdzielnie z kolei łączą swoje wysiłki poprzez łączenie się w ramach Unii, silnej, dobrze ustrukturalizowanej, a przez to i skutecznej.

Schemat takich działań nie jest prosty. Zawsze pozostają pewne niedomówienia. Spółdzielnie bazowe zawsze chcą zachować swoją niezależność i autonomię. Ustawione są one obok siebie, a w najlepszym przypadku ignorują się wzajemnie. W najgorszym zwalczają się konkurując ze sobą mniej lub bardziej otwarcie. W obecnym stanie spółdzielczości rolniczej indywidualizm chłopski zastąpiono indywidualizmem spółdzielczym. Nie można powiedzieć, że stanowi to wielki postęp. W dobie wznoszącej się koncentracji kupujących i dostawców, integracja spółdzielcza staje się niezbędna, by umożliwić rolnikowi utrzymanie się i zapewnić godziwe dochody. Koncentracja spółdzielcza jest możliwa poprzez ustanowienie Unii Spółdzielczych łączących rolnicze regionalne spółdzielnie w obrębie tego samego sektora produkcji.

Nie ujmując doktrynie spółdzielni Unie przyczyniają się do wzrostu efektywności systemu. W obecnych czasach ich rozwój powinien być przedłużeniem ruchu spółdzielczego. Unie posiadają status prawny spółdzielni, jednak zastosowano kilka wyjątków, w celu adaptacji reguł spółdzielni do osoby prawnej. Po pewnych modyfikacjach prawnych z roku 1955 oraz 1961 nastąpił zwrot w kierunku utworzenia specjalnego prawa dla spółdzielni rolniczych utworzonych z osób prawnych. Zasady dotyczą trzech aspektów:

- tworzenia
- funkcjonowania
- rozwiązania.

A. Utworzenie i cel unii

1. Rolnicze unie spółdzielcze mają ten sam cel co spółdzielnie bazowe. Grupują one spółdzielnie z tego samego sektora: np. unia zbożowa, winna, mleczarska itp. Zasady statutowe unii:
  - a) partykularyzm - unie łączą spółdzielnie o tym samym rodzaju działania,
  - b) wyłączność - unia może współpracować wyłącznie ze spółdzielniami zrzeszonymi.
2. Reguły tworzenia unii są regułami spółdzielni rolniczych, niemniej jednak liczba 7 członków nie jest wymagana. Unia może zrzeszać nawet tylko dwie spółdzielnie.
3. Cała branża jest określona przez cele opisane w statutach. Logiczne ustanowienie integracji spółdzielczej odbywa się na trzech poziomach:
  - spółdzielnie łączą się w jedną unię departamentalną
  - unie departamentalne łączą się w unie regionalne
  - unie regionalne łączą się w jedną unię krajową.

Nie należy zapominać, że integracja ta jest chciana, a nie przymusowa. Jest ona owocem inicjatywy pochodzącej od dołu, nie zaś decyzją odgórnie narzuconą. Ponadto na poziomie integracji terytorialnej, ustawa pozostawia dużą elastyczność. Kiedy istnieje unia krajowa, regionalna lub departamentalna, spółdzielnie rolnicze mogą przynależeć bezpośrednio do organizacji wyższego szczebla, bez konieczności przechodzenia przez kolejne szczeble. Ten liberalizm może wywoływać konkurencję wewnątrz sektora i uniemożliwić kontrolę produkcji, która powinna być końcowym celem wszystkich rolników, świadomych obecnych problemów ekonomicznych.

4. Unie spółdzielcze mają dużą dowolność w tworzeniu przeróżnych organizacji, pod warunkiem jednak, że są one jednym z celów wspólnych działań i są do wyłącznego użytku spółdzielni przynależnych. Jest to sposób umożliwiający transformację dawnej współpracy rolniczej w tworzenie nowoczesnych i dynamicznych przedsiębiorstw. To prawdziwe pole rozwoju usług rolniczych, które były coraz bardziej spychane na bok. Unia może dać do dyspozycji swoich członków wszystkie organizmy dzięki którym produkt może być ulepszony, lepiej zaprezentowany i przechowywany itd. Unia może stworzyć markę, której ona będzie właścicielem i którą będzie posługiwać się na rynku. Unia może posunąć się bardzo daleko terytorialnie i stworzyć własną sieć sprzedaży. Mogą one również tworzyć Unie Mieszane i stać się w ten sposób interwspółpracującymi instytucjami. Unia mieszana grupuje spółdzielnie rolnicze (lub ich unie) oraz produkcyjne spółdzielnie pracownicze lub spółdzielnie konsumenckie. Jest ona również regulowana przez prze-

pisy i prawo spółdzielcze, ale wszelkie organizmy rolnicze muszą posiadać większość na walnym zgromadzeniu i w radzie nadzorczej.

5. Kapitał udziałowy unii jest tworzony według reguł obowiązujących w spółdzielniach rolniczych. Udziały są imienne, wpłacone przez każdą spółdzielnię i są zbywalne po akceptacji Rady Nadzorczej. Nadwyżki są rozdzielone według ilości transakcji dokonanych przez każdą spółdzielnię. W przypadku wycofania się prawo wypłacania udziałów jest automatyczne. Powody wycofania się są te same, które przewidziane są dla spółdzielni rolniczych.

B. Funkcjonowanie unii

W unii występują tradycyjne organy zarządzania. Rewidenci księgowi nie wykazali żadnych trudności z tym związanych. Można zatem ograniczyć się do analizy funkcjonowania Rady Nadzorczej i Walnego Zgromadzenia.

Walne Zgromadzenie - na dwa punkty należałoby zwrócić uwagę:

a) mechanizm głosowania mnogiego

Odwrotnie do przepisów nałożonych na spółdzielnie bazowe, przestrzeganie demokratycznej zasady nie jest wymagane na poziomie unii. Unia grupuje osoby prawne, liczba głosów zostaje przyznana w zależności od liczby członków danej spółdzielni. Uznaje się więc tym samym pierwszeństwo człowieka, a więc spółdzielnia, która ma 10 członków będzie miała dziesięć razy mniej głosów niż spółdzielnia posiadająca 100 członków. Należy również zaznaczyć, że Unia została utworzona w celu umożliwienia spółdzielniom rolniczym udziału w działalności technicznej i ekonomicznej z dużo większymi szansami sukcesu. Jej przyszła działalność jest uzależniona od rozwoju każdej zrzeszonej spółdzielni. Nie wydaje się więc niesprawiedliwe rozdzielanie siły głosowania dla każdej spółdzielni w zależności od wysokości obrotu zrealizowanego z Unią. Jest to w pewnym sensie powrót do źródeł prawa spółdzielczego, które zawsze na pierwszym miejscu stawia pracę wykonaną przez członków i przesuwają kapitał do roli drugorzędnej. Jest to system głosowania mnogiego, który wprowadzono dekretem z 20 maja 1955 r.

„Statuty unii spółdzielczych mogą przyznać każdej ze spółdzielni przynależnych lub każdej z unii przynależnych, pewną liczbę głosów uzależnioną od efektywności jej członków, albo od ważności interesów prowadzonych z Unią, albo wypadkowej obu tych kryteriów. W Unii zawierającej więcej niż dwa ugrupowania spółdzielcze, żadne z nich nie może dysponować więcej niż 2/5 głosów na Walnym Zgromadzeniu” [Hamiaut 1962].

Tekst ten wprowadził więc system głosowania mnogiego i wymaga kilku uwag:

- przyznaje on każdemu przynależnemu równą siłę głosowania,
- nie jest to prawo działające automatycznie, ale dające takie możliwości do przewidzenia w statucie,

- system ten przewiduje trzy kryteria przyznawania głosów, którymi są: liczba członków, wysokość obrotu, wypadkowa obu tych kryteriów.

System ten przewiduje jednak pewien górny pułap, którego nie można przekroczyć. Zrzeszony członek nie może mieć więcej niż 2/5 głosów, co uniemożliwia dominację na Walnym Zgromadzeniu.

b) reprezentacja spółdzielni zrzeszonych

Osobami przynależnymi są osoby prawne, jest więc konieczne przewidzenie ich reprezentacji fizycznej w ramach organów zarządzania Unią. Chodzi tutaj o problem niezależny od warunków głosowania. W Unii z mnogim głosowaniem, jeden reprezentant spółdzielni przynależnej może mieć kilka głosów na Walnym Zgromadzeniu. Jest to odwrócenie sytuacji w Uniach o głosowaniu demokratycznym, gdzie jedna spółdzielnia przynależna mogłaby mieć kilku reprezentantów, którzy dysponowaliby tylko jednym głosem. System ten został sprecyzowany więc przez dekret z 4 lutego 1959 roku i zatwierdzony przez statuty opublikowane w 1962 r. Artykuł 39 tego statutu mówi: „Spółdzielnie przynależne do Unii są reprezentowane na Walnym Zgromadzeniu Unii przez osobę fizyczną sprawującą mandat spółdzielni i wyznaczoną przez Radę Nadzorczą spółdzielni zrzeszonej. W przypadku nie wyznaczenia takiej osoby spółdzielnia jest reprezentowana przez swojego prezesa. Ten reprezentant dysponuje tylko jednym głosem”.

W konsekwencji przy nie stosowaniu głosowania mnogiego reprezentacja na Walnym Zgromadzeniu materializuje się tylko w obecności. Sprawujący mandat ma tylko jeden głos i może być zmieniony każdego roku.

W przeciwieństwie artykuł 40 pozostawia dwie możliwości odnośnie głosowania mnogiego: „Jeśli statuty spółdzielni stosują artykuł 39 głosowania mnogiego powinny przewidzieć, by miały w Radzie Nadzorczej odpowiednią liczbę osób sprawujących mandat w zależności od liczby wydelegowanych do Walnego Zgromadzenia. Każdy z nich bowiem posiada jeden głos.”

Chodzi tu o odpowiednią reprezentację w Radzie Nadzorczej Unii, która jest uzależniona od struktury Walnego Zgromadzenia. Zatem możliwe są dwa sposoby, a opracowane statuty wzorcowe usuwają wszelkie dwuznaczności na ten temat:

- albo spółdzielnia przynależna będzie mogła być reprezentowana przez liczbę osób fizycznych posiadających mandaty równe liczbie głosów, którymi ona dysponuje;
- albo spółdzielnia przynależna będzie mogła być reprezentowana przez osobę fizyczną uprawnioną do posiadania całej liczby głosów, którymi dysponuje spółdzielnia.

Drugi sposób jest dużo prostszy w porównaniu do pierwszego. Pojawia się pytanie w przypadku mnogości osób uprawnionych do głosowania: czy mają oni głosować jednomyślnie czy mają rozdzielić swoje głosy. Literatura milczy na

temat. Można się domyślać, że jednomyślne głosowanie wychodzi z logiki systemu spółdzielczego. Jedna osoba prawna może wydać tylko jedną opinię za pośrednictwem swoich reprezentantów. Ci ostatni zobowiązani są do jednomyślnego głosowania. Jest to jednak tylko interpretacja osobista, problem zostaje pozostawiony w ciszy nieobecności prawodawstwa.

Rada Nadzorcza

Ogólne warunki są identyczne jak dla spółdzielni rolniczych za wyjątkiem następujących punktów:

- *reprezentacja i głosowanie*

Rada Nadzorcza jest organem kierowniczym unii. Jest ona wyznaczona przez Walne Zgromadzenie Wspólników. Jej struktura jest określona przez statut, który różni się w zależności od tego czy w ich ramach stosuje się głosowanie mnogie czy nie.

1) Cytowany artykuł 40 otwiera Radom Unii możliwość głosowania mnogiego. Przyjęto następujące założenia:

- chodzi tutaj tylko o możliwość fakultatywną, która powinna być ujęta w statucie.
- wprowadzenie głosowania mnogiego w Radzie Nadzorczej jest możliwe jeśli zostało ono przyjęte przez Walne Zgromadzenie. Nie może być równe głosowanie na Walnym Zgromadzeniu i mnogie w Radzie Nadzorczej. Odwrotność wydaje się być dopuszczalna.
- taka możliwość wymaga wskazania przez każdą spółdzielnię członkowską pewnej liczby osób fizycznych uprawnionych do głosowania, która byłaby równa liczbie głosów, którymi ta spółdzielnia dysponuje. Została wyłączona możliwość, że jedna osoba uprawniona do głosowania w Radzie Nadzorczej posiada więcej niż jeden głos. Artykuł 40 mówi, że liczba mandatariuszy jest uzależniona od liczby delegatów do Walnego Zgromadzenia.

Statuty wzorcowe Unii przewidują, że liczba mandatariuszy do Rady Nadzorczej jest ustanowiona na poziomie transzy „x” delegowanych do Walnego Zgromadzenia. To wszystko nie wydaje się jasne, ale i też jest mocno dyskutowane, ponieważ obecność w Radzie Nadzorczej Unii kilku członków zarządu posiadających - każdy jeden głos - a reprezentujących tę samą spółdzielnię na nowo stawia pytanie o sens głosowania. Czy mają oni wobec tego głosować dowolnie, czy mają głosować jednomyślnie? Wydaje się śmieszne uprawnnić jedną osobę prawną do posiadania dwóch różnych lub przeciwstawnych opinii w ramach organizmu zarządzającego super - ugrupowaniem. Łatwiejsze byłoby nałożyć zakaz na obecny system i wprowadzić przepis, że spółdzielnia, która jest członkiem Unii będzie reprezentowana przez jednego delegata, który posiada

całość głosów. Zakaz taki jest możliwy (jeśli statuty tak postanowią) na Walnym Zgromadzeniu Unii.

- 2) Głosowanie mnogie pozostanie zakazem w Radzie Nadzorczej Unii, dopóki nie zostanie uchylony statut.

„KaŹda spółdzielnia, która została wybrana na członka Rady Unii jest reprezentowana w Radzie Nadzorczej przez osobę fizyczną, uprawnioną do głosowania, wyznaczoną przez swoją Radę Nadzorczą”

Nie jest dozwolona żadna wątpliwość: w przypadku głosowania nie mnogiego „spółdzielnia - członek” Rady nie może być reprezentowana przez kilka osób fizycznych, które łącznie dysponowałyby jednym głosem.

- *Przewodnictwo w Radzie Nadzorczej*

Jakikolwiek byłby rodzaj reprezentacji i głosowania uznany przez statut, spółdzielnia członkowska ma prawo według swojego upodobania zmienić swoich delegatów do Rady Nadzorczej i zastąpić ich nowymi. Zbyt szybka rotacja członków Rady Unii rodzi poważne trudności odnośnie wyboru przewodniczącego Unii. Tekst prawny nie rozwiązuje tego problemu i ta luka została wypełniona nową redakcją statutów wzorcowych po 1962 r.

Nowe statuty wzorcowe po 1962 r. zmieniły poprzednie przepisy na:

„Rada Nadzorcza mianuje Przewodniczącego z pomiędzy osób uprawnionych do głosowania na pierwszej sesji Rady Nadzorczej po zwyczajnym Walnym Zgromadzeniu.”

Zmiana w statucie jest istotna - to nie spółdzielnia, ale jednostka ludzka zostaje przewodniczącym Unii. Nakaz pragmatyczny wziął górę nad nakazem prawnym, ale zmiany te są dyskusyjne. Tak jak to zauwaŹa Issert [1963] „argumenty za personalizacją przewodniczącego Unii są liczne i poważne, ale trzeba przyznać, Źe takie przewodniczenie realizuje dziwną dysocjację między mandatem członka Rady Unii i mandatem Przewodniczącego: spółdzielnia traktowana jako osoba prawna pozostaje członkiem Rady, a jej mandatariusz (lub jeden z jej mandatariuszy, jeśli mamy do czynienia z głosowaniem mnogim) traktowany jako osoba fizyczna będzie przewodniczącym. Z punktu widzenia prawa można zadać sobie pytanie odnośnie prawidłowości tego rozczłonkowania, czy jego praktyczna stosowalność nie powinna zostać zakwestionowana?”.

C. Zarządzanie bezpośrednie Unią poprzez Walne Zgromadzenie

Często zdarza się, Źe Unia grupuje małą liczbę spółdzielni. Wtedy struktura Rady Nadzorczej jest prostą reprodukcją struktury Walnego Zgromadzenia. Problem jawi się na innym poziomie - jeśli są to małe spółdzielnie z nieznaną liczbą rolników, wówczas zarządzanie spółdzielnią może być oddane bezpośrednio Walnemu Zgromadzeniu. Sprawę tę uregulował dekret z 4 lutego 1959 r. odnośnie Unii.

„Unie mogą, po zezwoleniu przez Ministra Rolnictwa zaopiniowanym przez Centralny Komitet Integracyjny, dołączyć do swojego statutu wszelkie dyspozycje umożliwiające im bezpośrednie kierowanie przez Walne Zgromadzenie. Zgromadzenie to powinno być zwoływane co najmniej trzy razy w roku przez Przewodniczącego, który wybrany jest każdego roku podczas sesji zatwierdzania bilansu”.

Montagne [1964] uważa, że nie jest to godne polecenia a nawet możliwe w uniach, które mają ograniczoną liczbę członków. Liczba 20 członków wydaje się być liczbą, której nie należy przekraczać. Niemożliwe jest więc wyegzekwowanie tej procedury w rzeczywistości. Nawet zakładając wysoką frekwencję na Walnym Zgromadzeniu to i tak nie są one w stanie ciągle obradować. W związku z tym stworzono w statutach wzorcowych tzw. Rady Kierownicze, które w formie złagodzonej przypominają Radę Nadzorczą i które zarządzają między sesjami Walnego Zgromadzenia. Można a priori wnioskować, że w ten sposób formuła zarządzania bezpośredniego w Unii przez Walne Zgromadzenie jest pozbawiona w dużej części swej treści.

D. Rozwiązanie i likwidacja Unii

Przyczyny rozwiązania oraz procedura likwidacji są identyczne i zgodne z procedurami przewidzianymi dla spółdzielni rolniczych.

Jeśli chodzi o przeniesienie nadwyżki aktywów netto nad kapitałem udziałowym w myśl ustawy z 1961 r. może ona zostać rozdzielona spółdzielniom członkowskim w dniu rozwiązania. To rozdzielenie musi być zatwierdzone przez Ministra Rolnictwa po zasięgnięciu opinii Centralnego Komitetu Integracyjnego.

Podsumowanie

Unie powinny być logicznymi instrumentami integracji i koncentracji spółdzielczej. Jest to środek skutecznej walki z organizacjami przedsiębiorstw kapitałowych nastawionych na generowanie zysku.

Współpraca ta zakłada wolność, bazuje na sukcesyjnej delegacji władzy i kompetencji. Doprowadza do powstania organizmu silniejszego niż ten, z którego powstaje.

Aby polski sektor spółdzielczy mógł wykorzystać szansę wynikającą z procesu integracji, wskazuje się na pilną potrzebę ewolucji struktur spółdzielczych. Duże rozproszenie sektora oraz wewnętrzna konkurencja o surowiec osłabia te podmioty na rynku. Dzisiaj największą barierą procesów integracyjnych są sami kierujący tymi jednostkami [Mierzwa 2002]. Tworzenie unii na wzór francuski stworzyłoby najbardziej adoptowalną strukturę w sektorze spółdzielczym i mieściłoby się w realiach polskiego prawa spółdzielczego, dlatego też tę właśnie strukturę organizacyjną zalecałabym dla spółdzielni rolniczych. Procesy te jednak nie mogą zostać narzucone z góry, ale muszą wynikać z woli ludzi.

LITERATURA

1. Hamiaut M. (1962): „Le nouveau statut juridique des coopératives agricoles”. Ed. Allain Elboeuf, Paris 1962.
2. Deshais G. (1988): Rationalité du comportement des coopératives agricoles. Skippers, Paris 1988.
3. Issert J. (1963): Memento Pratique de la coopération agricole. Numéro spécial de Revue de Législation Agricole. Paris 1963, s. 139.
4. Mierzwa D. (1977): Spółdzielczość rolnicza we Francji. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Nr 1/ 1997.
5. Mierzwa D. (2002): Strategie rozwojowe a struktury spółdzielni rolniczych we Francji. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Nr 2/2002.
6. Montagne R. (1964): La coopération agricole. INRA, Montpellier 1964, s. 164.

DANUTA MIERZWA

UNIE SPÓŁDZIELNI ROLNICZYCH WE FRANCJI - JAKO FORMA INTEGRACJI PODMIOTÓW SPÓŁDZIELCZYCH

STRESZCZENIE

Autorka szczegółowo opisała powoływanie i funkcjonowanie unii spółdzielni rolniczych we Francji. Tę właśnie strukturę organizacyjną zaleca obecnie polskim spółdzielniom mleczarskim jako formę konsolidacji. Unia mieści się w realiach polskiego prawa i zachowuje autonomię spółdzielni przynależnych. Zdaniem autorki struktura ta byłaby najłatwiej adoptowalną. Pierwsze zbliżenie spółdzielni poprzez unię pozwoliłoby później zacieśnić formy wzajemnej współpracy. Centralizacja skupu i dystrybucji zniósłaby wewnętrzną konkurencję o surowiec i konsumenta, co w efekcie podniosłoby skuteczność ekonomiczną podmiotów na rynku.

DANUTA MIERZWA

UNIONS OF AGRICULTURAL CO-OPERATIVES IN FRANCE AS A FORM OF CO-OPERATIVE ENTERPRISE INTEGRATION

SUMMARY

The author described formation and functioning of agricultural co-operatives unions in France. This organisational structure is recommended to Polish dairy co-operatives as a consolidation form. The union exists in Polish law and keeps autonomy of belonging co-operatives. In author's opinion this structure would be the easiest form to adopt. The first contact of co-operatives through the union would allow further tighten forms of co-operation. The centralisation of purchase and distribution would lift internal resources and consumer competition. It would increase economical efficiency of enterprises on the market.

KATARZYNA GRALAK
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA POWSTAWANIA I ROZWOJU GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH*

Wstęp

Proces dywersyfikacji gospodarstw rolniczych w kierunku agroturystyki rozpoczął się w Polsce na początku lat 90. wraz z pojawieniem się różnorodnych inicjatyw podejmowanych głównie przez stowarzyszenia agroturystyczne i ośrodki doradztwa rolniczego. Według danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) w Polsce w 1998 r. funkcjonowało 3959 gospodarstw rolniczych oferujących usługi z zakresu agroturystyki, zaś w 2000 r. ich liczba wzrosła do 5789. W tym okresie zwiększył się również odsetek obiektów turystyki wiejskiej - z 4034 w 1998 r. do 5471 obiektów w 2000 r. MRiRW szacuje, iż w 2005 r. będzie funkcjonowało około 10,5 tys. gospodarstw agroturystycznych, czyli prawie dwukrotnie więcej niż w 2000 r. [MRiRW 2001].

Rosnące zainteresowanie agroturystyką wśród rolników oraz tendencje do jej dynamicznego wzrostu skłaniają do refleksji nad przyczynami i uwarunkowaniami podejmowania tej formy przedsiębiorczości. Jej rozwój determinują różnorodne czynniki, związane nie tylko z gospodarstwem, tj. zasoby ludzkie, rzeczowe i finansowe, lecz również czynniki o charakterze zewnętrznym, zwłaszcza związane ze środowiskiem, w którym gospodarstwo prowadzi swoją działalność. Celem niniejszego opracowania jest próba określenia czynników zewnętrznych o charakterze przyrodniczym, społeczno-ekonomicznym i instytucjonalnym, wpływających na powstawanie i rozwój gospodarstw agroturystycznych. W opracowaniu wykorzystano materiał empiryczny zgromadzony w 2000 r. na terenie pięciu celowo wybranych gmin regionu Polski północno-wschodniej: Giby, Jeleniewo i Wizajny, położonych w województwie podlaskim oraz Kruklanki i Sorkwity - w województwie warmińsko-mazurskim. Jako główną metodę badawczą zastosowano wywiad według kwestionariusza, który przeprowa-

---

* Od redakcji. Artykuł opracowano na podstawie wyników badań pracy doktorskiej.

dzono z rolnikami prowadzącymi działalność agroturystyczną oraz przedstawicielami instytucji zaangażowanych w rozwój agroturystyki, tj. ośrodków doradztwa rolniczego, stowarzyszeń agroturystycznych i samorządów gminnych. Informacje uzyskane w wyniku badań terenowych uzupełniono danymi urzędów gmin, materiałami udostępnionymi przez stowarzyszenia agroturystyczne i ośrodki doradztwa rolniczego oraz danymi statystyki masowej.

1. Aspekt przyrodniczy i geograficzny rozwoju agroturystyki

W rozwoju turystyki, a zatem i agroturystyki, pierwszoplanową rolę odgrywa atrakcyjne środowisko przyrodnicze oraz malowniczy krajobraz. Potwierdzeniem tego jest fakt, iż agroturystyka rozwija się najintensywniej w rejonach górskich i podgórskich, na Pojezierzu Mazursko-Suwalskim oraz na Pomorzu i wybrzeżu morskim, a więc na obszarach utożsamianych ze znanymi regionami turystycznymi Polski.

W skali mikroekonomicznej powstawanie i rozwój gospodarstw agroturystycznych determinuje występowanie na terenie gminy i w jej sąsiedztwie atrakcyjnych walorów turystycznych, zwłaszcza walorów wypoczynkowych oraz popularność danej okolicy wśród turystów. Oba czynniki są ze sobą ściśle powiązane, bowiem do wyjazdu do znanych miejscowości turystycznych na pogórze, nad morzem, jeziorami (np. Kraina Wielkich Jezior Mazurskich) nie trzeba nakłaniać turystów, jak również nie trzeba namawiać rolników i pozostałych mieszkańców wsi do świadczenia usług turystycznych. Wówczas w udanym sezonie turystycznym usługi noclegowe oferuje większość mieszkańców wsi, posiadających wolne pomieszczenia mieszkalne.

Badane gminy wyróżniają się największą dynamiką rozwoju agroturystyki w regionie północno-wschodnim. O koncentracji gospodarstw agroturystycznych w tych gminach decyduje występowanie licznych walorów turystycznych, zwłaszcza wypoczynkowych, m.in. lasów i licznych jezior. Generalnie dzięki walorom wypoczynkowym badane gminy od początku lat siedemdziesiątych pełnią funkcję lokalnych rejonów recepcji turystycznej, co potwierdza m.in. obecność na ich terenie ośrodków turystycznych, schronisk młodzieżowych, podstawowej infrastruktury turystycznej i budownictwa letniskowego. Dla ich mieszkańców organizacja wypoczynku nie jest zatem zjawiskiem nowym, zaś podaż usług turystycznych kształtuje się pod wpływem wieloletnich tradycji w przyjmowaniu turystów. Lokalizacja gmin w rejonach popularnych wśród turystów, tj. na terenie Suwalskiego Parku Krajobrazowego, w sąsiedztwie takich ośrodków jak: Giżycko, Mrągowo, ma również istotny wpływ na kształtowanie zainteresowania turystów wypoczynkiem na wsi [Gralak 2002].

Istotny wpływ środowiska przyrodniczego na rozwój agroturystyki znajduje potwierdzenie w analizie warunków lokalizacyjnych gospodarstw agroturystycz-

nych na terenie gmin. Wszystkie badane gospodarstwa agroturystyczne położone były w bliskiej odległości od jeziora (do 1 km), przy czym prawie połowa z nich (48,3%) miała do nich bezpośredni dostęp. Większość badanych gospodarstw (72%) znajdowała się jednocześnie w bliskim sąsiedztwie lasu (do 1 km).

Szczególne znaczenie walorów środowiska przyrodniczego w procesach podejmowania i prowadzenia działalności agroturystycznej zostało również potwierdzone w opiniach respondentów. Aż 95,4% spośród nich uznało położenie gospodarstwa w atrakcyjnym otoczeniu przyrodniczym za czynnik w największym stopniu determinujący zainteresowanie turystów jego ofertą, a tym samym jeden z ważniejszych czynników decydujących o sukcesie działalności agroturystycznej. Wśród cech określających atrakcyjność położenia gospodarstwa respondenci wskazywali przede wszystkim na bezpośredni dostęp do jeziora (98% wskazań) lub co najmniej bliskie sąsiedztwo jeziora i lasu (90%), a także malowniczy krajobraz (80% wskazań). Brak bezpośredniej dostępności do walorów wypoczynkowych, a w szczególności do jeziora i wynikająca stąd konieczność dojazdu lub dojścia do niego, w opinii respondentów stawia gospodarstwo w znacznie gorszej pozycji w stosunku do gospodarstw posiadających korzystną lokalizację w tym zakresie.

2. Warunki społeczno-ekonomiczne badanych gmin

Na powstawanie i rozwój gospodarstw agroturystycznych wpływają lokalne uwarunkowania społeczno-ekonomiczne, które sprzyjają lub ograniczają przedsiębiorczość rolników w zakresie agroturystyki. Wybrane elementy charakterystyki społeczno-ekonomicznej badanych gmin zestawiono w tabeli 1. Ich analiza pozwala na stwierdzenie, iż agroturystyka w przeciwieństwie do innych form przedsiębiorczości, może rozwijać się w gminach tzw. problemowych tj. wyróżniających się niekorzystnymi zjawiskami społeczno-ekonomicznymi, w tym m. in. negatywnymi trendami rozwoju demograficznego, wysoką stopą bezrobocia (zwłaszcza ukrytego), a także wysokim odsetkiem pracujących w rolnictwie oraz rozproszoną siecią osadniczą.

Badane gminy charakteryzowały się bardzo niską koncentracją przestrzenną ludności. Skrajnie niski wskaźnik gęstości zaludnienia posiadała gmina Giby (9 osób/km²), co wiązało się z jej wysoką lesistością (76%). W pozostałych gminach wskaźnik ten oscylował na nieco wyższym poziomie (15-24 osób/km²). Niska gęstość zaludnienia w gminach świadczy o niewielkim poziomie presji demograficznej (m.in. zanieczyszczenia, hałas) na środowisko ze strony mieszkańców, co sprzyja realizacji funkcji turystycznej.

Tabela 1

Charakterystyka uwarunkowań społeczno-ekonomicznych w badanych gminach według wybranych wskaźników (stan na 31. 12. 2000 r.)

Wyszczególnienie	Giby	Jeleniewo	Wiżajny	Sorkwity	Kruklanki	Średnia krajowa ^{*)}
Liczba ludności (tys.)	2988	3047	2909	4834	3009	6760
Wskaźnik gęstości zaludnienia (osoby/km ²)	9	23	24	16	15	51
Zmiana liczby ludności w latach 1995-2000 (%)	-2,91	-2,51	-3,03	-0,27	-3,65	0,24
Wskaźnik feminizacji	96,7	88,9	90,7	96,8	97,8	100,1
Współczynnik przyrostu (ubytku) migracyjnego	-3,67	-6,26	-16,50	-4,15	-9,40	0,06
Odsetek pracujących w rolnictwie	74,1	76,5	83,2	72,4	68,3	70,5
Stopa bezrobocia rejestrowanego (%)	18,4	8,5	9,5	21,9	23,9	14,3
Udział w strukturze osadnictwa miejscowości liczących poniżej 200 mieszk. (w %)	90,8	91,0	94,2	74,9	78,4	46

*) wielkości przeciętne dla kraju podano dla gmin wiejskich i części wiejskiej gmin miejsko-wiejskich.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Banku Danych Regionalnych GUS za 2000 r.

Analiza wskaźników ludnościowych wskazuje na niekorzystne tendencje w rozwoju procesów demograficznych. W latach 1995-2000 liczba ludności we wszystkich gminach zmniejszyła się średnio o 2,24%. We wszystkich badanych gminach występowała przewaga liczby mężczyzn nad liczbą kobiet, co jest następstwem odpływu migracyjnego, w którym od wielu lat przeważają kobiety i to głównie w młodszych grupach wiekowych.

W strukturze zatrudnienia uwidacznia się bardzo wysoki odsetek pracujących w rolnictwie. Wyrażna monofunkcyjność struktury zatrudnienia świadczy o bardzo niskim poziomie rozwoju pozarolniczego rynku pracy na wsi. Ważną cechą rynku pracy w badanych gminach jest także wysoka stopa bezrobocia. Zjawisko bezrobocia rejestrowanego osiągnęło największe rozmiary w gminie Kruklanki (23,9%) i Sorkwity (21,9%), tj. w gminach zlokalizowanych w regionie warmińsko-mazurskim, charakteryzującym się najwyższym w kraju poziomem bezrobocia strukturalnego.

W strukturze funkcjonalnej badanych gmin zdecydowanie dominowały funkcje rolnicza i leśna, o czym świadczy wysoki udział - w ogólnej ich powierzchni - użytków rolnych (75,6% w gminie Jeleniewo i 70% w gminie Wiżajny) oraz gruntów leśnych (76% w gminie Giby i 53% w gminie Kruklanki), a także bardzo wysoki udział ludności związanej z rolnictwem. Funkcja rolnicza badanych gmin ulega jednak stopniowej redukcji wskutek m.in. bardzo niskiej jakości gleb, a także pogarszania się opłacalności produkcji, a przede wszystkim postępującej depopulacji i starzenia się mieszkańców wsi. Istotnym i realnym niebez-

pieczeństwem jest całkowite zaprzestanie działalności rolniczej przez wiele gospodarstw, które może prowadzić do zmian w środowisku przyrodniczym, w tym zmniejszenia się otwartych przestrzeni wskutek niekontrolowanej sukcesji roślinności i zwiększania się powierzchni samoistnych zalesień.

Badane gminy charakteryzowały się również niską jakością wiejskich układów osadniczych, głównie ze względu na silne rozdrobnienie miejscowości większych. Podstawowym elementem sieci osadniczej tych gmin były wsie bardzo małe (do 200 mieszkańców), które stanowiły od 75% ogółu miejscowości w gminie Sorkwity do 94% w gminie Wizajny. Jako niekorzystny z punktu widzenia rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej należy ocenić także układ zabudowy i strukturę przestrzenną miejscowości wiejskich.

W związku z występowaniem na obszarze badanych gmin rozproszonej sieci osadniczej istotnym elementem w ocenie warunków sprzyjających powstawaniu i rozwojowi gospodarstw agroturystycznych jest dostępność komunikacyjna. Wszystkie badane gminy, pomimo swego peryferyjnego położenia geograficznego, posiadały bezpośrednie połączenie z drogą regionalną lub krajową, co określało względnie dogodne warunki dojazdu do ośrodka gminnego. Bardzo zróżnicowane były natomiast warunki dojazdu do gospodarstw agroturystycznych. Miejscowości w których zlokalizowane były gospodarstwa agroturystyczne posiadały dobre połączenia autobusowe z miastami powiatowymi, chociaż mankamentem była ograniczona liczba kursów w ciągu dnia. Za niewystarczające należy natomiast uznać nasycenie poszczególnych gmin siecią kolejową. Bezpośrednie połączenie kolejowe posiadała jedynie gmina Sorkwity. W pozostałych gminach odległość od ośrodka gminnego do najbliższej stacji kolejowej wynosiła od 14 km (Jeleniewo i Kruklanki) do 30 (Giby i Wizajny).

Atrakcyjność turystyczną badanych gmin oraz warunki pobytu turystów określa również stan ilościowy i jakościowy infrastruktury turystycznej, którą tworzą baza noclegowa, żywieniowa, towarzysząca i komunikacyjna. Największą liczbą obiektów turystycznych oraz miejsc noclegowych w 2000 r. dysponowały gminy: Sorkwity (odpowiednio 10 i 879) i Giby (13 i 720). Jednakże baza noclegowa w badanych gminach posiadała charakter wybitnie sezonowy, o czym świadczy relatywnie niewielka liczba całorocznych miejsc noclegowych (Kruklanki 5%, Wizajny i Sorkwity - po 10%, Giby 13,8%). Obiekty wiejskiej bazy noclegowej (ogółem 174) stanowiły istotne uzupełnienie bazy podstawowej. Łącznie oferowały one 1839 miejsc noclegowych. W grupie tych obiektów 54% stanowiły gospodarstwa agroturystyczne. Największą ich liczbę odnotowano w gminach: Wizajny (27) oraz Kruklanki i Jeleniewo (po 19). Baza żywieniowa (sezonowe punkty małej gastronomii i lokalne restauracje), podobnie jak inne usługi turystyczne, koncentrowała się we wsiach wielofunkcyjnych, skupiających większą liczbę mieszkańców i lepiej wyposażonych w infrastrukturę turystyczną. Rozmieszczenie urządzeń towarzyszących, umożliwiających korzysta-

nie z walorów turystycznych danej miejscowości było w badanych gminach bardzo nierównomierne. Największa ich koncentracja występowała z reguły w ośrodku gminnym, zwłaszcza sieć placówek handlowych i usługowych oraz była powiązana z lokalizacją pensjonatów i ośrodków czasowo-wypoczynkowych, zwłaszcza obiekty i urządzenia rozrywkowo-rekreacyjne.

Dokonując oceny rozwoju infrastruktury turystycznej należy podkreślić, iż jej zasadnicze elementy są trwałym składnikiem zagospodarowania przestrzennego badanych gmin, gdyż ich powstanie jest związane z rozwojem w latach siedemdziesiątych tzw. turystyki socjalnej w ramach Funduszu Wczasów Pracowniczych oraz „wczasów pod gruszą”. Stąd istnienie względnie dobrze rozwiniętych podstawowych elementów infrastruktury turystycznej wpływa pozytywnie na podejmowanie i prowadzenie działalności agroturystycznej. Świadczy o tym przede wszystkim wyraźna koncentracja oraz najwyższa dynamika powstawania gospodarstw agroturystycznych w znanych miejscowościach letniskowych, posiadających wieloletnie tradycje w organizowaniu wypoczynku [Gralak 2002].

3. Rola instytucji lokalnych w rozwoju agroturystyki

Atrakcyjność turystyczna gminy i poszczególnych miejscowości wiejskich jest warunkiem koniecznym, lecz niewystarczającym do uruchomienia działalności agroturystycznej. Szczególna rola w inicjowaniu przedsięwzięć związanych z agroturystyką przypada lokalnym organizacjom i instytucjom. Przeprowadzone badania dowodzą, że znaczna część rolników (88,3%), uruchamiając działalność agroturystyczną, korzystała z pomocy zewnętrznej, udzielanej przez stowarzyszenia agroturystyczne i ośrodki doradztwa rolniczego. Zakrojona na szeroką skalę działalność informacyjna tych instytucji oraz organizowane kursy i szkolenia były, w opinii respondentów, głównym czynnikiem zachęcającym podjęcia działalności agroturystycznej.

Głównym inicjatorem działalności agroturystycznej na terenie badanych gmin były lokalne stowarzyszenia agroturystyczne. Dynamiczny rozwój agroturystyki należy tłumaczyć aktywną działalnością tych organizacji, głównie w zakresie przygotowania zainteresowanych osób do świadczenia usług turystycznych, stymulowania podnoszenia jakości usług turystycznych, prowadzenia systemu sprzedaży ofert, a także nawiązywania współpracy z władzami gminnymi i ODR. O dużej roli stowarzyszeń w rozwoju agroturystyki na terenie badanych gmin świadczy wysoki, bo sięgający aż 78,3% udział respondentów należących do stowarzyszeń, z tego 73,3% zadeklarowało dalszą współpracę z tymi organizacjami. Poza tym, w opinii 58,3% badanych rolników, stowarzyszenia miały bezpośredni wpływ na ich decyzję o uruchomieniu działalności agroturystycznej. Według opinii respondentów, przynależność do stowarzyszeń przynosiła im róż-

norodne korzyści. Najczęściej podkreślano znaczenie wspólnie prowadzonych działań promocyjnych, które zostało wskazane przez 91,5% badanych, a także uczestnictwo w kursach i szkoleniach (72,3%), pośrednictwo w sprzedaży ofert (51%). Rzadziej respondenci wymieniali doradztwo indywidualne (40,4%), przegląd obiektów (34%), możliwość wymiany doświadczeń pomiędzy członkami stowarzyszenia (29,8%) oraz wspólne tworzenie pakietu usług agroturystycznych (23,4%). Zatem czynnikiem najsilniej motywującym rolników do zrzeszania się była chęć przygotowania tańszej i skuteczniejszej promocji gospodarstwa oraz możliwość zdobycia podstawowej wiedzy w zakresie prowadzenia działalności agroturystycznej. W miarę wydłużania się okresu prowadzenia działalności agroturystycznej zmniejszyło się znaczenie kierowania przez stowarzyszenia turystów do kwater (50% wskazań w grupie do 3 lat oraz 25% wskazań w grupie kwaterodawców prowadzących działalność powyżej 6 lat). Pomoc zewnętrzna jest niezastąpiona zatem w momencie rozpoczynania tej działalności, zwłaszcza w zakresie promowania oferty agroturystycznej.

Stymulowaniem rozwoju agroturystyki zajmuje się także system doradztwa rolniczego, który, wykorzystując różnorodne metody doradcze, stara się przygotowywać rolników do podejmowania tej formy przedsiębiorczości oraz jej doskonalenia. Podstawową rolą doradców było ułatwienie rolnikom podjęcia decyzji o uruchomieniu działalności agroturystycznej, najczęściej poprzez wskazywanie na korzyści i opłacalność tego przedsięwzięcia. W badanej zbiorowości ze służbami doradczymi współpracowało tylko 36,7% respondentów. W ramach tej współpracy dominowały kontakty sporadyczne i okazjonalne. Pozostałe 63,3% nigdy nie zwracało się o pomoc do ośrodków doradztwa rolniczego. Na istotny wpływ osoby doradcy na podjęcie decyzji o uruchomieniu działalności agroturystycznej wskazał przeciętnie co czwarty z badanych rolników (26,7%). Wśród najwyżej ocenianych form wspierania działalności agroturystycznej przez służby doradcze respondenci wskazywali szkolenia i kursy (50%) oraz doradztwo indywidualne (50%), a także kontrolowanie wynajmowanych obiektów (40,9%). Znacznie rzadziej wymieniano pomoc w przygotowaniu biznesplanu (27,2%), wyjazdy do gospodarstw agroturystycznych (22,7%) oraz promocję oferty agroturystycznej (13,6%).

Istotnym czynnikiem stymulującym aktywność rolników w zakresie podejmowania działalności agroturystycznej jest pozytywny stosunek władz lokalnych do tej formy przedsiębiorczości. Z przeprowadzonych badań wynika, że władze gminne podejmowały działania wspierające rozwój agroturystyki, jednak zakres ich pomocy był bardzo zróżnicowany. Wsparcie to z reguły przybierało najprostsze formy, których realizacja nie wymagała większej pracy organizatorskiej i znacznych nakładów finansowych oraz nie zmniejszała znacząco dochodów budżetowych (np. poprzez ulgi w podatkach lokalnych). Działalność władz lokalnych na rzecz wsparcia rozwoju agroturystyki miała w większości charakter

działań pośrednich, ukierunkowanych na tworzenie dogodnych warunków dla rozwoju preferowanych na terenie gminy form wypoczynku, w tym agroturystyki. Według opinii rolników wsparcie to odbywało się głównie poprzez tworzenie warunków infrastrukturalnych jej rozwoju, w tym poprawę stanu gminnej sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, poprawę stanu dróg oraz ogólnej estetyki gminy, a także oznakowanie szlaków turystycznych, promowanie walorów turystycznych gminy oraz udział w organizowaniu imprez lokalnych. Odpowiedzi respondentów wskazują jednocześnie na niewielki zakres działań bezpośrednio skierowanych do gospodarstw agroturystycznych i działań aktywizujących rolników do podejmowania działalności agroturystycznej. W badanych gminach brakowało działań w zakresie edukacji, tj. doradztwa i szkoleń, które – wobec niskiego poziomu wykształcenia ludności wiejskiej – są podstawowym czynnikiem aktywizującym podejmowanie działalności przedsiębiorczej.

4. Podsumowanie

Podstawowym czynnikiem określającym możliwości podejmowania i rozwoju przedsięwzięć agroturystycznych są warunki naturalne. Tereny badanych gmin charakteryzują się ogromnym bogactwem form ukształtowania powierzchni, budowy geologicznej, zróżnicowaniem warunków klimatycznych, szaty roślinnej i zwierzęcej. W gminach zachowało się wiele terenów o wysokich wartościach naturalnych, zasługujących na ochronę i stanowiących jednocześnie dużą atrakcję turystyczną o charakterze krajoznawczym, ekologicznym, a także dydaktycznym. Świadczy o tym fakt, iż ponad 60% powierzchni wszystkich gmin, a ponad 93% gminy Kruklanki i 80% gminy Jeleniewo, objęto prawną ochroną przyrodniczą.

O przewadze konkurencyjnej w walce o turystę z sąsiednimi gminami decydują głównie walory wypoczynkowe, w tym liczne, naturalne zbiorniki wodne i otaczające je kompleksy leśne oraz urozmaicony krajobraz wiejski, które stanowią bazę dla rozwoju aktywnego wypoczynku. Dzięki występowaniu tych walorów oraz relatywnie dobrej dostępności komunikacyjnej badane gminy są znane wśród turystów przyjeżdżających z różnych regionów kraju.

Przeprowadzone badania wykazują, że agroturystyka rozwija się w miejscowościach, posiadających wysokiej jakości walory wypoczynkowe oraz podstawową infrastrukturę ekonomiczną. Wyrazem tego jest koncentracja gospodarstw agroturystycznych w miejscowościach letniskowych, a tylko sporadycznie we wsiach położonych peryferyjnie. Z punktu widzenia rolników izolacja komunikacyjna, rozproszenie sieci osadniczej, niska gęstość zaludnienia oraz brak bezpośredniego dostępu do walorów wypoczynkowych, tj. jezior, lasu, utrudnia w dużym stopniu przyciągnięcie turystów. Aspekt geograficzny, czyli lokalizacja przestrzenna gospodarstwa rolniczego odgrywa w tym wypadku istotną rolę

w momencie podejmowania decyzji o uruchomieniu działalności agroturystycznej i decyduje o efektach ekonomicznych tej działalności.

Impulsy pobudzające podejmowanie przez rolników tej formy przedsiębiorczości mają zdecydowanie charakter zewnętrzny. Największy wpływ na podejmowanie działalności agroturystycznej wywierały instytucje lokalne, w tym zwłaszcza stowarzyszenia agroturystyczne, które poprzez swoich liderów kształtowały pozytywny stosunek rolników do agroturystyki. Uzyskiwany w ten sposób efekt społecznego przywództwa w środowisku wiejskim prowadził przede wszystkim do naśladowania wzorcowych postaw i zachowań. Ponadto prowadzona przez te organizacje działalność szkoleniowo-doradcza w licznych przypadkach prowadziła do przekształceń mentalności ludności rolniczej, a w konsekwencji do włączenia postaw przedsiębiorczości w system społecznie uznanych zachowań.

LITERATURA

1. Gralak K. (2002): Czynniki wpływające na podejmowanie działalności agroturystycznej przez rolników Maszynopis rozprawy doktorskiej. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW, Warszawa.
2. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (2001): *Działania w zakresie agroturystyki i turystyki wiejskiej*. „Biuletyn Informacyjny”, nr 5.

KATARZYNA GRALAK

ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA POWSTAWANIA I ROZWOJU GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono wyniki badań dotyczące wpływu czynników o charakterze zewnętrznym na podejmowanie działalności agroturystycznej przez rolników. Omówiono czynniki o charakterze przyrodniczo-krajobrazowym i społeczno-ekonomicznym. Szczególną uwagę zwrócono na rolę lokalnych instytucji w promowaniu i rozwoju agroturystyki.

KATARZYNA GRALAK

EXTERNAL CONDITIONING AGRITOURISM ENTERPRISES DEVELOPMENT

SUMMARY

The article presents the result of research focused on external factors that influence on starting to render agritouristic activity. There are showed the nature, economic and social factors. The conclusion emphasis the importance of local institutions in the process of agritourism development.

MARIA GRZYBEK
Uniwersytet Rzeszowski

ZARZĄDZANIE ŚRODOWISKOWE CZYNNIKIEM ZWIĘKSZAJĄCYM KORZYŚCI FIRM AGROBIZNESU

1. Wprowadzenie

W miarę postępującego rozwoju gospodarki rynkowej w Polsce sukces każdego przedsiębiorstwa na rynku, w tym także związanego z agrobiznesem, zaczyna być zależny nie tylko od rodzaju i jakości wytwarzanych dóbr, ale także od wizerunku przedsiębiorstwa, na który ma wpływ między innymi jawność i skuteczność jego działań w zakresie ochrony środowiska. Sprzyja temu wzrost społecznej świadomości proekologicznej, a także zaostrzone przepisy dotyczące działalności na rzecz ochrony środowiska.

Wzrastające znaczenie problematyki środowiskowej wywołuje konieczność wprowadzania przez przedsiębiorstwa, zwłaszcza te, które nastawione są na działania długofalowe, związane z umacnianiem swej pozycji na rynku, zarządzania środowiskowego. Pojęcie to, wywodzące się z angielskiego terminu *environmental management* [Nowosielski 1999], oznacza zarządzanie użytkowaniem, ochroną i kształtowaniem środowiska, czyli zarządzanie ochroną środowiska w szerokim znaczeniu – w sposób bezpośredni i pośredni, w procesach produkcyjnych oraz pozaprodukcyjnej aktywności społeczeństwa, jak również pojedynczych obywateli. Zarządzanie środowiskiem, zintegrowane z ogólnym systemem zarządzania, nosi nazwę zarządzania środowiskowego lub ekologicznego [Poskrobko 1998]. Od tego systemu, ze społecznego punktu widzenia, oczekuje się przede wszystkim efektów środowiskowych zbieżnych z zapobiegawczą strategią ochrony środowiska.

2. Historia powstania systemów zarządzania środowiskowego

Początkiem lat siedemdziesiątych XX wieku zapoczątkowano dyskusję nad skutkami postępującej degradacji środowiska naturalnego. W 1972 r. w Sztokholmie, na konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) nt.: „Ochro-

ny środowiska”, określono potrzebę rozpoczęcia skoordynowanych działań na rzecz ochrony środowiska. W tym samym roku został zaprezentowany przez Unię Europejską pierwszy program działań na rzecz ochrony środowiska. Od tego czasu nastąpił znaczny postęp w krajach wysoko rozwiniętych w prowadzeniu polityki środowiskowej [Folmer, Gabel, Opschoor 1996].

Konsekwencją podjętych działań było powołanie w 1991 r. przez Międzynarodową Izbę Handlową (ICC) Rady Biznesu na Rzecz Ekorozwoju (BCSD – Business Council for Sustainable Development). W 1992 r. Rada opracowała dokument pod nazwą Karta Biznesu na Rzecz Ekorozwoju, w którym ujęte zostały zasady będące wytycznymi do tworzenia systemów zarządzania środowiskowego. Spośród 16 zamieszczonych w dokumencie zasad do najistotniejszych należą [Poskrobko 1997]:

- uznanie ochrony środowiska za jeden z priorytetów działania firm,
- ujęcie zarządzania ochroną środowiska jako integralnej części zarządzania przedsiębiorstwem,
- ciągłe wdrażanie przedsięwzięć proekologicznych,
- kształcenie i odpowiednie motywowanie pracowników do dbałości o ochronę środowiska,
- ekologizację produktów i usług na każdym etapie ich życia,
- zapewnienie przestrzegania wszelkich norm ochrony środowiska obowiązujących w danym kraju.

Na przełomowej dla ochrony środowiska Konferencji ONZ – Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. opracowano zasady i program działań dotyczący ogólnosięwiatowego, zrównoważonego rozwoju pod nazwą „Agenda 21”. Myśl przewodnia „Agendy 21” głosi, iż „Światowa gospodarka musi zaspakajać ludzkie potrzeby i uzasadnione wymagania, ale jej wzrost nie powinien ograniczać możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń”.

Zasady Karty Biznesu Zrównoważonego Rozwoju oraz doświadczenia firm w zakresie zarządzania jakością, a także zarządzania użytkowaniem i ochroną środowiska zostały wykorzystane przez Brytyjski Instytut Standaryzacji do opracowania pierwszego systemu zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie – BS 7750. Normę tą opublikowano w 1992 r. W Unii Europejskiej natomiast, biorąc pod uwagę dokumenty konferencji w Rio de Janeiro oraz Piąty Program Ochrony Środowiska, w 1993 r. opracowano i przyjęto rozporządzenie w sprawie zarządzania środowiskowego oraz przeglądów ekologicznych – EEC 1863/93, znane pod nazwą Eko – Audit lub EMAS (Environmental Management and Audit Scheme) [Repetski 1997].

Międzynarodowa Organizacja Standaryzacji przystępując do prac nad procedurą zarządzania środowiskowego powołała Strategiczną grupę do spraw środowiska, tworząc Komitet Techniczny TC 207 odpowiedzialny za opracowanie całej serii norm związanych z zarządzaniem środowiskowym. W 1996 r. Mię-

dzynarodowa Organizacja Normalizacji (ISO) wprowadziła szereg norm serii ISO – 14000 [Tkaczyk, Bąk 1999]. Najważniejszą jest ISO – 14001, gdyż to ona określa System Zarządzania Środowiskiem, pozostałe normy natomiast są normami szczegółowymi.

3. Norma ISO 14001

Norma ta jest przystosowana do ustawodawstwa środowiskowego na całym świecie, gdyż została opracowana w sposób umożliwiający jej zastosowanie do różnych warunków geograficznych, kulturowych i społecznych. Z powodzeniem mogą ją wdrażać także polskie przedsiębiorstwa sfery agrobiznesu, zwłaszcza przemysł i przetwórstwo rolno-spożywcze.

Podstawowym zadaniem normy jest wspomaganie działań związanych z ochroną środowiska i zapobieganie zanieczyszczeniom w sposób wyważony z potrzebami społeczno-ekonomicznymi.

Norma ISO 14001 jest oparta na sześciu kryteriach:

- ma znaczenie ogólne,
- może być stosowana przez każdą jednostkę organizacyjną, tj. produkcyjną, handlową i usługową,
- jest proaktywna, co oznacza, że zmierza do zapobiegania szkodliwym oddziaływaniom na środowisko poprzez przewidywanie ryzyka szkodliwości środowiskowej,
- jest rozwojowa, gdyż jej celem jest ciągła poprawa skuteczności działań na rzecz środowiska,
- jest normą dobrowolną, z chwilą podjęcia przez kierownictwo decyzji o przyjęciu normy, jej przepisy stają się obowiązkowe,
- oparta jest na systemach wspieranych przez udokumentowane procedury [Matuszak–Flejszman 1998].

Ważnym aspektem normy jest fakt, że stanowi ona integralną część systemu zarządzania przedsiębiorstwem i wprowadza permanentny proces doskonalenia wszystkich pracowników danego przedsiębiorstwa w zakresie ochrony środowiska wewnątrz i na zewnątrz firmy.

4. Zarządzanie środowiskowe – wyzwaniem dla firm agrobiznesu

Podstawowym kryterium według, którego można podzielić korzyści płynące dla firm agrobiznesu z wdrożenia systemu zarządzania środowiskowego, to korzyści o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym. Wśród tych pierwszych na uwagę zasługują przede wszystkim:

1. **Zmniejszenie negatywnego oddziaływania na środowisko naturalne.** W obecnych czasach, kiedy zanieczyszczenie środowiska jest coraz większym problemem, w każdym kraju, podejmowanie działań przyczyniających się do

jego zmniejszenia, a nawet całkowitego zniwelowania jest bardzo istotnym przedsięwzięciem. W firmie, w której wprowadzono system występuje świadoma gospodarka materiałami, energią, odpadami, zrzutami, itp. prowadząca do maksymalnego ich ograniczenia, a przez to do zmniejszenia globalnego zanieczyszczenia.

2. **Poprawa wizerunku i prestiżu firmy w środowisku lokalnym.** Dzięki wdrożonemu systemowi, który ogranicza różnego rodzaju uciążliwości związane z negatywnym oddziaływaniem przedsiębiorstwa na najbliższe otoczenie jest ono wysoko cenione przez społeczność lokalną. Ponadto poprzez ciągłe dążenie do spełniania wymagań prawnych związanych z ochroną środowiska, firma cieszy się dużym uznaniem wśród władz lokalnych i zdywersyfikowanych organizacji ekologicznych.
3. **Zwiększenie konkurencyjności oferowanych dóbr i usług na rynku.** Wprowadzanie działań proekologicznych przez przedsiębiorstwa sfery agrobiznesu jest bardzo wysoko oceniane przez konsumentów, którzy coraz powszechniej przy zakupie artykułów spożywczych oraz usług kierują się względami „ekologicznymi”. Produkty te, ciesząc się rosnącym popytem na rynku, stają się bardziej konkurencyjne od pozostałych, przez co firma produkująca je umacnia swoją pozycję na rynku.
4. **Wywieranie pozytywnego wpływu na kontrahentów.** Firmy sfery agrobiznesu, stosując system zarządzania środowiskowego, mają prawo wymagać od dostawców środków produkcji oraz oferujących surowce (półprodukty) do dalszego przetwarzania wdrożenia przez nich systemu, co spowoduje większe jego rozpowszechnienie wśród podmiotów działających w agrobiznesie.
5. **Niwelowanie kosztów ogólnospołecznych związanych z organizacją oczyszczalni, wysypisk itp.** Występowanie w środowisku zakładów, które stosują system zarządzania środowiskowego uwalnia samorządy lokalne (regionalne) oraz budżet państwa od ponoszenia kosztów na organizację, budowę i eksploatację tego typu urządzeń infrastrukturalnych w rejonie.

Do korzyści wewnętrznych, wynikających ze stosowania systemu zarządzania środowiskowego należy zaliczyć:

1. **Reprezentowanie przez kierownictwo firmy i jej załogę wysokiej świadomości ekologicznej.** Wprowadzenie systemu do przedsiębiorstwa wymusza na wszystkich pracownikach dbałość o wzorową organizację pracy, odpowiednie kompetencje i wykształcenie oraz niezbędne przeszkolenie w zakresie stosowania systemu.
2. **Ograniczenie kosztów odszkodowań za skażenie środowiska naturalnego.** System sprawia, że przedsiębiorstwo nie ponosi kosztów związanych z ochroną i użytkowaniem środowiska.

3. **Znaczne zmniejszenie kosztów związanych z chorobami zawodowymi, z awariami urządzeń.** Wdrożenie systemu wiąże się z kompleksową poprawą realizacji procesów produkcyjnych, w wyniku czego ograniczana zostaje liczba awarii. System stwarza również gwarancję pracy w stabilnym przedsiębiorstwie czego rezultatem jest zmniejszenie ryzyka rozwoju chorób zawodowych, występują także prawnie zagwarantowane udogodnienia ubezpieczeniowe.
4. **Gwarancję bardzo dobrych jakościowo i bezpiecznych dla konsumentów wyrobów i usług.** Przedsiębiorstwa stosujące system, zgodnie z jego ideą, gwarantują dobra i usługi spełniające wymogi związane z ochroną środowiska w trakcie ich wytwarzania, użytkowania i likwidacji. Efektem jest pełne zaufanie klientów do dóbr i usług pochodzących z tych przedsiębiorstw.

Podsumowanie

Ochrona środowiska naturalnego zajmuje coraz bardziej znaczącą pozycję na arenie międzynarodowej, jak również w naszym kraju. Wśród dziedzin gospodarki, które decydują o bezpiecznym środowisku znajdują się liczne gałęzie agrobiznesu, dlatego tak ważne jest upowszechnianie wśród podmiotów działających w agrobiznesie stosowania systemu zarządzania środowiskowego. Z założenia jest to system ukierunkowany na ochronę środowiska naturalnego zarówno wewnątrz przedsiębiorstwa, jak też w jego otoczeniu, w związku z czym pozwala na kompleksowy rozwój firmy, zgodny z wymaganiami środowiskowymi i w pełni uzasadniony ekonomicznie. Poprzez podejmowanie działań proekologicznych przedsiębiorstwa osiągają wiele korzyści, w tym m. in.: bardzo pozytywnie wpływają na swój wizerunek i umacnianie pozycji rynkowej, a równocześnie na „dojrzałość ekologiczną” pracowników i konsumentów. Stosując system przedsiębiorstwa agrobiznesu realizują także ważny cel ogólnospołeczny jakim jest ochrona środowiska naturalnego.

LITERATURA

1. Nowosielski R. (1999): Od czystszej produkcji do zarządzania środowiskowego. Mat. Konf. Polskiego Forum ISO 9000, Warszawa, s. 199-210.
2. Poskrobko B. (1998): Zarządzanie środowiskowe. PWE, Warszawa.
3. Falmer H., Gabel L., Opschoor H. (1996): Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych. Wyd. Krupski i S-ka, Warszawa.
4. Poskrobko B. (1997): Przedsiębiorcy a ochrona środowiska. Cz. II. Zasady i systemy zarządzania środowiskiem w przedsiębiorstwie. Problemy Ekologii, nr 5.
5. Repetski A. (1997): Wprowadzenie do systemów zarządzania środowiskowego w świetle serii norm ISO – 14000. Przegląd Komunalny, nr 4.

6. Tkaczyk. S., Bąk G. (1999): System zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie a zrównoważony rozwój. Materiały Konferencyjne Polskiego Forum ISO – 9000. Warszawa, s. 23-26.
7. Matuszak–Flejszman A. (1998): Jakość a ochrona środowiska w świetle norm ISO, serii 14000. [w:] Jakość wyrobów w gospodarce rynkowej. AE, Kraków, s. 211-217.

MARIA GRZYBEK

ZARZĄDZANIE ŚRODOWISKOWE CZYNNIKIEM ZWIĘKSZAJĄCYM KORZYŚCI FIRM AGROBIZNESU

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano historię powstania systemu zarządzania środowiskiem oraz charakterystykę normy ISO – 14001. System ukierunkowany na ochronę środowiska naturalnego, zarówno wewnątrz przedsiębiorstwa, jak też w jego otoczeniu, pozwala na kompleksowy rozwój firmy zgodnie z wymaganiami środowiskowymi i jest w pełni uzasadniony ekonomicznie. Przeanalizowano wewnętrzne i zewnętrzne korzyści firm agrobiznesu wynikające z wdrożenia systemu zarządzania środowiskowego.

MARIA GRZYBEK

AN ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AS A FACTOR INCREASING ADVANTAGES OF AGRIBUSINESS COMPANIES

SUMMARY

The article shows history of rise of environment management systems and a description of ISO – 14001 norm.

The system directed to environment protection both inside of an enterprise and in its surroundings permits comprehensive development of the enterprise in accordance with environmental requirements. The system is economically justified.

Internal and external advantage of agribusiness firms resulting from applying of environmental management system was analysed too.

BEATA DONARSKA
Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy

WPŁYW POZIOMU INTENSYWNOŚCI NA EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW RODZINNYCH

1. Wstęp

Produkcja rolnicza charakteryzuje się obecnie w Polsce kilkakrotnie niższym poziomem intensywności niż w wysoko rozwiniętych krajach Unii Europejskiej. Pozycję rynkową gospodarstwa rolniczego kształtuje przede wszystkim jego efektywność. W perspektywie szanse rozwojowe zapewnią sobie tylko te gospodarstwa, które sprawnie i szybko dostosują swój kapitał, skalę produkcji oraz koszty wytworzenia do możliwości konkutowania na rynku. Wymaga to od rolników nabycia umiejętności podejmowania skutecznych decyzji poprzedzonych wnikliwą analizą ekonomiczną dotychczasowej działalności gospodarczej. Do nowej sytuacji muszą być także przygotowani doradcy.

Pojęcie intensywności stosowane jest w różnych dziedzinach życia i działalności ludzkiej. Pochodzi ono od łacińskiego słowa „*intensivus*”, tłumaczonego jako natężony, wzmożony. Ogólnie oznacza ono natężenie jakiegoś zjawiska lub działalności albo stosunek elementów stałych w danym rodzaju działalności [Rychlik, Kosieradzki 1981]. W rolnictwie elementem najbardziej stałym jest ziemia, dlatego też przez intensywność w tej dziedzinie rozumnie się poziom zaangażowania pracy żywej i uprzedmiotowionej przypadającą na jednostkę powierzchni. [Rychlik, Kosieradzki 1981]. Intensywność nie jest pojęciem jednoznacznym. Obecnie określanie intensywności produkcji dokonywane jest na dwa sposoby: poprzez badanie intensywności organizacji oraz intensywności produkcji. Rozróżnienie to jest podstawą znanej zasady: „ekstensywnie organizować – intensywnie produkować” [Andreae 1974].

Także pojęcie efektywności nie posiada jednoznacznej treści empirycznej. Konkretnie jego znaczenie wynika zazwyczaj z kontekstu analizy lub dodatkowego komentarza (np. efektywność inwestycji) [Kowalski 1992]. Przez słowo efektywność rozumie się pozytywny wynik, skuteczność, sprawność. Przymiotnik

efektywny pochodzi od łacińskiego słowa „*effectivus*” – skuteczny. Efektywność w ogólnym znaczeniu tego słowa oznacza stosunek dowolnego efektu do nakładów poniesionych na uzyskanie efektu (efektywność = efekt / nakład) [Manteuffel 1979]. Efektywność ekonomiczna jest to „relacja określonego efektu do danego czynnika produkcji” [Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza s. 139]. Analizując efektywność ekonomiczną na poziomie gospodarstwa można posługiwać się wieloma miarami i wskaźnikami, które grupowane są dla potrzeb analizy. Wśród miar bezwzględnych najczęściej używany jest zysk, dochód, bądź wartość dodana. Tak obliczona efektywność ekonomiczna ma postać nadwyżki. Ten rodzaj pomiaru efektywności preferowany jest przez zarządzających gospodarstwem (rolników), który za cel działalności produkcyjnej przyjmują maksymalizację dochodu. Jednak brak układu odniesienia dla miar bezwzględnych znacznie zubaża ich wartość [Osuch 1999]. Dlatego też w niniejszym artykule do pomiaru efektywności ekonomicznej posłużono wskaźnikami, czyli miarami względnymi. Odnoszone są w nich efekty działalności gospodarczej do poniesionych nakładów, kosztów, bądź zaangażowanych zasobów.

2. Cel i metoda badań

Celem przeprowadzonej analizy w 1999 r. była ocena wpływu intensywności produkcji na wyniki ekonomiczne oraz efektywność gospodarowania gospodarstw rodzinnych. Ocena ta oparta została głównie na analizie wskaźników sprawności ekonomicznej przez gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną [Mańko 2000].

Dla potrzeb niniejszego artykułu oraz przeprowadzenia analizy ekonomicznej zbiorowość badanych gospodarstw podzielono na pięć grup zróżnicowanych pod względem intensywności produkcji. Kryterium podziału był poziom ponoszonych kosztów bezpośrednich na 1 ha UR, który wynosił:

Grupa A – ekstensywne	– do 1 000 zł/ha
Grupa B – mało intensywne	– 1 000 – 2 000 zł/ha
Grupa C – średnio intensywne	– 2 000 – 3 000 zł/ha
Grupa D – wysoko intensywne	– 3 000 – 4 000 zł/ha
Grupa E – bardzo wysoko intensywne	– powyżej 4 000 zł/ha

Na podstawie przyjętego kryterium do poszczególnych grup zakwalifikowano ogółem 1428 gospodarstw, w tym: A- 403 (28%), B- 766 (53,5%), C- 194 (13,5%), D- 41 (3%), E- 24 (2%) gospodarstw.

3. Charakterystyka badanej zbiorowości

Badania przeprowadzono na grupie gospodarstw indywidualnych, prowadzących rachunkowość rolną w 1999 roku, w ramach Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych. Analizowana grupa składała się z go-

spodarstw wielostronnych i dwukierunkowych. Gospodarstwa te wyodrębniono według jednego z kryteriów klasyfikacji gospodarstw w Unii Europejskiej – typu rolniczego. Podstawą klasyfikacji według **typu rolniczego** jest udział poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej w gospodarstwie. **Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia** (SGM – Standard Gross Margin) jest nadwyżką wartości produkcji określonej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich, w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji [Goraj 2000]. Za **gospodarstwa wielostronne (mieszane)** uznano te, w których żadna z działalności nie przekracza $1/3$ SGM, a za **gospodarstwa dwukierunkowe**, te w których udział dwóch działalności zawiera się w przedziale od $1/3$ do $2/3$ SGM.

4. Wyniki badań

Podstawową kategorią wynikową była **produkcja**, określająca sumę wartości produktów roślinnych, zwierząt oraz produktów zwierzęcych potencjalnie towarowych. Kategoria ta oznacza więc wartość wytworzonych w gospodarstwie produktów, które mogą znaleźć się na rynku [Goraj 2000]. Przeciętna wartość produkcji wynosiła 115 tys. zł. Najwyższą wartość produkcji osiągnęły gospodarstwa w grupie o najwyższym poziomie intensywności (grupa E) i wyniosła ona 312 tys. zł, ponad dwukrotnie niższą wartość miały gospodarstwa w grupie A (o najniższej intensywności), która wyniosła 90 tys. zł.

Bardziej ogólną kategorią były **przychody** gospodarstwa, które obok wartości produkcji ujmują także przychody ze sprzedaży produktów ubocznych, usług oraz przychody finansowe gospodarstwa (dotacje, subwencje, odszkodowania, odsetki od lokat). Średnio wartość przychodów w analizowanych gospodarstwach wyniosła 117 tys. zł, najwyższą wartość osiągnęły gospodarstwa w grupie E (313 tys. zł), najniższą w grupie A (92 tys. zł). Inne kategorie wynikowe to: **nadwyżka bezpośrednia** (przychody minus koszty bezpośrednie), **wartość dodana brutto** (nadwyżka bezpośrednia minus koszty pośrednie) to kategoria, która nadaje się do porównywania gospodarstw niezależnie od własności czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału). Z kolei **wartość dodana netto** to wartość dodana brutto minus amortyzacja, czyli koszt zużycia środków trwałych. Tak dochodzimy do ostatniej kategorii wynikowej jaką był **dochód gospodarstwa rolniczego**, czyli wartość dodana netto minus koszty czynników zewnętrznych, czyli odsetki od kredytów i pożyczek, czynsze dzierżawne i opłatę pracy najemnej [Goraj 2000]. W miarę wzrastania poziomu intensywności produkcji wzrastają koszty produkcji. Koszty bezpośrednie głównie kształtują wielkość i wartość produkcji, najwyższe są w grupie E (134 tys. zł), ponad czterokrotnie niższe w grupie A (32 tys. zł). Podobnie jest w kosztach pośrednich, które najwyższą wartość osiągają w grupie E (63 tys. zł), najniższą w grupie A (16 tys. zł). Duże

różnice są w poziomie uzyskiwanego dochodu. W gospodarstwach w grupach A, B, C i D dochód rolniczy kształtował się na podobnym poziomie, od 21 tys. zł do 23 tys. zł. Natomiast aż trzykrotnie wyższy wystąpił w grupie E (67 tys. zł).

Podstawą analizy ekonomicznej była ocena dokonana na podstawie wskaźników sprawności ekonomicznej gospodarstw (tabela 1).

Tabela 1

Wybrane wskaźniki sprawności ekonomicznej w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną w 1999 r.

Wyszczególnienie	Koszty bezpośrednie w zł na 1 ha UR					
	średnio	do 1000	1000-2000	2000-3000	3000-4000	4000-20000
Wsk. udziału majątku trwałego	81,76	81,52	82,03	81,88	83,42	74,57
Wsk. zadłużenia	15,50	17,50	14,80	14,91	15,98	12,06
Wsk. udziału zadłużenia długoter.	11,86	13,34	11,29	11,32	13,75	8,73
Wsk. struktury zadłużenia	76,49	76,23	76,26	75,95	86,07	72,34
Wsk. udziału kapitału pracującego	14,60	14,32	14,46	14,53	14,35	22,10
Wsk. bieżącej płynności	3,59	3,22	3,64	3,73	5,43	4,90
Wsk. opłacalności (%)	124,28	130,24	124,48	117,72	114,61	127,46
Wsk. efektywności produkcji (%)	19,53	23,22	19,66	14,05	12,75	21,54
Wsk. efektywności majątku (%)	5,44	5,46	5,37	4,86	4,28	12,04
Wsk. efektywności kapitału (%)	6,43	6,61	6,30	5,71	5,09	13,70
Wsk. obrotowości majątku	0,28	0,24	0,27	0,32	0,34	0,56
Wsk. zdolności kredytowej	0,46	0,41	0,48	0,41	0,35	1,00
Wsk. wiarygodności kredytowej	1,52	1,41	1,57	1,54	1,44	1,94

Źródło: Obliczenia własne na podstawie wyników Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

W analizie bilansu bardzo istotnym jest **wskaźnik udziału majątku trwałego**, określany udziałem majątku trwałego w stosunku do majątku ogółem [Mańko 2000]. W Polsce gospodarstwa charakteryzują się dość dużym udziałem majątku trwałego. W grupach gospodarstw: A, B, C i D wskaźnik ten kształtował się na podobnym poziomie i wynosił około 82,0 %. Znacznie niższa wartość tego wskaźnika była w grupie E (75,0 %). Wszystkie analizowane gospodarstwa osiągnęły, jak na warunki Polskie, wysoki poziom zadłużenia. **Wskaźnik zadłużenia**, wyrażający stosunek zadłużenia ogółem do kapitału własnego [Mańko 2000], wyniósł od 12,0 % (grupa E) do 17,5% (grupa A). **Wskaźnik udziału kapitału pracującego** - stosunek kapitału pracującego do kapitału ogółem [Mańko 2000], najwyższy był w grupie E (22,0 %). W pozostałych grupach był na podobnym poziomie, około 14%. **Wskaźnik bieżącej płynności** jest to stosunek środków obrotowych do zobowiązań krótkoterminowych [Mańko 2000]. Wskazane jest, aby wielkość tego wskaźnika była powyżej 2 [Mańko 2000]. Stanowi to minimum zapewniające granicę bezpieczeństwa działalności. W analizowa-

nych grupach gospodarstw wartość wskaźnika kształtowała się na bezpiecznym poziomie, od 3,0 % do 5,0 %.

Ważnym wskaźnikiem z punktu widzenia prowadzenia gospodarstwa jest **wskaźnik opłacalności**. Przedstawia on relację wartości produkcji do poniesionych na nią kosztów [Mańko 2000]. Uzależniony jest on od rodzaju działalności. Wartość wskaźnika poniżej 100 % może wskazywać na trudności związane ze zwrotem nakładów poniesionych na produkcję, a tym samym na trudności w generowaniu zysków. Im wyższa wartość wskaźnika, tym produkcja jest bardziej opłacalna. W analizowanych gospodarstwach wskaźnik opłacalności jest korzystny i średnio wyniósł 124,0 %. Najwyższą wartość uzyskały gospodarstwa w grupie A (130,0 %), najniższą w grupie D (115,0 %). **Wskaźnik efektywności produkcji** jest relacją dochodu rolniczego netto do przychodów brutto czyli wartości produkcji końcowej brutto [Mańko 2000]. Średnio wyniósł on ok. 20,0 %, najwyższy był w grupie A (23,0 %), nieco niższy w grupie E (21,5 %), najniższy zaś w grupie D (około 13,0 %). **Wskaźnik efektywności majątku** określa stosunek dochodu rolniczego netto do wartości majątku [Mańko 2000]. Wartość tego wskaźnika w grupach od A do D niewiele się różni i waha się w granicach od ok. 4,0 % do 5,5 %. Znacznie wyższą wartość wskaźnik ten uzyskał w grupie E (ok. 12,0 %). **Wskaźnik efektywności kapitału** wyraża stosunek dochodu rolniczego netto do kapitału własnego [Mańko, 2000]. Najwyższą wartość wskaźnika uzyskały gospodarstwa w grupie E (14,0 %). W pozostałych grupach kształtuje się na podobnym poziomie od 5,0 % do 6,6 %. **Wskaźnik obrotowości majątku** jest relacją przychodów brutto do przeciętnego stanu majątku. Wskaźnik ten informuje o szybkości obrotu określonego składnika majątku, określając długość okresu unieruchomienia środków pieniężnych tkwiących w tym składniku majątku. Oznacza to ile razy w jednostce czasu miał miejsce obrót [Mańko 2000]. Wartość wskaźnika w analizowanych gospodarstwach jest niska (średnio wyniosła 0,28). Wraz ze wzrostem poziomu intensywności produkcji rośnie wartość wskaźnika, od 0,24 w grupie A do 0,56 w grupie E.

Ważne z punktu widzenia prowadzenia oraz dalszego rozwoju gospodarstwa są dwa ostatnie wskaźniki dotyczące spłaty zadłużenia (wskaźnik zdolności kredytowej i wskaźnik wiarygodności kredytowej). **Wskaźnik zdolności kredytowej**, wskazuje jaką część zadłużenia ogółem gospodarstwo może spłacić w ciągu roku z osiągniętej nadwyżki, którą może przeznaczyć na ten cel (po opłaceniu kosztów utrzymania rodziny). Najwyższą wartość wskaźnika osiągnęły gospodarstwa w grupie E (ok. 1,0). W pozostałych grupach gospodarstwa był znacznie niższy (poniżej 0,5). **Wskaźnik wiarygodności kredytowej** informuje ile razy osiągnięta nadwyżka przewyższa sumę rocznych rat kredytu, powiększonych o odsetki. Wskaźnik ten powinien być wyższy od jedności, nawet 1,5 [Mańko 2000]. We wszystkich analizowanych grupach gospodarstw wskaźnik przekro-

czył 1, powyżej 1,5 wyniósł w grupach: B (1,57 %) i C (1,54 %). Najwyższą wartość wskaźnika osiągnęły gospodarstwa w grupie E (1.94).

5. Podsumowanie i wnioski

Przedstawione wyniki badań nie wyczerpują wszystkich zagadnień związanych z sytuacją ekonomiczną polskich gospodarstw indywidualnych, które prowadziły rachunkowość w ramach Zunifikowanego Systemu Gospodarstw Rolniczych w 1999 roku. Wydaje się jednak, iż mogą być przydatne zarówno rolnikom jak i przede wszystkim służbom doradczym ODR z uwagi na tendencje niektórych gospodarstw do przeinwestowania swojego warsztatu pracy. Z przeprowadzonej analizy można wyciągnąć kilka wniosków.

1. Wyniki ekonomiczne, takie jak: produkcja, przychody, nadwyżka bezpośrednia, czy dochód rolniczy ściśle wiąże się ze wzrostem produkcji i powiększa się wraz z nią. Najlepsze wyniki osiągały gospodarstwa o najwyższym poziomie intensywności, które ponosiły najwyższe nakłady na 1 ha użytków rolniczych.
2. W analizowanych grupach gospodarstw występuje duży udział majątku trwałego, co obniża efektywność. Jedynie gospodarstwa najbardziej intensywne mają mniejszy udział majątku trwałego. Świadczy to o mniejszym unieruchomieniu majątku, czyli mniejszym udziale majątku trwałego w stosunku do majątku obrotowego, a w związku z tym lepszej organizacji tej grupy gospodarstw.
3. Najkorzystniejszą sytuację finansową, ocenianą za pomocą wskaźnika bieżącej płynności, charakteryzowały się gospodarstwa o wysokiej intensywności produkcji. Wysoka wartość tego wskaźnika zapewnia duże bezpieczeństwo na wypadek zagrożenia finansowego.
4. Najwyższa wartość wskaźnika opłacalności i efektywności produkcji osiągnęły gospodarstwa o najniższej intensywności produkcji. Natomiast najwyższa efektywność kapitału wystąpiła w grupie o najwyższej intensywności. Świadczyć to może o niższym niż w pozostałych grupach udziale majątku trwałego w stosunku do majątku obrotowego, co sprzyja wyższej efektywności wykorzystania majątku.

LITERATURA

1. Andreae B. (1974): Ekstensywnie organizować – intensywnie gospodarować. PWRiL, Warszawa.
2. Goraj L. (2000): Sieć danych rachunkowości gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (FADN). FAPA, Warszawa.
3. Kowalski Z. (1992): Wybrane problemy definiowania i oceny efektywności w rolnictwie. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 22-35.
4. Manteuffel R. (1981): Racjonalizacja produkcji w gospodarstwie rolniczym. LSW, Warszawa.
5. Mańko S. (2000): Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego, ATR Bydgoszcz.
6. Osuch D. (1999): Efektywność ekonomiczna zrestrukturyzowanych przedsiębiorstw rolnych powstałych w oparciu o majątek Skarbu Państwa. IERiGŻ, Warszawa.
7. Rychlik T., Kosieradzki M. (1981): Podstawowe pojęcia w ekonomice rolnictwa. PWRiL, Warszawa.

BEATA DONARSKA

WPLYW POZIOMU INTENSYWNOŚCI NA EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW RODZINNYCH

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę określenia wpływu poziomu intensywności na efektywność w gospodarstwach rodzinnych, które w roku 1999 prowadziły rachunkowość rolną w ramach Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (ZSRGR). Z przeprowadzonej analizy wynika, że największą efektywność, mierzoną efektami produkcyjnymi oraz dochodami pozwalającymi na prowadzenie i stwarzające możliwości rozwoju, mają gospodarstwa o najwyższym poziomie intensywności, mierzonej wielkością ponoszonych nakładów na 1 ha użytków rolniczych.

BEATA DONARSKA

THE INFLUENCE OF INTENSITY LEVEL OF FAMILY FARM EFFECTIVENESS

SUMMARY

The paper presents influence of intensive level into efficiency of family farms, which run by farmers, who calculation according to ZSGRG. From passed analyses, that the greatest efficiency, measure effect of produce and farm profit permit to run and become change for this farms, which have the highest of intensive level, measured size cost on 1 hectare of agricultural areas.

MAREK SMOLEŃ, LESŁAW URBAN
Uniwersytet Rzeszowski

PODATEK VAT W ROLNICTWIE

1. Wprowadzenie

Celem opracowania jest prezentacja ogólnych zasad związanych z wprowadzeniem podatku od towarów i usług (VAT) w rolnictwie, procedurą jego naliczania oraz formami i sposobami rozliczeń z odpowiednim Urzędem Skarbowym. Jest to zagadnienie nie do końca rozpoznane w rolnictwie i wielu producentów żywności napotyka na uchybienia proceduralne związane z brakiem praktyki i odpowiednich informacji na ten temat. Treść opracowania jest próbą oceny sytuacji w tym zakresie oraz przedstawienie najistotniejszych elementów związanych z tą formą rozliczeń, którą powinien poznać każdy kto jest zobowiązany do płacenia tego podatku. Znajomość istoty tego zagadnienia przez prowadzącego gospodarstwo rolne jest podstawą do podjęcia tego typu rozliczeń.

2. VAT w rolnictwie

Ustawą z dnia 20 lipca 2000 r. o zmianie o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym i ustawy o opłacie skarbowej, która w zasadniczej części obowiązuje od 4 września 2000 r. dokonano zmian wprowadzając opodatkowanie VAT sprzedaży produktów rolniczych oraz nisko przetworzonej żywności.

W ustawie o podatku VAT rolników podzielono na dwie grupy:

- **rolników ryczałtowych**, którzy nie są podatnikami VAT i korzystają przy sprzedaży swoich produktów rolnych ze zwolnienia od VAT, a mimo to mają możliwość częściowego, ryczałtowego otrzymywania zwrotu podatku naliczonego w dokonywanych przez nich zakupach,
- **rolników rozliczających się na zasadach ogólnych**, którzy są zarejestrowanymi podatnikami VAT, mającymi możliwość odzyskiwania całości podatku naliczonego VAT w dokonanych przez nich zakupach towarów i usług. O tym, do której kategorii zaliczy się rolnika decyduje w dużej mierze on sam (Dz. U. Nr 68, 2000).

W chwili wejścia w życie regulacji VAT-u w rolnictwie, wszyscy rolnicy mają status rolników ryczałtowych, za wyjątkiem tych, którzy dokonując sprzedaży produktów rolnych są obowiązani do prowadzenia ksiąg rachunkowych.

Dotyczy to rolników będących osobami fizycznymi, których przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 800 000 EURO, co spowodowało, że od roku 2000 prowadzą księgi rachunkowe. Rolnicy ci nie mogą być rolnikami ryczałtowymi, są rolnikami - podatnikami opodatkowanymi na zasadach ogólnych. Rolnik ryczałtowy - spełniający określone ustawowo warunki - może zrezygnować z tego statusu, stając się rolnikiem-podatnikiem opodatkowanym na zasadach ogólnych [Zubrzycki 2000].

2.1. Działalność rolnicza według ustawy o VAT

W pkt 12 art. 4 ustawy postanowiono, że ilekroć w ustawie mowa jest o działalności rolniczej - rozumie się przez to produkcję roślinną i zwierzęcą, w tym również produkcję materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcję warzywniczą, gruntową, szklarniową i pod folią, produkcję roślin ozdobnych, grzybów uprawnych i sadowniczą, hodowlę i produkcję materiału zarodowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych, produkcję zwierzęcą typu przemysłowego lub fermowego oraz hodowlę ryb słodkowodnych i pozostałych zwierząt wodnych żywych, a także uprawy w szklarniach i ogrzewanych tunelami foliowymi, uprawy grzybni, uprawy roślin „in vitro”, fermową hodowlę i chów drobiu rzeźnego i nieśnego, wylęgarnie drobiu, hodowlę i chów zwierząt futerkowych i laboratoryjnych, hodowlę dżdżownic, hodowlę jedwabników, prowadzenie pasiek oraz hodowlę i chów innych zwierząt poza gospodarstwem rolnym jak również sprzedaż produktów gospodarki leśnej i łowieckiej, z wyjątkiem drewna liściastego, iglastego i egzotycznego (Dz. U. Nr 68, 2000).

2.2. Gospodarstwo leśne według ustawy o VAT

Gospodarstwem leśnym w rozumieniu ustawy o VAT jest gospodarstwo prowadzone, przez podatnika, na którym ciąży obowiązek podatkowy w podatku leśnym, w rozumieniu przepisów o lasach. Opodatkowaniu podatkiem leśnym podlegają wszystkie lasy za wyjątkiem, tych które są:

- nie związane z gospodarką leśną,
- zajęte na ośrodki wypoczynkowe, działki budowlane i rekreacyjne,
- wyłączone decyzjami administracyjnymi z gospodarki leśnej na cele inne niż leśne.

Obowiązek podatkowy o podatku leśnym ciąży na osobach fizycznych, osobach prawnych, jednostkach organizacyjnych nie mających osobowości prawnej, które:

- są właścicielami albo samoistnymi posiadaczami lasów,
- posiadają lasy stanowiące własność Skarbu Państwa lub gminy na podstawie zawartej umowy lub innego tytułu prawnego, a także bezumownie.

Obowiązek podatkowy w podatku leśnym od lasów pozostających w zarządzie Lasów Państwowych oraz wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, nie objętych obowiązkiem podatkowym ciąży odpowiednio na nadleśnictwach i na jednostkach organizacyjnych Agencji Rolnej Skarbu Państwa, faktycznie władających lasami (Dz. U. art.14, 2000).

3. Rolnicy ryczałtowi i ryczałtowany zwrot podatku

Gospodarstwem ryczałtowym jest ten podmiot, który dokonując sprzedaży wyprodukowanych przez siebie produktów rolniczych, korzysta ze zwolnienia od podatku VAT. Rolnikiem ryczałtowym jest zatem ten rolnik, który nie ma obowiązku prowadzenia ksiąg rachunkowych na podstawie ustawy o rachunkowości i nie zrezygnował z przysługującego mu zwolnienia od VAT w zakresie sprzedaży wytworzonych przez siebie produktów rolniczych [Zubrzycki 2000]. Podkreślić należy, że rolnik ryczałtowy korzystający przy sprzedaży swoich produktów rolnych ze zwolnienia od VAT, nie dolicza do ich ceny podatku w stawce 3%. Stawka ta na produkty rolnicze nie dotyczy rolników ryczałtowych, gdyż oni swoje produkty sprzedają bez VAT, jako zwolnione od tego podatku. Rolnicy ci otrzymują natomiast od nabywców wyprodukowanych i sprzedawanych przez siebie produktów rolnych kwoty ryczałtowanego zwrotu podatku, doliczone do cen sprzedawanych produktów. Ponieważ rolnikiem ryczałtowym jest podmiot dokonujący sprzedaży produktów rolniczych określonych w ustawie, przymiot rolnika ryczałtowego ma każdy korzystający ze zwolnienia od VAT podmiot sprzedający te produkty tzn. nie tylko potocznie rozumiany rolnik będący producentem upraw polowych i łąkowych, lecz również np. pszczelarz, ogrodnik, hodowca trzody chlewnej, bydła, owiec, koni, ptactwa i ryb [Czarkwiani, Majszechak 1993], natomiast na kupującym od rolnika ryczałtowego podatnika VAT ciąży obowiązek doliczenia do ceny produktu rolnika kwoty tzw. ryczałtowanego zwrotu podatku, wynoszącego 3% ceny netto tego produktu i przekazania tej kwoty rolnikowi. Rolnik otrzymanej kwoty nie musi odprowadzać do urzędu skarbowego gdyż jest to dla niego rekompensata z tytułu podatku zapłaconego przy zakupie środków produkcji.

Jeżeli rolnik ryczałtowy będzie sprzedawał inne towary niż wymienione w ustawie, sprzedaż tych towarów nie będzie wolna od VAT, a podlegać będzie podatkowi w stawce przewidzianej dla sprzedaży danego towaru.

We wszystkich systemach podatkowych, w których obowiązują podatki pośrednie o charakterze podatków od wartości dodanej, podstawowym problemem i celem rozwiązań stosowanych w stosunku do rolnictwa jest umożliwienie rol-

nikom odzyskania części wydatków związanych z nabyciem opodatkowanych środków produkcji rolniczej.

Najczęściej stosowaną formą rekompensaty tych wydatków dla producentów surowców rolniczych jest tzw. model stawki ryczałtowanej. Polega ona na tym, że cenę sprzedaży produktów rolniczych podwyższa się o kwotę wynikającą z zastosowania tej stawki. Dlatego też w ustawie o podatku VAT w rolnictwie wprowadzono pojęcie „ryczałtowanego zwrotu podatku”.

Zwrot ten przysługuje z tytułu nabycia niektórych środków produkcji dla rolnictwa, opodatkowanych podatkiem od towarów i usług, rolnikowi ryczałtowemu dokonującemu sprzedaży produktów rolniczych pochodzących z własnej działalności rolniczej zwolnionej od podatku, oraz podatnikowi podatku od towarów i usług, który rozlicza ten podatek. Kwota ryczałtowanego zwrotu podatku wypłacana jest rolnikowi ryczałtowemu przez podmiot nabywający od niego produkty rolnicze.

Ustalono, że w Polsce stawka tegoż ryczałtowanego zwrotu podatku wynosi 3%, co oznacza, że rolnicy ryczałtowi w wyniku objęcia VAT-em rolnictwa będą otrzymywać od zarejestrowanych jako podatników VAT nabywców (punktów skupu, hurtowni, przetwórni itd.) kwotę zwiększoną z tytułu sprzedaży swoich produktów o 3%. Jest to kwota niwelująca w sposób ryczałtowy skutki obciążenia rolników VAT-em w cenach nabywanych przez nich środków produkcji. Nie nalicza tej kwoty rolnik ryczałtowy, lecz podatnik będący nabywcą produktów rolnika. Cały ciężar obciążenia ceny produktu rolnika kwotą ryczałtowanego podatku i przekazania rolnikowi tej kwoty, przerzucono na nabywców tych produktów [Kubacki, Zubrzycki 2000].

3.1. Obowiązki rolnika ryczałtowego i korzyści z powodu wprowadzenia ryczałtowanego zwrotu podatku

Aby uzyskać ryczałtowany zwrot podatku rolnik ryczałtowy musi przede wszystkim dokonać sprzedaży jakiegoś produktu rolniczego z listy określonej w załączniku nr 8 do ustawy zarejestrowanemu, rozliczającemu VAT tego podatku, gdyż zwrot tego podatku otrzyma od nabywcy produktu. Ponadto rolnicy ci zobowiązani są do:

- założenia rachunków bankowych, na które nabywający od nich produkty rolnicze podatnicy będą mogli dokonać zapłaty należności za te produkty, co pozwala im jednocześnie na odzyskanie kwoty zapłaconego rolnikowi ryczałtowanego zwrotu podatku;
- przyjmowania od nabywców produktów rolniczych oryginałów wystawianych przez nich faktur VAT RR (RR oznacza skrót od rolnika ryczałtowego) dokumentujących dokonaną przez rolnika sprzedaż oraz przechowy-

wania oryginałów tych faktur przez okres 5 lat, licząc od końca roku, w którym fakturę wystawiono;

- dysponowania przy sprzedaży produktów rolniczych - jeżeli rolnik ryczałtowy jest osobą fizyczną - dowodem osobistym lub innym dokumentem stwierdzającym jego tożsamość;
- podawania kupującemu danych niezbędnych do wystawienia przez tego ostatniego faktury VAT RR w postaci swojego imienia i nazwiska, numeru NIP, PESEL oraz adresu, a także banku i numeru swojego rachunku bankowego;
- czytelnego podpisania wystawionej przez nabywcę faktury VAT RR zawierającej m.in. oświadczenie, że jest on rolnikiem ryczałtowym zwolnionym od VAT.

Zaznaczyć również należy, że zryczałtowany zwrot podatku rolnik ryczałtowy może otrzymać jedynie od zarejestrowanego podatnika VAT, który rozlicza ten podatek, tzn. nie korzysta ze zwolnienia od tego podatku [Łędziewicz 2000].

Podstawową korzyścią jaką mają rolnicy zryczałtowani z wprowadzenia instytucji zryczałtowanego zwrotu podatku jest otrzymywanie przez nich wyższej o 3% kwoty z tytułu sprzedaży produktów rolniczych. Istotnym jest przy tym fakt, że kwota zryczałtowanego zwrotu podatku nie może być uznana za część już istniejącej ceny produktu rolniczego.

3.2. Uprawnienia i obowiązki nabywców produktów rolniczych od rolników ryczałtowych

Na kupującego od rolnika ryczałtowego produkty rolnicze nałożono obowiązek udokumentowania tej transakcji kupna-sprzedaży. Nabywający produkty podatek VAT, rozliczający ten podatek, ma obowiązek wystawić fakturę dokumentującą zakup tych produktów, oznaczoną jako „faktura VAT RR”.

Jak każdy rozliczający VAT podatnik, nabywca produktów rolniczych od rolników ryczałtowych obowiązany jest prowadzić ewidencję sprzedaży i zakupów, które będą pozwalać mu na prawidłowe sporządzanie deklaracji VAT.

W przypadku ewidencji zakupów zwrócić należy uwagę, że w przypadku gdy nabywca dokonuje jednocześnie zakupów zwolnionych od VAT od rolników ryczałtowych, od których nalicza kwotę zryczałtowanego zwrotu podatku oraz od innych rolników czy też podmiotów opodatkowanych VAT swoją sprzedaż na zasadach ogólnych, wygodnie będzie prowadzić w dwóch rejestrach zakupów.

Pierwsza ewidencja zakupów obejmować powinna wystawiane przez podatnika - nabywcę faktury VAT RR dokumentujące kupno produktów rolniczych od rolników ryczałtowych, w tym wynikające z tych faktur kwoty zryczałtowanego zwrotu podatku, a druga ewidencja dokumentować powinna zakupy dokonywane

od pozostałych podatników podatku VAT i otrzymywane od tych podmiotów faktury VAT wraz z wynikającymi z nich kwotami podatku naliczonego.

Zasadnicze uprawnienie jakie przysługuje nabywcom produktów rolniczych od rolników ryczałtowych jest efektem nałożonego na tych nabywców obowiązku doliczania do ceny tych produktów kwoty zryczałtowanego zwrotu podatku VAT należnego rolnikom ryczałtowym. Odzyskanie tej kwoty odbywa się poprzez powiększenie u wystawcy faktury VAT RR podatku naliczonego, obniżającego podatek należny wynikający z wystawionych przez niego faktur dokumentujących jego sprzedaż.

Wspomniany wyżej obowiązek prowadzenia ewidencji sprzedaży i zakupów przez nabywców produktów rolniczych pozwala na dokonanie analizy ukazującej jak zmieniła się sytuacja tychże nabywców dotycząca kwot podatku naliczonego i należnego przed wprowadzeniem VAT-u w rolnictwie oraz po jego zmianie.

4. Rolnicy rozliczający się na zasadach ogólnych

Rezygnacja rolnika ryczałtowego ze zwolnienia od podatku VAT przy sprzedaży produktów rolniczych, a tym samym przejście na ogólne zasady opodatkowania VAT, może nastąpić jedynie wówczas, gdy rolnik ryczałtowy spełni łącznie następujące warunki:

- osiągnie za poprzedni rok podatkowy wartość sprzedaży produktów rolniczych przekraczającą 20 000 zł, z wyłączeniem wartości sprzedaży produktów importowanych oraz wartości sprzedaży w stanie nieprzetworzonym nabytych wcześniej produktów rolniczych;
- dokona w urzędzie skarbowym odpowiedniego zgłoszenia rejestracyjnego. Zgłoszenie, o którym mowa, dokonuje się we właściwym dla rolnika urzędzie skarbowym, na formularzu VAT-R „zgłoszenie rejestracyjne podatnika podatku od towarów i usług lub podatku akcyzowego”;
- przez okres co najmniej trzech kolejnych miesięcy poprzedzających bezpośrednio, od którego rolnik ten rezygnuje ze zwolnienia, będzie prowadził odpowiednią ewidencję sprzedaży;
- rozpocznie prowadzenie ewidencji sprzedaży i zakupów towarów i usług umożliwiającą sporządzanie deklaracji dla potrzeb podatku od towarów i usług.

Jeżeli rolnik ryczałtowy zrezygnuje ze zwolnienia od podatku VAT to dopiero po upływie trzech lat od daty tej rezygnacji i przejścia na ogólne zasady opodatkowania będzie mógł ponownie skorzystać ze zwolnienia od podatku przysługującego rolnikowi ryczałtowemu.

4.1. Korzyści rolników rozliczających podatek VAT na zasadach ogólnych

Jak wynika z podstawowej zasady podatku od towarów i usług, istnieje prawo do obniżenia podatku należnego o kwotę podatku naliczonego w fakturach dokumentujących nabycie towarów i usług. W sytuacjach, kiedy kwota podatku naliczonego, jest wyższa od kwoty podatku należnego (występuje nadwyżka podatku naliczonego nad należnym), a podatnik spełnił określone przepisami warunki, przysługuje temu podatnikowi zwrot tej nadwyżki z Urzędu Skarbowego. Prawo obniżenia podatku należnego o podatek naliczony, obarczone jest przez wiele ustawowych ograniczeń, które warto znać i o ich stosowaniu pamiętać, gdyż nie branie ich pod uwagę przy rozliczaniu z Urzędem Skarbowym narazić może, na poważne konsekwencje finansowe. Do podstawowych ograniczeń występujących najczęściej w praktyce zaliczyć należy:

- obniżenie kwoty podatku należnego o kwotę podatku naliczonego, nie stosuje się do nabywania przez podatnika VAT towarów i usług służącej sprzedaży zwolnionej od podatku;
- obniżenia podatku należnego o podatek naliczony, nie stosuje się w sytuacji gdy podatnik nabywa samochody o dopuszczalnej ładowności do 500 kilogramów. Jednakże ograniczenie to nie dotyczy przypadków, gdy odsprzedaż stanowi przedmiot działalności podatnika, czyli faktura, gdy nabywca samochodu jest podatnikiem prowadzącym działalność handlową w zakresie sprzedaży samochodów. Ograniczenie w obniżaniu podatku należnego o podatek naliczony nie występuje więc, przy nabywaniu samochodów innych niż o ładowności 500 kg. Oznacza to, iż rolnik rozliczający się na zasadach ogólnych kupuje samochód, którego ładowność przekracza 500 kg oraz posiada fakturę stwierdzającą nabycie własnego samochodu, przysługuje mu prawo odliczenia podatku naliczonego;
- obniżenie kwoty podatku należnego o naliczony, nie stosuje się przy nabyciu paliw silnikowych lub benzynowych. Oznacza to, że nie można odliczyć podatku naliczonego od paliw benzynowych używanych do napędu samochodów osobowych oraz innych o dopuszczalnej ładowności do 500 kg. Tak, więc rolnik rozliczający się na ogólnych zasadach, ma prawo do odliczenia podatku naliczonego w następujących przypadkach gdy:
  - a) dokonuje zakupu paliw benzynowych do napędu samochodów innych niż osobowe;
  - b) dokonuje zakupu oleju napędowego oraz gazu płynnego używanych jako paliwa do wszelkich samochodów, w tym także do samochodów osobowych i innych o dopuszczalnej ładowności nie przekraczającej 500 kg;
  - c) dokonuje zakupu benzyny, oleju napędowego oraz gazu płynnego, używanych jako paliwa do napędu innych pojazdów niż samochodowe tj. motocykli, ciągników i maszyn rolniczych.

- obniżenie kwoty podatku należnego o kwotę podatku naliczonego, nie stosuje się do podatników, którzy nie dokonali zgłoszenia rejestracyjnego, bądź z rejestru podatników VAT zostali wykreśleni. Warunkiem odliczenia podatku naliczonego jest prowadzenie działalności opodatkowanej podatkiem od towarów i usług. Dlatego też rolnik, który na podstawie przepisów o rachunkowości, bądź w związku z rezygnacją z rozliczeń w systemie ryczałtowym zobowiązany jest, aby móc korzystać z odliczeń, przed dniem dokonania pierwszej czynności podlegającej opodatkowaniu złożyć w Urzędzie Skarbowym zgłoszenie rejestracyjne VAT – R. Konsekwencją złożenia takiego druku, a więc nie dokonania rejestracji w Urzędzie Skarbowym jako płatnik podatku VAT na zasadach ogólnych, jest utrata prawa do obniżenia podatku należnego jako podatek naliczony przy zakupie towarów i usług. Dlatego warto o tym obowiązku pamiętać, gdyż skutki niedopełnienia tych formalności mogą okazać się dotkliwe.

Przepisy prawa o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym oraz rozporządzenia do tej ustawy przewidują jeszcze inne wyjątki od zasady obniżenia podatku należnego o podatek naliczony, jednak wystąpienie ich w przypadku działalności rolniczej jest znikome.

5. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie następujących spostrzeżeń:

1. Wprowadzenie podatku VAT w rolnictwie spowodowało wśród rolników konieczność:
  - przechowywania dokumentów przez okres 5 lat;
  - założenia rachunku bankowego, jako niezbędnego elementu przy rozliczeniach rolnika ryczałtowego z nabywcą jego produktów;
  - podróży do odpowiednich placówek, w celu zdobycia dokładnych informacji na temat podatku VAT w rolnictwie;
  - poszerzania wiedzy na temat przepisów podatkowych.
2. Obowiązek okresowych rozliczeń z odpowiednim urzędem skarbowym spoczywa na nabywcy produktów rolniczych (w przeciwieństwie do ogólnie obowiązujących zasad opodatkowania podatkiem VAT, gdzie ten obowiązek spoczywa na sprzedającym).
3. Rolnicy ryczałtowi sprzedający produkty z własnej działalności otrzymują od nabywców, z tytułu tej sprzedaży kwotę o 3% większą od ceny sprzedawanych towarów.
4. Przyjęty model zryczałtowanego zwrotu podatku przyspieszy realizację w stosunku do rolników, płatności należności za te produkty, na które dotychczas oczekiwali po kilka miesięcy.

5. Konieczność rozliczeń rolnika ze sprzedawcą na rachunku bankowym, powoduje wyeliminowanie obrotu gotówkowego w rolnictwie,
6. Okres wprowadzenia rozliczeń z tytułu podatku VAT w rolnictwie jest krótki, jednak na podstawie wstępnych analiz można stwierdzić szereg formalnych nieprawidłowości i niedociągnięć będących konsekwencją:
  - posiadania kopii faktury VAT RR zamiast oryginału;
  - braku potwierdzeń dokonania zapłaty za płody rolne na rachunek bankowy rolnika ryczałtowego;
  - nieznajomości przepisów dotyczących zasad opodatkowania podatkiem od towarów i usług;
  - niewiedzy o konieczności przechowywania dokumentów przez okres 5 lat.
7. Podmiot rozliczający się ryczałtowo winien sprzedawać tylko te produkty rolnicze które zostały wytworzone we własnym gospodarstwie.

Produkcja rolnicza jest złożoną i zróżnicowaną działalnością zarówno pod względem przyrodniczym, techniczno-organizacyjnym jak i ekonomiczno-społecznym. Wnikliwe rozpoznanie tych zagadnień stanowi podstawę ekonomicznej sprawności działania. Elastyczność procesu decyzyjnego dostosowana do zmian warunków rynkowych jest możliwa wówczas, gdy producenci żywności podejmują bieżącą edukację aktualizującą ich wiedzę oraz wskazują racjonalny sposób działania z wykorzystaniem wszelkich możliwych szans.

LITERATURA

1. Czarkwiani J., Mąszczyk H. (1993): Vademecum podatnika, zwolnienia w podatku od towarów i usług, nr 22, Difin sp. z o.o. Warszawa.
2. Kubacki R. (2000): Leksykon podatku dochodowego od osób fizycznych 2000 – 500 interpretacji i wyjaśnień.
3. Łędziewicz D. (2000): Zryczałtowane formy opodatkowania - 2000. Oficyna Wydawnicza Unimex Wrocław.
4. Zubrzycki J. (2000): Leksykon VAT 2000. 800 rad, wyjaśnień i interpretacji. Oficyna Wydawnicza Unimex Wrocław.
5. Zubrzycki J. (2000): VAT w rolnictwie w pytaniach i odpowiedziach. Oficyna Wydawnicza Unimex Wrocław.
6. Dz. U. z 2000 r. Nr 68. Art. 16 ust. 1.
7. Dz. U. z 2000 r. Nr 68. Art. 12 ust. 1.
8. Dz. U. z 2000 r. Nr 68. Art. 14 ust. 1.
9. Dz. U. z 2000 r. Nr 68. Art. 7 ust. 1.

MAREK SMOLEŃ, LESŁAW URBAN

PODATEK VAT W ROLNICTWIE

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono istotę podatku pośredniego VAT w rolnictwie. Zaprezentowano obowiązki i korzyści rolników ryczałtowych oraz rozliczających się na zasadach ogólnych. W praktyce podatki pośrednie są tymi, w których osoba wskazana jako podatnik ma prawo do przerzucenia tego podatku na inny podmiot gospodarczy. Artykuł zawiera istotne informacje ekonomiczne, organizacyjne i edukacyjne.

MAREK SMOLEŃ, LESŁAW URBAN

VAT IN AGRICULTURE

SUMMARY

The paper introduces the essence of indirect tax i.e., VAT in agriculture. The obligations and benefits to farmers paying the lump-sum tax as well as those paying apportioned tax are also presented.

In practice however, indirect taxes are such taxes that the tax-payer can shift on to other economic entities. The article contains essential economical, organizational and educational information.

INFORMACJE

EUGENIUSZ KOŚMICKI
Akademia Rolnicza w Poznaniu

LEKSYKON ROLNICTWA – PODSTAWOWE PROBLEMY I ASPEKTY PRODUKCJI ROLNEJ*

Aż do połowy lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku ukazywały się wszechstronne leksykony o rolnictwie. Później nastąpiła charakterystyczna przerwa trwająca aż do lat dziewięćdziesiątych XX wieku. W tym okresie ogromnie wzrosła wiedza i osiągnięcia naukowe we wszystkich działach i aspektach produkcji rolnej. Przedstawiony tutaj „Leksykon rolnictwa” został opracowany przez dr Ingrid Alsing przy udziale całego zespołu ekspertów, którzy zajęli się szczegółowymi problemami rolnictwa: A. Fleischmann gospodarką rynkową, prof. K. Guthy mleczarstwem, G. Hechler uprawą tytoniu, G. Rossbauer uprawą chmielu, prof. F. Schmaunz księgowością, dr H. J. Ruhdel gospodarką stawową, J. Schlaghecken polową uprawą warzyw, prof. I. Schneider-Böttcher rolnymi gospodarstwami domowymi, dr P. Bach problemami makroekonomicznymi rolnictwa.

„Leksykon rolnictwa” jest dziełem niezwykłym, bowiem w możliwie krótkiej, prostej, zrozumiałej i poglądowej formie przedstawiono w nim podstawowe problemy współczesnego rolnictwa. Leksykon w podręcznej, niejako w skoncen-

---

* Lexikon Landwirtschaft. Pflanzliche Erzeugung. Tierische Erzeugung. Landtechnik/Bauwesen. Ökologischer Landbau. Betriebslehre. Landwirtschaftliches Recht. (Leksykon rolnictwa. Produkcja roślinna. Produkcja zwierzęca. Technika rolna/budownictwo. Rolnictwo ekologiczne. Nauka o przedsiębiorstwie. Prawo rolne). IV. überarbeitete und erweiterte Auflage. Gemeinsam mit einem Expertenteam stellte Dr. Ingrid Alsing dieses Lexikon zusammen, Stuttgart 2002, VerlagsUnion Agrar – Eugen Ulmer, ISBN 3-8001-3930-8, ss. 909.

trowanej formie, daje nam wszechstronną informację o rolnictwie i gospodarce żywnościowej. Umożliwia poznanie najważniejszych problemów rolnictwa w warunkach szybko rozwijającej się specjalizacji i technicyzacji. Wydanie czwarte różni się od dotychczasowych (1–3 wyd. – BLV – Verlagsgesellschaft mbH, München), gdyż w szerokim zakresie uwzględnia ekologiczne problemy produkcji rolnej, jak też problemy rolnictwa ekologicznego, a także nowe ukie-
runkowanie produkcji rolnej. Począwszy od przełomu lat 2000/2001 nastąpiła w Niemczech zasadnicza zmiana koncepcji dalszego rozwoju rolnictwa, w związku z przyjęciem koncepcji przynajmniej częściowej modernizacji ekologicznej gospodarki, w tym również rolnictwa. Nowa minister Ministerstwa Ochrony Konsumentów, Wyżywienia i Rolnictwa w Niemczech Renate Künast głosi słynne już hasło „klasa zamiast masy”, a więc zwraca ona szczególną uwagę na problemy produkcji jakościowej, zamiast ciągłego ilościowego powiększania produkcji rolnej. Podkreśla się również podstawowe problemy trwałości produkcji rolnej i gospodarki żywnościowej przywiązując dużą wagę do odnawialnych źródeł energii, rozwoju agroturystyki, zachowania regionalnych struktur produkcji rolnej i przetwórstwa, a także chowu zwierząt zgodnego z wymogami gatunkowymi. Aby ułatwić konsumentom ocenę produkowanej żywności, wprowadzono również dwa, nowe znaki towarowe (jeden dla produktów rolnictwa ekologicznego, a drugi dla przejrzystych struktur produkcji rolnej w rolnictwie konwencjonalnym).

Jest oczywiste, że istniejący „Leksykon rolnictwa” nigdy nie zastąpi całkowicie specjalistycznej literatury rolniczej. Może on jednak pełnić rolę znakomitego poradnika dostarczającego „natychmiastowej” szybkiej pomocy dla pracujących w rolnictwie, a także w związanych z rolnictwem działach gospodarki. Korzystanie z „Leksykonu rolnictwa” oszczędza cenny czas dostarczając jednocześnie wartościowej informacji. Ujęte są tutaj wszystkie działy rolnictwa, a także powiązania pomiędzy nimi – przy tym hasła „Leksykonu” ujęte są alfabetycznie.

Nie sposób w krótkim omówieniu wskazać na wszystkie hasła tego obszernego, chociaż bardzo podręcznego „Leksykonu”. Podstawowe tematy „Leksykonu” można określić w sposób następujący:

- produkcja roślinna (zboża, okopowe, rośliny oleiste, rośliny włókniste);
- uprawa chmielu, kultury specjalistyczne, polowa uprawa warzyw;
- nasiennictwo i uprawa nowych odmian;
- ochrona roślin w głównych aspektach (biologiczna, chemiczna, techniczna);
- trwałe użytki zielone;
- gospodarka leśna;
- agrometeorologia;
- podstawowe problemy hodowli i chowu zwierząt (bydło, trzoda chlewna, owce, konie, kozy, drób);

- anatomiczne podstawy i fizjologia w hodowli zwierząt;
- problemy wyżywienia zwierząt;
- gospodarka stawowa (hodowla ryb słodkowodnych);
- technika w produkcji roślinnej i zwierzęcej (zbiór plonów, zbiór pasz, konserwowanie paszy, mechanizacja produkcji zwierzęcej);
- technika transportowa i ciągniki;
- podstawowe problemy rolnictwa ekologicznego;
- energia i budynki inwentarskie w produkcji rolnej;
- praca rolnicza i rolne gospodarstwo domowe;
- problemy ekonomiczne rolnictwa w gospodarce rynkowej;
- historia rolnictwa i polityka rolna (łącznie ze Wspólną Polityką Rolną Unii Europejskiej);
- podstawowe problemy społeczne wsi i rolnictwa (łącznie z problemami subwencji i opodatkowania);
- nauka o współczesnym gospodarstwie rolnym.

Jeśli chodzi o zboża, najwięcej uwagi poświęcono w „Leksykonie” pszenicy, jęczmieniowi, owsowi, życie, a także kukurydzy (która jest jednak w Europie głównie rośliną pastewną). W przypadku pszenicy dużą popularnością cieszą się od niedawna stare odmiany i gatunki pszenicy m.in. pszenica orkisz i pszenica twarda. Dużo uwagi poświęcono także roślinom okopowym, zwłaszcza ziemniakom i burakom cukrowym, a także podstawowym roślinom oleistym (rzepak, słonecznik, soja). Jest charakterystyczne, że współczesne monokultury są coraz bardziej nieodporne na inwazję szkodników, chwastów i oddziaływanie złej pogody. Stąd też znaczenie problemów ochrony roślin. Produkcja roślinna staje się coraz bardziej zmechanizowana. Obecnie mówi się nawet o różnorodnych systemach produkcji rolnej opartych już coraz częściej na wykorzystaniu najnowszej informatyki i techniki satelitarnej.

Wiele problemów sprawia masowa hodowla zwierząt. Zwierzęta hodowane są w ogromnych pomieszczeniach, gdzie coraz częściej procesy karmienia są – w ogromnej mierze – zautomatyzowane i sterowane przez komputery. Niestety tak zautomatyzowana produkcja zwierzęca jest bardzo podatna na liczne choroby, które mogą wynikać z jednostronnego karmienia zwierząt (np. brak włókien roślinnych lub substancji balastowych), a także szybkiego upowszechnienia się różnego rodzaju epidemii w warunkach masowej hodowli. Największe zaniepokojenie budzi tutaj gąbczaste zwyrodnienie mózgu (BSE lub „choroba szalonych krów”). Także trzoda chlewna i drób stają się coraz bardziej zagrożone licznymi epidemiami. W tych warunkach trzeba przestrzegać ściśle przepisów higieny i różnorodnych środków kontrolnych. Obok powszechnie znanych zwierząt użytkowych obecnie pojawia się zapotrzebowanie na mięso strusi, bawołów, amerykańskich wielbłądowatych, jaków, a nawet wyhodowanych „turów”.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku anstąpiło zwiększenie roli rolnictwa ekologicznego, zarówno w uprawie roślin, jak i hodowli zwierząt. W przypadku

rolnictwa ekologicznego chodzi o popieranie naturalnej żyzności gleby, a także o zwiększenie naturalnych sił obronnych roślin i zwierząt w stosunku do chorób i szkodników. W rolnictwie ekologicznym próbuje się zachować możliwie zamknięty system ekologiczny w produkcji i odrzuca się chemiczno-syntetyczne środki produkcji rolnej używane obecnie powszechnie w rolnictwie konwencjonalnym. Unia Europejska zajmuje się w dużym stopniu rolnictwem ekologicznym (od 1991 roku w produkcji roślinnej, a od 1999 roku w produkcji zwierzęcej). Współcześnie istnieje już rozbudowana sieć gospodarstw ekologicznych, a także doradztwo i placówki naukowe zajmujące się rolnictwem ekologicznym. Rolnictwo ekologiczne odrzuca także zastosowanie inżynierii genetycznej w produkcji żywności. Ruch rolnictwa ekologicznego wiąże się z często problemami zdrowego odżywiania, lokalnych produktów i agroturystyką. W niektórych krajach, np. w Austrii, rolnictwo ekologiczne szybko się rozwija w wyniku wsparcia finansowego państwa.

Współczesne rolnictwo wiąże się ściśle z całą gospodarką narodową. Zachowuje ono swoją specyfikę ekonomiczną znajdując się nadal w specjalnym systemie subwencji i podatków. Rolnictwo w Unii Europejskiej jest obecnie kształtowane przez Wspólną Politykę Rolną UE. Niestety, brak jest zasadniczej zgodności co do przyszłego charakteru rolnictwa w Unii Europejskiej. Toczy się tutaj spór pomiędzy rzecznikami rozwoju rolnictwa typu high-tech-agriculture, a koncepcjami jego ekologizacji.

Od 1992 roku Wspólna Polityka Rolna podlega różnorodnym zmianom, aby zmniejszyć nadwyżki produkcji rolnej. Obecnie politykę Unii Europejskiej wyznacza w dużym stopniu Agenda 2000. Najważniejsze wyzwania to: przyjęcie nowych członków do Unii, w tym Polski, niezbędna odpowiedź na globalizację rynków rolnych, a także dopłaty bezpośrednie. W „Leksykonie” omówiono szczegółowo najważniejsze rynki rolne i czynniki je kształtujące (rynek zbożowy, rynek mięsa, rynek mleka i jego przetworów, rynek cukru, rynek olejów roślinnych).

Wiele problemów w rolnictwie i na obszarach wiejskich wiąże się z gwałtownymi zmianami społecznymi. W Europie Zachodniej bezpośrednio w produkcji rolnej pracuje już bardzo mało ludzi. Jednocześnie dochody rolników są znacznie niższe niż ludności miejskiej (dysparytet dochodowy). Pojawia się problem następców w gospodarstwach rolnych i zanikania tradycyjnej kultury chłopskiej i wiejskiej. Rolnicy stają się drobnymi przedsiębiorcami rolnymi, którzy znajdują się pod ogromnym naciskiem konkurencji. W tych warunkach powstają grupy producentów, a także spółdzielnie rolników. Wiele problemów wiąże się z motywacją pracy w rolnictwie i przyszłego charakteru rolnictwa. Na sytuację społeczną i ekonomiczną rolników wpływa coraz bardziej działalność organizacji międzynarodowych, zwłaszcza Światowej Organizacji Handlu

(WTO), Organizacji Współpracy i Rozwoju Gospodarczego (OECD), a także Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego.

Podsumowując trzeba stwierdzić, że „Leksykon rolnictwa” stanowi cenną pomoc dla wszystkich osób związanych z rolnictwem, cenny poradnik dla praktyków, ale także dla studentów. Problemy przedstawione w „Leksykonie” są bardzo aktualne także w naszym kraju. Ze względu na charakter tego opracowania należałoby przetłumaczyć tę wyjątkowo interesującą i wartościową pracę na język polski. Problemy rolnictwa i wyżywienia pozostają nadal bardzo istotne, pomimo że w krajach zachodnich pracuje w rolnictwie stosunkowo niewiele osób.

JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA
*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
w Brwinowie*

PRZYGOTOWANIE DO WDROŻENIA WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ - PROJEKT PHARE PL 99.06.04

Realizacja projektu „Przygotowanie do wdrażania Wspólnej Polityki Rolnej” rozpoczęła się w październiku 2001 roku po podpisaniu umowy przez lidera Konsorcjum - Duński Instytut Rolniczej Informacji i Edukacji (LOK). Zakończenie projektu nastąpiło w dniu 31 sierpnia 2002 roku.

Partnerami instytucjonalnymi w projekcie byli:

- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
- Agencja Rynku Rolnego
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
- Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie wraz z oddziałami oraz Regionalne Centra Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
- Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego z oddziałami

Projekt był realizowany przez Konsorcjum w składzie:

- LOK – Duński Instytut Rolniczej Informacji i Edukacji (lider Projektu)
- Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa - główny realizator Projektu po stronie polskiej
- Fundacja Idealna Gmina
- Duńska Rada Rolnicza
- Duńskie Służby Doradztwa Rolniczego (DAAC)

Założenia projektu

Projekt „Przygotowanie do wdrażania Wspólnej Polityki Rolnej” – PL 99.06.04 miał za zadanie przygotować administrację publiczną, a konkretnie służby doradztwa rolniczego, do efektywnej integracji naszego rolnictwa i wsi z Unią Europejską. Bezpośrednio projekt przyczynił się do podniesienia pozio-

mu wiedzy oraz możliwości organizacyjnych systemu doradztwa rolniczego, co w konsekwencji umożliwi polskim rolnikom oraz mieszkańcom wsi rzeczywiste korzystanie ze wspólnej polityki rolnej oraz polityki strukturalnej UE.

Cel ogólny projektu:

przygotowanie kadry doradztwa rolniczego do wsparcia wdrażania mechanizmów wspólnej polityki rolnej oraz polityki strukturalnej UE.

Cele szczegółowe:

- Przygotowanie doradców rolnych do podjęcia roli wspierającej w procesie wdrażania WPR;
- Przygotowanie ekspertów z Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, jego oddziałów oraz Regionalnych Centrów Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich do pełnienia roli ekspertów w procesie wdrażania WPR;
- Przygotowanie szkoleniowców z Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, jego oddziałów oraz Regionalnych Centrów Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich oraz Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego i ich oddziałów do pełnienia roli wysoko wykwalifikowanych szkoleniowców w zakresie:
  - Wdrażania WPR,
  - Umiejętności technologicznych i metodologicznych umożliwiających korzystanie z technologii informatycznych i komunikacyjnych w procesie wdrażania WPR,
  - Współpracy z Siecią Kształcenia na Odległość dla Doradców, utworzenie której wyszczególniono w projekcie „Krajowy System Doradztwa Rolniczego” w ramach programu Phare 2000.
- Dostarczenie odpowiednich materiałów zarówno szkoleniowych, jak i informacyjnych (także materiałów w formie elektronicznej, przy użyciu CD-ROM-ów oraz internetu jako form komunikacji i przekazu informacji) dla doradców pracujących w lokalnych, regionalnych i krajowych centrach doradztwa oraz dla beneficjentów wspólnej polityki rolnej.

Realizacja projektu

Projekt obejmował trzy komponenty:

1. **Komponent A.** Przygotowanie doradców rolnych do podjęcia roli wspierającej w procesie wdrażania WPR
2. **Komponent B.** Przygotowanie ekspertów z Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, jego oddziałów oraz Regionalnych Centrów Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich do pełnienia roli ekspertów w procesie wdrażania WPR.

3. **Komponent C.** Przygotowanie grupy wyspecjalizowanych szkoleniowców z Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, jego oddziałów oraz Regionalnych Centrów Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich oraz Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego do pełnienia funkcji trenerów.

Komponent A

Szkolenia rozpoczęły się w dniu 26 listopada 2001 r. i były prowadzone metodami tradycyjnymi. Były to szkolenia stacjonarne w formie wykładu i warsztatów. Każdy uczestnik uczestniczył w szkoleniu w zakresie 4 zestawów tematycznych (w sumie 17 dni).

W ramach komponentu A lista tematów obejmowała:

- I zestaw tematyczny - Wspólna Polityka Rolna – zagadnienia podstawowe - 6 dni wykładowych w dwu blokach trzydniowych;
- II zestaw tematyczny - Przygotowanie do wdrażania instrumentów WPR (FADN, IACS, SAPARD) – 3 dni, w tym 1 dzień – wykłady, 2 dni – warsztaty;
- III zestaw tematyczny - Instrumenty i mechanizmy interwencji na podstawowych rynkach rolnych – 6 dni wykładowych w dwu blokach trzydniowych;
- IV zestaw tematyczny - Obecny stan sektora rolnego w Polsce oraz jego przygotowanie do integracji z UE - 2 dni wykładów.

W okresie trwania Projektu przeprowadzono **108 szkoleń** obejmujących 306 dni szkoleniowych, w tym:

- I zestaw tematyczny (część I i II) – **36 szkoleń**
- II zestaw tematyczny - **18 szkoleń**
- III zestaw tematyczny (część I i II) – **36 szkoleń**
- IV zestaw tematyczny – **18 szkoleń**

BENEFICJENCI:

W ramach komponentu A przeszkolono **703 osoby** (doradcy terenowi z WODR i KCDRRiOW).

Komponent B

W dniu 26 listopada 2001 r. rozpoczęto szkolenia w ramach komponentu B, który obejmował problematykę korzystania z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Szkolenie to miało charakter stacjonarny i prowadzone było metodą wykładów i warsztatów. Szkolenia miały charakter praktyczny i obejmowały 3 dni, w tym 1 dzień wykładów i 2 dni warsztatów.

BENEFICJENCI:

Do szkolenia zgłoszono 176 osób z KCDRRiOW.

SZKOLENIA

W okresie realizacji Projektu w ramach komponentu B zorganizowano 8 szkoleń (24 dni szkoleniowe) w ramach V zestawu tematycznego – Korzystanie z Funduszy Strukturalnych. Realizację komponentu B zakończono w styczniu 2002 roku.

Komponent C

Program objął: komunikację interpersonalną, podstawy obsługi komputera i internetu, przygotowania do ODL, 3-miesięczne szkolenie on-line z zakresu WPR oraz wyjazd studyjny do Danii. Program zawierał następujące zestawy tematyczne:

- VI zestaw tematyczny - Komunikacja interpersonalna - 2 dni warsztatów
- VII zestaw tematyczny - Podstawy technologii informatycznych i komunikacyjnych (ICT) oraz kształcenia na odległość - 3 dni warsztatów
- VIII zestaw tematyczny – Wspólna polityka rolna – cele, narzędzia i formy realizacji - 3 miesiące: kurs on-line - kształcenie na odległość, w tym 4 dni warsztatów i 1 dzień seminarium kończące.
- IX zestaw tematyczny – Służby doradztwa rolniczego oraz WPR w krajach UE - 7 dniowy wyjazd szkoleniowy do Danii.

W ramach komponentu opracowano platformę internetową dla potrzeb kursu on-line, zakupiono serwer, przystosowano materiały szkoleniowe dla potrzeb ODL, przeprowadzono szkolenia.

BENEFICJENCI:

55 osób z WODR i KCDRRiOW.

Platforma internetowa dla potrzeb kursu on-line

Po uzgodnieniach z KCDRRiOW zdecydowano się na zbudowanie platformy internetowej. Po zakończeniu projektu KCDRRiOW uzyskało odpowiednie narzędzia do aktualizacji i rozbudowy platformy internetowej według przyszłych potrzeb.

REALIZACJA SZKOLENIA:

Zajęcia z komunikacji interpersonalnej

Zajęcia były prowadzone w trzech grupach w terminach 19-20 marca, 8-9 kwietnia i 10-11 kwietnia 2002 r. przez psychologów z firmy Sokrates. Konsorcjum zaangażowało do realizacji tego komponentu trenerów z długoletnim doświadczeniem w szkoleniu doradców rolnych.

Celem szkolenia było przygotowanie przyszłych trenerów do pełnienia swojej funkcji, wykształcenia umiejętności pracy z grupą, prezentacji, publicznych wystąpień, asertywności, etc.

Zajęcia komputerowe i przygotowanie do kursu on-line

Zajęcia prowadzone były przez dwóch doświadczonych ekspertów ds. technik kształcenia na odległość (nauczycieli akademickich). Dla potrzeb kursu ODL został opracowany podręcznik dydaktyczny zamieszczony na platformie internetowej, informującej na czym polega proces kształcenia na odległość, jakie wymagania stawiane są studentom etc. Szkolenie miało na celu doskonalenie umiejętności obsługi komputera, korzystanie z Internetu i przygotowanie do pracy z platformą internetową opracowaną w ramach Projektu.

Kurs on-line

W ramach kursu kształcenia na odległość odbyły się trzy sesje stacjonarne. Oprócz sesji zjazdowych odbywała się codzienna praca uczestników kursu on-line, którzy pod nadzorem tutorów studiowali zawartość materiałów szkoleniowych za pośrednictwem platformy internetowej. Zaliczenie kursu uwzględniało pozytywną ocenę i zaliczenie prac zespołowych i indywidualnych. Wszyscy uczestnicy, którzy ukończyli kurs tzn. według oceny tutorów wypełnili wszystkie kryteria zaliczające w terminie (w sumie 50 osób) otrzymało certyfikaty jego ukończenia.

Wyjazd studyjny do Danii

W ramach Projektu odbyły się dwa wyjazdy do Danii. Pierwsza grupa uczestników licząca 25 osób przebywała w Danii w dniach 18 - 26 maja, druga zaś obejmująca 30 uczestników w dniach 29 czerwca - 7 lipca. Każdej grupie towarzyszył tłumacz oraz opiekun grupy.

Ponadto KCDRRiOW zorganizowało w RCDRRiOW „Poświętne” w Płońsku seminarium na temat: „Wspólna Polityka Rolna po akcesji nowych członków UE” podsumowujące realizację projektu. W seminarium uczestniczyli dyrektorzy WODR, KCDRRiOW oraz przedstawiciele MRiRW, UKiE i FAPA. Wykładowcami byli eksperci polscy i duńscy. Na potrzeby seminarium zostały opracowane i wydane następujące analizy:

- a) Organizacje rolnicze a Wspólna Polityka Rolna w Unii Europejskiej. Analiza strategii działania i funkcjonowania unijnego lobby rolnego. – Renata Więckiewicz;
- b) Analiza płatności bezpośrednich w Unii Europejskiej – ich znaczenie i przyszłość. Implikacje dla Polski. – Jerzy Dąbrowski;
- c) Analiza propozycji reform Wspólnej Polityki Rolnej w ramach przeglądu średniookresowego. Implikacje dla Polski – Joanna Czapla;
- d) Analiza wykorzystania internetu jako środka wymiany informacji – Beata Zgudka.

JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA
*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
w Brwinowie*

INFORMACJA O PROJEKCIE PHARE PL 01.04.02 „KRAJOWY SYSTEM DORADZTWA ROLNICZEGO”

Podczas szczytu Rady Europejskiej w grudniu 1997 roku podjęto decyzję o przyjęciu wobec państw kandydujących wzmocnionej strategii przedczłonkowskiej ujmującej w jednolite ramy różnorodne formy pomocy przedakcesyjnej. Szczegółowe zasady tej strategii zostały określone w dokumencie zwanym „Partnerstwo dla Członkostwa”. W odpowiedzi na przedstawiony przez KE dokument powstał Narodowy Program Przygotowania do Członkostwa. Jednym z priorytetów określonych w tych dokumentach jest rolnictwo, a w szczególności dostosowanie polskiego prawodawstwa do wymogów Unii Europejskiej, tak aby spójna polityka strukturalna i rozwoju obszarów wiejskich była zdolna sprostać problemom polskiej struktury agromnej, wdrożenie i egzekwowanie wymogów fitosanitarnych i weterynaryjnych oraz modernizacja struktur w celu dostosowania ich do standardów UE. Za ważne uznano też wzmocnienie struktur administracyjnych, które byłyby w stanie zapewnić właściwe wdrażanie oraz egzekwowanie instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. Program PHARE jest podstawowym instrumentem wzmocnionej strategii przedczłonkowskiej. Krajowe Centrum Doradztwa w ścisłej współpracy z Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi podjęło inicjatywę przygotowania wniosku projektowego (standardowej fiszy projektu) do programu Phare 2001, której celem byłoby usprawnienie i dostosowanie do integracji z Unią Europejską systemu doradztwa rolniczego w Polsce. Fiszka projektu została zaakceptowana przez Urząd Komitetu Integracji Europejskiej oraz Komisję Europejską co umożliwiło podjęcie dalszych prac nad realizacją projektu.

Cel projektu

Celem strategicznym projektu jest dostosowanie polskiego rolnictwa do wymagań jakie niesie integracja z Unią Europejską, a zwłaszcza usprawnienie istniejącego systemu doradztwa, pomoc w tworzeniu grup producenckich i przygotowanie doradców do pomocy we wdrażaniu standardów sanitarnych i jakości-

wych dla produktów rolnych i technologii ich wytwarzania zgodnych z wymogami Unii Europejskiej.

Cel ogólny projektu będzie realizowany poprzez szereg celów szczegółowych takich jak:

- Budowanie i usprawnienie systemu doradztwa rolniczego w kierunku przygotowania do realizacji zadań, jakie pojawiają się w okresie przedakcesyjnym i w pierwszych latach członkostwa;
- Jasne sprecyzowanie zadań jednostek doradztwa rolniczego i określenie relacji pomiędzy istniejącymi podmiotami struktury krajowego systemu doradztwa rolniczego, co pozwoli poprawić efektywność działań i wykorzystania środków pomocowych UE;
- Przygotowanie kadry doradców do wdrożenia nowych wymagań określonych w standardach sanitarnych i jakościowych dla produktów rolnych;
- Wyposażenie kadry doradców w kompetencje dla inicjowania i wspierania grup producentów rolnych;
- Usprawnienie przepływu wiedzy związanej z wymogami i przepisami prawnymi obowiązującymi w rolnictwie Unii Europejskiej poprzez przygotowanie odpowiedniej infrastruktury technicznej, organizacyjnej i zasobów wiedzy w krajowym systemie doradztwa rolniczego w Polsce.

Nadzór nad projektem sprawuje Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. SPO Projektu (Senior Projekt Officer) jest Pani Mieczysława Just – p.o. Dyrektora Departamentu Rozwoju Wsi.

Najważniejszymi partnerami w realizacji projektu i jego beneficjentami są Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich oraz Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Partnerami wspierającymi są uczelnie rolnicze, instytuty badawcze, placówki oświaty rolniczej i inne instytucje związane z rolnictwem.

Projekt składa się z 3 komponentów:

1. Współpraca bliźniacza
2. Wyposażenie
3. Szkolenia

Komponent: Współpraca bliźniacza

Do realizacji tego komponentu powołane zostało – w drodze przetargu - konsorcjum, w skład którego weszły instytucje reprezentujące Wielką Brytanię oraz Irlandię:

- Scottish Agricultural College (SAC)
  - Department of the Environment, Food and Rural Affairs (DEFRA)
  - (Ministerstwo Ochrony Środowiska, Gospodarki Żywnościowej i Rolnictwa)
  - Northern Ireland Public Sector Enterprises Ltd (NI-CO)
  - Teagasc - The Agricultural and Food Development Authority
- (organ kompetentny ds. rolnictwa i gospodarki żywnościowej w Irlandii).

Funkcję lidera partnerzy konsorcjum powierzyli The Scottish Agricultural College. Kierownikiem projektu ze strony UE jest pan Garth Entwistle. Za koordynację współpracy bliźniaczej odpowiada Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Departament Polityki Rolnej. Kierownikiem projektu ze strony polskiej jest dyrektor KCDRRiOW - Janusz Turski.

Ogólny cel projektu bliźniaczego jest zgodny z celem całego projektu Phare „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”, a cele szczegółowe są następujące:

- Umocnienie i przygotowanie polskiego systemu doradztwa rolniczego do wspierania integracji z UE w okresie przed i po przystąpieniu Polskie do UE.
- Doskonalenie doradztwa rolniczego celem ułatwienia:
  - korzystania z programów pomocowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej
  - wdrażania norm sanitarnych i norm jakości UE
  - inicjowania i wspierania rozwoju grup producenckich
- Stworzenie systemu *transferu wiedzy i informacji* w ramach krajowego systemu doradztwa rolniczego.

Gwarantowane wyniki

W efekcie prac projektu bliźniaczego zostaną uzgodnione i przeprowadzone na szczeblu krajowym i regionalnym pilotowe programy doradztwa w zakresie:

- korzystania z programów pomocowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej,
- wdrożenia norm sanitarnych i norm jakości UE,
- zakładania grup producenckich.

Zostaną opracowane wytyczne dla aktu prawnego określającego wymagany status prawny doradztwa rolniczego, jego rolę oraz zakres obowiązków na rzecz wspierania integracji z UE, uzgodnione procedury działania, rola i zakres obowiązków głównych Kinstytucji doradztwa rolniczego w zakresie wspierania integracji z UE. Powstanie program zarządzania zasobami ludzkimi dla doradztwa rolniczego, który ułatwi realizację zadań związanych z procesem integracji i usprawni działanie całego systemu doradztwa rolniczego. Powstaną mechanizmy przekazywania wiedzy przy wykorzystaniu, tam gdzie będzie to możliwe, strategii i metod Kształcenia Otwartego i Na Odległość (ODL).

Realizacja projektu bliźniaczego

Realizacja projektu została podzielona na cztery podstawowe etapy:

Część A: Zdefiniowanie i przygotowanie polskich systemów doradztwa rolniczego do wspierania integracji z UE w okresie przed i po przystąpieniu.

Część B: Doskonalenie doradztwa rolniczego celem ułatwienia:

- korzystania z programów pomocy w ramach Wspólnej Polityki Rolnej
  - wdrażania norm sanitarnych i norm jakości UE
  - inicjowania i wspierania rozwoju organizacji producenckich
- Część C: Stworzenie systemów przekazywania wiedzy i informacji w ramach krajowego systemu doradztwa rolniczego – przy wykorzystaniu, tam gdzie będzie to możliwe, zasad kształcenia otwartego i na odległość oraz skomputeryzowanego systemu zarządzania informacją.
- Część D: Planowanie po przystąpieniu do UE. Projekt zakończy się opracowaniem szczegółowych planów zarządzania doradztwem w okresie po przystąpieniu Polski do UE. Plany te będą obejmowały działalność szkoleniową oraz inwestycje kapitałowe wyszczególnione w Projekcie Bliźniaczym i finansowane z jego budżetu.

Za wykonanie zadań - komponentów przewidzianych w projekcie odpowiadają Zespoły Robocze, składające się ze specjalistów z krajów UE oraz Polski. Utworzono 6 komponentów i wybrano kierowników dla każdego z komponentów:

- KOMPONENT 1 – „Strategiczny przegląd dostępnych zasobów doradztwa”
– *Barbara Odrobińska*
- KOMPONENT 2 – „Opracowanie programu doradztwa” - *Edward Matuszak*
- KOMPONENT 3 – „Struktura doradztwa i systemy operacyjne” - *Ewa Mańkowska*
- KOMPONENT 4 – „Wdrożenie krajowego programu doradztwa” - *Henryk Skórnicki*
- KOMPONENT 5 – „System przekazywania wiedzy i informacji” - *Jacek Lupa*
- KOMPONENT 6 – „Planowanie po akcesji” - *Janusz Turski*

Każdy z kierowników powołał zespoły robocze do realizacji szczegółowych działań projektu.

W ramach KOMPONENTU 1 - zostaną wykonane następujące działania:

- Przegląd istniejących powiązań z instytucjami i projektami PHARE.
- Określenie kluczowych zadań akcesyjnych dla doradztwa rolniczego.
- Przegląd zasobów doradztwa rolniczego.
- Przegląd statusu prawnego doradztwa rolniczego.
- Wizyta studyjna w UE dla zespołu kierownictwa wyższego szczebla polskiego doradztwa rolniczego.
- Opracowana strategia działania dla polskiego doradztwa rolniczego w związku z przystąpieniem do UE.

Prace KOMPONENTU - 2 zmierzają do opracowania programu doradztwa w czterech obszarach tematycznych:

- Wspólna Polityka Rolna.
- Fundusze Strukturalne.
- Normy sanitarne i normy jakości.
- Grupy producenckie.

W wyniku prac przewidzianych w KOMPONENCIE 3 – „Struktura doradztwa i systemy operacyjne”:

- uzgodnione zostaną systemy działania, zadania i obowiązki uczestników systemu doradztwa,
- powstanie program zarządzania zmianami,
- zostaną przygotowane strategie zarządzania zasobami ludzkimi,
- powstanie program stałego doskonalenia zawodowego,
- oraz zostaną określone potrzeby szkoleniowe dla kadr kierowniczych.

Specjaliści pracujący w ramach KOMPONENTU 4 – „Wdrożenie krajowego programu doradztwa” skupią się na trzech zadaniach

- przygotowanie materiałów dla doradców,
- szkolenie instruktorów w zakresie korzystania z takich materiałów dydaktycznych,
- pomoc we wdrażaniu programów doradztwa na poziomie krajowym.

Prace podzielone są podobnie jak w Komponentie 2 na cztery obszary tematyczne:

- Wspólna Polityka Rolna,
- Fundusze Strukturalne,
- Normy sanitarne i normy jakości,
- Grupy producenckie.

KOMPONENT 5 - „System przekazywania wiedzy i informacji” przewiduje stworzenie ośrodków kształcenia otwartego i kształcenia na odległość w każdym województwie oraz utworzenie strony internetowej dla doradztwa rolniczego. Zostaną też przeszkoleni instruktorzy gotowi służyć pomocą we wdrożeniu systemu. System ten umożliwi pracownikom ośrodków doradztwa:

- szybki dostęp do informacji,
- sprawne i szybkie przekazywanie informacji,
- podnoszenie kwalifikacji dzięki wykorzystaniu technologii kształcenia otwartego i kształcenia na odległość.

Prace uczestników KOMPONENTU 6 - „Planowanie po akcesji” skupią się na:

- opracowaniu długoterminowego planu działalności doradztwa rolniczego w okresie po akcesji do UE,
- określeniu długoterminowego programu szkoleniowego,
- wykorzystaniu możliwości w zakresie przekazywania informacji.

Z dotychczasowych działań projektu najważniejsze to:

1. Opracowanie przez ekspertów UE opinii projektu ustawy o doradztwie rolniczym i przekazanie jej do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
2. Zorganizowanie dwóch wyjazdów studyjnych do Szkocji i Irlandii dla kadry kierowniczej doradztwa rolniczego oraz przedstawicieli MRiRW. Uczestnicy

wyjazdów zapoznali się z systemami doradztwa w tych krajach, zebrali materiały na temat celów i zadań doradztwa, jego struktury oraz roli jaką odgrywa doradztwo w realizacji polityki rolnej tych państw i polityki rolnej Unii Europejskiej.

3. Przygotowanie TOR dla realizacji usług szkoleniowych obejmujących 80 członków kadry kierowniczej państwowych jednostek doradztwa, 800 pracowników struktur doradczych i 400 doradców z/z grup producenckich. Ponadto przygotowanie inwentaryzacji potrzeb i specyfikacji sprzętu celem utworzenia Centrów Kształcenia na Odległość na terenie każdego z 16 województw w całym kraju.
4. Zorganizowanie w dniach 20-21 listopada, w RCDRRiOW w Przysieku warsztatów nt.: „*Wsparcie dla Przygotowania Strategii Akcesyjnej dla Polskich Służb Doradztwa Rolniczego*”. Uczestnikami warsztatów byli dyrektorzy WODR i KCDRRiOW, przedstawiciele MRiRW, ARiMR, FAPA, oraz kierownicy i członkowie grup roboczych poszczególnych komponentów. Warsztaty obejmowały część wprowadzającą w postaci prezentacji ekspertów UE nt. doradztwa rolniczego i rolnictwa w Wielkiej Brytanii i Irlandii oraz prezentacje przedstawicieli MRiRW oraz ARiMR na temat roli doradztwa w realizacji zadań w ostatnim okresie przygotowań do integracji a także po akcesji. Drugi dzień warsztatów przeznaczony był na pracę w grupach roboczych i wytyczenie szczegółowych kierunków działań projektu na przyszłość.

W dniu 12 grudnia odbyło się w MRiRW w Warszawie pierwsze posiedzenie Komitetu Sterującego Projektu. Uczestniczyli w nim: Pani Mieczysława Just – Dyrektor Dept. Rozwoju Wsi MRiRW - SPO Projektu, kierownicy projektu ze strony polskiej i UE pp. Janusz Turski i Garth Entwistle, Doradca Przedakcesyjny – p. Matthew Brown wraz z asystentką p. Beatą Próchniak, liderzy projektu ze strony polskiej i UE, przedstawiciele FAPA, Sejmowej Komisji ds. Rolnictwa i Rozwoju Wsi, UKIE, Funduszu Współpracy, Delegatury Komisji Europejskiej w Polsce. Podczas spotkania PAA przedstawił projekt Raportu Kwartalnego za I kwartał realizacji projektu oraz planowane działania na następny kwartał. Kierownik projektu ze strony polskiej p. Janusz Turski przedstawił zamieszczony poniżej komentarz nt. dotychczasowego przebiegu projektu.

Komentarz Kierownika Projektu – partner twinningowy ze strony polskiej.

- *Działania I fazy Projektu cechowały się dużą intensywnością ze względu na:*
  - *realizację planowanych zadań umowy twinningowej (analiza strategicznych zasobów doradztwa / strategia wspierania akcesji dla polskiego doradztwa / wyjazdy szkoleniowe do krajów UE dla kierownictwa struktur państwowego doradztwa rolniczego / ogólnokrajowe warsztaty*

szkoleniowe z udziałem przedstawicieli UE i partnerów instytucjonalnych z Polski),

- *realizacja dodatkowych zadań związanych z opracowaniem opinii do dokumentacji dla kontraktów 2 i 3,*
- *rozpoczęcie realizacji prac Grup Roboczych wspierających przygotowanie projektów dokumentów: TOR szkoleniowy, specyfikacja sprzętu IT dla potrzeb utworzenia Centrów Kształcenia na Odległość (ODL),*
- *promocja działań Projektu w ogólnokrajowych i regionalnych mass-medium (TVP – Redakcja Rolna PR. 1; Radio – Redakcja Rolna PR. 1).*
- *Działania I fazy realizowane przez Konsorcjum SAC/TEAGASC (brytyjsko-irlandzkie) spotykają się z dużym zainteresowaniem ze strony struktur doradztwa rolniczego, zarówno będących w jednostkach WODR/ODR jak i KCDRRiOW.*
- *Działania Projektu zostały powiązane z innymi projektami realizowanymi w ramach programu Phare skierowanymi do sektora rolnego i wspierającymi proces dostosowania do integracji z UE.*
- *Działania Projektu sprzyjają integracji środowisk pracowników doradztwa rolniczego, tworzą dobry klimat do współpracy z innymi instytucjami jak min: ARMR, ARR, FAPA.*
- *Działania II fazy Projektu (II kwartał) będą obejmowały prace VI. Grup Roboczych, w takich obszarach jak:*
  - *Systemy wspierające WPR,*
  - *Fundusze strukturalne,*
  - *Normy sanitarne i jakościowe,*
  - *Grupy producenckie,*
  - *Struktury organizacyjne/operacyjne doradztwa,*
  - *Zarządzanie zasobami ludzkimi*

Ponadto w II fazie projektu przewiduje się realizację następujących zadań: zorganizowanie 10 dniowych stażów dla członków Grup Roboczych w krajach UE; szczegółowe zidentyfikowanie potrzeb szkoleniowych; opracowanie propozycji systemu transferu wiedzy i informacji rolniczej dla doradztwa.

Komponent: Wyposażenie

Celem tego komponentu jest utworzenie i wyposażenie sprzętowe Sieci Centrów Doradztwa Otwartego – Distance Advisory Study Network DASN. Z uwagi na to, że metody kształcenia na odległość bazują na osiągnięciach technologii informacyjnej (ICT), konieczne jest sfinansowanie ze środków projektu następujących inwestycji:

- zakupu urządzeń takich jak serwer, komputery, drukarki, wideoprojektory, modemy, etc.,

- instalacja połączeń z Internetem na okres trwania projektu, założenie lub rozbudowa istniejących sieci komputerowych, linii ISDN,
- zakup mebli dla pracowni komputerowych, w których będzie zainstalowany sprzęt.

Projekt przewiduje zakup wyposażenia dla Sieci Centrów Doradztwa Otwartego, w którego skład wejdą: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich wraz z jego oddziałami i regionalnymi centrami (9 jednostek) oraz 8 Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Obecnie przygotowana została dokumentacja przetargowa i w najbliższym czasie odbędzie się przetarg na realizację tego komponentu.

Komponent: Szkolenia

Trzeci komponent przewidziany w projekcie obejmuje przeprowadzenie szkoleń dla kadry doradców, których celem jest bardzo dobre przygotowanie doradców do:

- udzielenia pomocy rolnikom i mieszkańcom wsi w korzystaniu z pomocy finansowej w ramach WPR i funduszy strukturalnych,
- wspomagania procesu tworzenia grup producentów rolnych,
- wspierania rolników we wdrażaniu nowych wymagań jakościowych dla produktów rolnych i technologii wytwarzania zgodnie z wymaganiami Unii Europejskiej.

Szkolenie dla kadry zarządzającej

Celem szkoleń jest podwyższenie kwalifikacji zawodowych kadry zarządzającej instytucjami doradczymi. Uczestnikami szkoleń będą dyrektorzy i kierownicy jednostek doradztwa rolniczego na poziomie wojewódzkim i powiatowym.

Zajęcia szkoleniowe będą miały charakter wykładów i warsztatów w niewielkich grupach. Tematyka zajęć obejmie teorię i praktykę zarządzania instytucją doradczą, zarządzanie zasobami ludzkimi, poznanie wybranych zagadnień dotyczących rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich UE rolę i funkcjonowanie instytucji doradczych w krajach UE.

Szkolenie dla doradców

Ogólnym założeniem tego cyklu szkoleń jest podwyższenie kwalifikacji zawodowych dużej grupy doradców z WODR, RCDRRiOW i KCDRRiOW.

Szkolenia będą dotyczyły praktycznych aspektów realizacji WPR, możliwości korzystania przez społeczności obszarów wiejskich z funduszy strukturalnych, norm sanitarnych i standardów jakości dla produktów rolnych, tworzenia grup producenckich. Doradcy poznają nowoczesne metody kształcenia osób dorosłych (w tym wykorzystanie nowych technik informacyjnych w kształceniu zawo-

dowym) i będą uczestniczyli w warsztatach komunikacji interpersonalnej. Użytkują też wiadomości o funkcjonowaniu rolników i organizacji rolniczych w UE.

Szkolenie internetowe dla grupy doradców-trenerów

Celem szkolenia przeprowadzonego metodą internetową jest przygotowanie zespołu doradców-trenerów wyspecjalizowanych w zakresie doskonalenia zawodowego doradców i rolników w dziedzinie wdrażania standardów sanitarno-jakościowych oraz promowania idei i animowania grup producentów rolnych, w kontekście Wspólnej polityki Rolnej, i możliwości korzystania z funduszy strukturalnych. Szkolenia zostaną przeprowadzone przy użyciu metod „distance education” jak i „open and distance learning” na bazie tworzonych w ramach komponentu „Wyposażenie” Sieci Centrów Doradztwa Otwartego.

Szkolenie internetowe zostanie przeprowadzone w oparciu o infrastrukturę techniczną i bazę materialną Sieci Centrów Doradztwa Otwartego.

Szkolenie będzie się składać z dwóch bloków tematycznych: „Wdrażanie standardów sanitarno-jakościowych” oraz „Promowanie idei i animowanie grup producentów rolnych”.

Uczestnicy szkoleń metodą „kształcenia na odległość” zostaną wyłonieni grupy doradców WODR i KCDRRiOW uczestniczących we wcześniej omówionych szkoleniach projektu Phare 2001 „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”.

Realizacja szkoleń przewidziana jest w okresie od drugiej połowy roku 2003 do jesieni 2004.

Planowa realizacja projektu Phare 2001 „Krajowy System Doradztwa Rolniczego” pozwoli na przygotowanie polskiego systemu doradztwa rolniczego do zadań, jakie niesie integracja z Unią Europejską. Przyczyni się też do poprawy skuteczność działania jednostek doradztwa oraz umożliwi lepsze wykorzystanie szansy, jaką będzie dla polskiego rolnictwa możliwość korzystania ze środków finansowych dostępnych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej i Funduszy Strukturalnych.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Twórcze rozwiązywanie problemów. Tony Proctor. Wyd.: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne S.C., Gdańsk 2002, s. 320.

Praca Tonygo Proktora jest podręcznikiem twórczego rozwiązywania problemów (MTPR) w zakresie zarządzania, marketingu i reklamy. Jest to książka bardzo potrzebna w sytuacji, gdy MTPR rozpowszechnia się żywiołowo, co niewątpliwie zmienia praktykę i konwencję ich uprawiania, a jednocześnie może prowadzić do ich zubożenia i zastosowań wadliwych i nieskutecznych. Podręcznik zawiera obszernie omówienia wielu metod i technik twórczego rozwiązywania problemów i ich praktycznych zastosowań. Autor zaprezentował je między innymi w takich działach opracowania jak: twórczość oraz jej znaczenie w świecie biznesu; bariery blokujące kreatywność; teorie kreatywności i procesu twórczego rozwiązywania problemów; analiza morfologiczna oraz techniki pokrewne, burza mózgów i jej odmiany, różnorodne metody znajdowania pomysłów i idei, wprowadzanie pomysłów w życie, a także twórcze rozwiązywanie pomysłów z wykorzystaniem komputera.

Nie istnieją profesjonalne studia wyłącznie poświęcone kształceniu w zakresie myślenia twórczego, jednakże specjalizacje z tego zakresu (m.in. na Uniwersytecie Jagiellońskim) stwarzają możliwość wykształcenia specjalistów wysokiej klasy w Polsce. Jak podkreśla T. Proktor stosowanie MTPR jest sztuką wymagającą wszechstronnych kompetencji psychologicznych. Podręcznik T. Proktora jest ciekawym uzupełnieniem książek z zakresu MTPR autorów polskich.

ROZNY SPIS TREŚCI 2002

	Numer	Strona
ARTYKUŁY		
JACEK CHOTKOWSKI: Kierunki działalności biznesowej grupy producentów ziemniaków	1	72
BEATA DONARSKA: Wpływ poziomu intensywności na efektywność gospodarstw rodzinnych	3/4	100
PAWEŁ GAŚIOREK: Atuty, bariery i perspektywy samoorganizowania się producentów rolnych w województwie podlaskim	3/4	66
MAREK GAŚIOROWSKI, ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA: Dziedzictwo kulinarne szansą polskiej wsi w zjednoczonej Europie	1	26
KATARZYNA GIL, ROMAN CHORÓB: Rola doradztwa w rozwoju przedsiębiorczości rolników Podkarpacia	1	45
KATARZYNA GRALAK: Formy oddziaływania władz gminnych na rozwój agroturystyki	2	102
KATARZYNA GRALAK: Zewnętrzne uwarunkowania powstawania i rozwoju gospodarstw agroturystycznych	3/4	85
MARIA GRZYBEK: Zarządzanie środowiskowe czynnikiem zwiększającym korzyści firm agrobiznesu	3/4	94
JANUSZ HELLER: Ochrona środowiska w negocjacjach Polski z Unią Europejską	2	5
JANUSZ HELLER: Kształtowanie zasad jednolitego rynku w negocjacjach z Unią Europejską	3/4	55
KATARZYNA KARBOWIAK: Produkt w turystyce wiejskiej (istota, formy i kształtowanie)	2	95
JÓZEF KOBYLECKI: Systemy kształcenia rolniczego w wybranych krajach Unii Europejskiej	3/4	43
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Doradca rolniczy jako autorytet	3/4	35
BARBARA LEŚNIAK: Zarządzanie w gospodarstwach rolnych	2	80
MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI: Potrzeby w edukacji mieszkańców wsi	2	43
EDWARD MATUSZAK, KRZYSZTOF MOŚCICKI: Doradztwo rolnicze w kontekście integracji z Unią Europejską	3/4	17

DANUTA MIERZWA: Struktury spółdzielni rolniczych we Francji	1	82
DANUTA MIERZWA: Unie spółdzielni rolniczych we Francji - jako forma integracji podmiotów spółdzielczych	3/4	76
TADEUSZ OLSZEWSKI, ZDZISŁAW WÓJCICKI: Rola i zadania nauki w modernizacji wsi i obszarów wiejskich na przykładzie inżynierii rolniczej	2	69
LECH PAŁASZ, ZENON KRÓLIKOWSKI: Komunikacja sieciowa w systemie doradztwa rolniczego	1	99
BARBARA PEREPECZKO: Nowe funkcje rolnictwa i obszarów wiejskich a oświata pozaszkolna	3/4	7
STEFAN PIETRZAK: Metoda bilansowania azotu, fosforu i potasu w skali gospodarstwa rolnego	1	54
HANNA PONDEL, MAREK PONDEL: Motywy podejmowania działań integracyjnych przez wielkopolskich producentów rolnych	2	29
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Pragmatyka służbowa doradcy terenowego	1	5
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Pozaszkolna oświata rolnicza - próba systematyzacji	2	59
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Wizja doradztwa rolniczego w świetle projektów ustaw sejmowych	3/4	24
HENRYK SKÓRNICKI: Doradztwo rolnicze w Japonii	1	92
SŁAWOMIR ZAWISZA: Przyswajanie innowacji w wiejskich społecznościach lokalnych	1	14
SŁAWOMIR ZAWISZA, KATARZYNA KENTZER: Działalność Ośrodków Doradztwa Rolniczego na rzecz upowszechniania koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa (na przykładzie regionu kujawsko-pomorskiego)	2	15
MAREK SMOLEŃ, LESŁAW URBAN: Podatek VAT w rolnictwie	3/4	107

INFORMACJE

ADRIANNA BOLEWICZ-TATKA, IWONA ŚWIECHOWSKA: Wyniki X edycji konkursu na "Najlepsze wydawnictwo Ośrodków Doradztwa Rolniczego i Regionalnych Centrów Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w 2001 roku"	2	119
ELŻBIETA DZIUK-RENIK, KRYSZYNA KACZOROWSKA: Informacja o katalogu polskich rolniczych stron www InfoRol	2	115

DANUTA GONET, ROMAN PISZCZEK: Wspieranie rozwoju producentów grup marketingowych w południowo-zachodniej Polsce	1	119
EUGENIUSZ KOŚMICKI: Sprzedaż bezpośrednia przez rolników w Niemczech. Podstawowe problemy ekonomiczne i prawne	2	110
EUGENIUSZ KOŚMICKI: Leksykon rolnictwa - podstawowe problemy i aspekty produkcji rolnej	3/4	117
JANINA MALIS: 25 lat Banku Danych o urządzeniach dla rolnictwa i leśnictwa	1	125
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: „Przygotowanie do wdrożenia wspólnej polityki rolnej. Projekt PHARE PL 99.06.04”	3/4	122
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: Informacja o projekcie PHARE PL 01.04.02 - „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”	3/4	127
KAZIMIERZ WITOSŁAW: Grupy producentów rolnych szansą na usprawnienie działalności gospodarstw produkcyjnych w Polsce	1	112
NOWOŚCI WYDAWNICZE	1	135
NOWOŚCI WYDAWNICZE	2	122
NOWOŚCI WYDAWNICZE	3/4	136
ROCZNY SPIS TREŚCI 2002	3/4	137
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2002	3/4	140

ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2002

	Number	Page
ARTICLES		
JACEK CHOTKOWSKI: Trends of business activity of the potato producers group	1	72
BEATA DONARSKA: The influence of intensity level on family farm effectiveness	3/4	100
PAWEŁ GAŚSIOREK: Tramp cards, barriers and prospects in self-organization of agricultural producers in Podlasie province	3/4	66
MAREK GAŚSIOROWSKI, ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA: The culinary heritage as a chance of the Polish country in the united Europe	1	26
KATARZYNA GIL, ROMAN CHORÓB: The role of advisory service in the development of farmers' entrepreneurship in the Podkarpackie region	1	45
KATARZYNA GRALAK: The forms of activity local self-government on the agritourism development	2	102
KATARZYNA GRALAK: The outside conditions in creation and development of agrotourism farms	3/4	85
MARIA GRZYBEK: An environmental management as a factor increasing advantages of agrobusiness companies	3/4	94
JANUSZ HELLER: Protection of the natural environment in Poland - EU negotiations	2	5
JANUSZ HELLER: Formation of uniform market principles in the negotiations with European Union	3/4	55
KATARZYNA KARBOWIAK: Product in rural tourism (the essence, forms and creating)	2	95
JÓZEF KOBYŁECKI: Agricultural education systems in selected European Union countries	3/4	43
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: An agricultural adviser as an authority	3/4	35
BARBARA LEŚNIAK: Management in agricultural farms	2	80
MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI: Needs in the education of rural inhabitants	2	43

EDWARD MATUSZAK, KRZYSZTOF MOŚCICKI: Agricultural advisory in the context of integration with European Union	3/4	17
DANUTA MIERZWA: Structures of agricultural co-operatives in France	1	82
DANUTA MIERZWA: Unions of agricultural co-operatives in France as a form of co-operative enterprise integration	3/4	76
TADEUSZ OLSZEWSKI, ZDZISŁAW WÓJCICKI: The role and the tasks of science in the rural area modernisation on example of agricultural engineering	2	69
LECH PAŁASZ, ZENON KRÓLIKOWSKI: Network communication in the of agricultural advisory service	1	99
BARBARA PEREPECZKO: The new functions of agriculture and rural areas and out of school education	3/4	7
STEFAN PIETRZAK: The method of balancing of nitrogen, phosphorus and potassium in the farm scale	1	54
HANNA PONDEL, MAREK PONDEL: Motives of undertaking of integration activities by raw materials producers from Wielkopolska	2	29
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Business pragmatism of a local-advisor	1	5
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Outside agriculture education - sytematisation attempt	2	59
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: A vision of agricultural extension service in the light of the Act projects	3/4	24
HENRYK SKÓRNICKI: Agricultural advisory service in Japan	1	92
SŁAWOMIR ZAWISZA: Assimilation of innovations in the agriculturallocal societies	1	14
SŁAWOMIR ZAWISZA, KATARZYNA KENTZER: Activities of agricultural advisory centers for the purpose of spreading the idea of sustainable development of villages and agriculture (on the basis of Kujawsko-Pomorski region)	2	15
MAREK SMOLEŃ, LESŁAW URBAN: VAT in agriculture	3/4	107

INFORMATIONS

ADRIANNA BOLEWICZ-TATKA, IWONA ŚWIECHOWSKA: Results of the tenth edition competition: "The best agricultural magazine in Agricultural Advisory Service Centres and Regional Advisory Centres of Agriculture and Rural Development in 2001"	2	119

ELŻBIETA DZIUK-RENIK, KRYSZYNA KACZOROWSKA: Information about the Polish agricultural websides InfoRol catalogue	2	115
DANUTA GONET, ROMAN PISZCZEK: Supporting of development of marketing producers groups in south-west Poland	1	119
EUGENIUSZ KOŚMICKI: The direct sale run by farmers in Germany. Basic economical and legal problems	2	210
EUGENIUSZ KOŚMICKI: An agriculture lexicon - basic problems and agricultural production aspects	3/4	117
JANINA MALIS: 25 years of the Data Bank, concerning equipment for agriculture and forestry	1	125
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: PHARE PL 99.06.04 Project - „Preparation to Common Agricultural Policy implementation”	3/4	122
JANUSZ TURSKI, MAŁGORZATA RAMATOWSKA: PHARE PL 01.04.02 Project - „National Agricultural Advisory System”	3/4	127
KAZIMIERZ WITOSŁAW: Producers groups as a chance of a farm activity improvement in Poland	1	112
PUBLISHING NEWS	1	135
PUBLISHING NEWS	2	122
PUBLISHING NEWS	3/4	136
ANNUAL TABLE OF CONTENTS IN POLISH 2002	3/4	137
ANNUAL TABLE OF CONTENTS IN ENGLISH 2002	3/4	140

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki doradztwa rolniczego, organizacji doradztwa, wspomagania doradztwa poprzez naukę, doskonalenia kadr doradczych, oświaty rolniczej oraz polityki agrarnej.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
  - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
  - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
  - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
  - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
  - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1 100 znaków);
  - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
  - streszczenie w języku polskim i angielskim – maksymalnie 14 wierszy;
  - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
  - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (Word 6.0, Word 7.0, zalecany Word 97.0);
  - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
  - ewentualne rysunki, tabele i wykresy dołączone w oddzielnych plikach. Rysunki wyłącznie w plikach źródłowych, a tabele i wykresy najlepiej w formacie Worda lub Excela;
  - dane literaturowe – odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
  - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu (bez numerowania) każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
    - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
    - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, 5-17;
  - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
  - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
  - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym;
4. Tekst artykułu lub informacji (nagrany na dyskietkę) powinien być dostarczony na dyskietce oraz dwóch wydrukach w tym samym formacie.
5. Nadane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.

6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy i ewentualnie numer telefonu.
7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej KCDRRiOW. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu, 61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: poznan_sekretariat@cdr.gov.pl

